

Kátai Szilveszter

NAGYKÁTA VÁZLATOS TÖRTÉNETE (1848–1945)

Lektorálta:

BIHARI JÓZSEF

a Pest Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatója

NAGY ZOLTÁN

a tápiógyörgyei általános iskola igazgatója

DR. SALAMON KONRÁD

főiskolai tanár

Ketten javasolták a kézirat kiadását, a harmadik nem.

KÁTAI SZILVESZTER

NAGYKÁTA
VÁZLATOS TÖRTÉNETE
(1848–1945)

MAGÁNKIADÁS
Budapest, 2019

Tartalom

Előszó	9
1. Az 1848. márciusi polgári forradalom hatása Nagykáta mezővárosra	11
2. A vívmányok védelme, fegyveres támadás a forradalom ellen	15
3. Nagykatái fiatalok a forradalmi hadseregben	19
4. A tavaszi hadjárat	25
5. A hatalom bosszúállása	33
6. Az ideiglenes kórház	39
7. Az önkényuralom	43
8. Polgári fejlődés	55
9. A kultúra helyzete	65
10. Fejlettség és további változások	67

11. A MÁV és Nagykáta	69
12. A parasztság helyzete	77
13. A Keglevich-család	85
14. További polgárosodás	89
15. Családnevek	93
16. Ipar, kereskedelem, hitel	97
17. Emlékművek	103
18. Templombővítés, iskolák, középületek	107
19. Sport	113
20. Háború és forradalmak	115
21. Polgári iskola	121
22. Matolcsy Mátyás és városunk	125
23. Munkaszolgálatosok tábora	129
Irodalomjegyzék	141
Függelék	153
A. Népdalok, költemények	153
B. Fényképek	156
C. Fénymásolatok iratokból	186
D. Jegyzékek, táblázatok	190

Jelen kötet szerzője, **Kátai Szilveszter** a könyv megjelenésének időpontjában a kilencvenharmadik életévében jár. 1926. december 30-án született Jászsalsószentgyörgyön, ahonnan szüleivel még kisgyermek korában átköltöztek egy Nagykáta és Szentmártonkáta közötti homoki erdő kicsiny tanyájára. Szilveszter innen járt be minden nap gyalog – esőben, sárban, hóban, fagyban és napsütésben – a három kilométerre lévő elemi iskolába, Szentmártonkátára. A kisfiúnak nem volt semmije – gyakran még cipője sem –, de volt két jó lába, és olthatatlan tudásszomja. Kitűnő eredménnyel végezte az elemi, majd már Nagykátán a polgári iskolát, majd ingyenesen nyert felvételt a Bajai Tanítóképző Intézetbe, ahol 1948-ban megkapta tanítói diplomáját. Tanult tovább: Budapesten előbb általános iskolai, majd, már munka mellett, középiskolai tanári diplomát szerzett magyar-történelem szakon. Három diploma a meztéllábas, tanyasi kisfiúnak! Kátai Szilveszter kitört a szegény sorsból.

A Művelődési Minisztériumban dolgozott 1951–52-ben, de nem vágyott minisztériumi karrierre. Tanítani, nevelni akart, ezért amint

lehetősége adódott, feleségével együtt Balatonkenesére költözött, és itt, a görög–macedón intézetben együtt tanítottak. Itt lett első ízben kollégiumi vezető. 1957 szeptemberében hazatért Nagykátára, és szeretett városát soha többé nem hagyta el. Előbb általános iskolai, majd a Damjanich János Gimnáziumban már gimnáziumi tanárként dolgozott magyart és történelmet tanítva. Diákjait hazaszeretetre, a történelem tanulságainak megbecsülésére nevelte. Kezdeményezője és első igazgatója volt a gimnázium mellett végül 1962-ben felépült diákotthonnak, amelyet 1966-tól kollégiumnak neveztek. Azért, hogy a hozzá hasonlóan nehéz sorsú, de tehetséges vidéki gyerekek is tanulhassanak, Kátai Szilveszter megálmodta, megtervezte és létrehozta saját munkahelyét, a Kollégiumot. Annak indulásától kezdve huszonöt éven át, egészen a nyugdíjazásáig, 1987-ig az igazgatója volt, generációk egész sorát nevelte, tanította a magyar nyelv, a történelem, a szűkebb és tágabb környezet megbecsülésére, a haza szeretetére. Munkásságát Nagykáta Város Önkormányzata 2016. március 15-én Pro Urbe díjjal ismerte el.

Kátai Szilveszter soha nem felejtette el, hogy honnan jött. A „Fényes Szellők” nemzedékének tagjaként megtakarított tanári fizetéséből *Fényes Szellők* elnevezéssel kollégiumi alapítványt hozott létre, amely évente több kiemelkedő teljesítményt nyújtó diák tanulmányait segítette, vagy továbbtanulását támogatta.

Helytörténeti kutatóként is kiemelkedőt alkotott. Tanulmányokat jelentetett meg a nagykátai járás előző századfordulós agrárszocialista mozgalmairól, és minden korábbinál alaposabban feldolgozta az e könyv egyik témájául is szolgáló nagykátai zsidóság elhurcoltatásának eseményeit és körülményeit.

A szerző ma is kitűnő egészségnek örvend, rendszeresen olvas, bélyegeket és érméket gyűjt, vezeti a város numizmatikai szakkörét, és ha nyitva van az uszoda, kilencvenhárom éve dacára minden nap úszik huszonöt métert. Mert, ahogyan azt egész életében tanította: „Az agyat és a testet karban kell tartani!”

A könyvet nyomda alá rendezte és kiadta a hálás rokonság.

Nagykáta elhelyezkedése Pest megyében.

Előszó

Nagykátá 1848–1945 közötti vázlatos történetét adom az érdeklődő olvasó kezébe. Lakatos Gyula kartárs mindezt a kezdetektől 1848-ig dolgozta fel és adta át, e könyv az ő műve folytatásának tekinthető. Vázlatos, mert még sok korabeli akta nem került a kezembe.

Köszönetet mondok mindazoknak, akik segítettek az adatgyűjtésben vagy tanácsukkal. Köszönöm Lakatos Gyula és Basa László kartársak helytörténeti segítségét. Pető Sándor és Kráncz Imre kartársak német nyelvű fordítói segítségét. Koncz István fodrászmester segítségét a helyi ragadványnevek összegyűjtésében.

Köszönöm felkért lektoraim, Bihari József megyei múzeumi és levéltári igazgató, valamint Nagy Zoltán tápiógyörgyei általános iskolai igazgató munkáját, támogatását.

Legjobb tudásom szerint dolgoztam fel az összegyűjtött adatokat, ámde azt is elismerem, hogy a Pest Megyei Levéltárban még sok akta vár felkutatásra. Arra nekem már nincs erőm.

Örülök, hogy ennyit sikerült felkutatnom. Kérem, fogadják megértéssel és érdeklődéssel.

Nagykátá, 2007. június 10.

Tisztelettel,
Kátai Szilveszter
helytörténész, nyugdíjas történelemtanár

Az 1848. márciusi polgári forradalom hatása Nagykáta mezővárosra

Az 1848–49-i eseményekről és azok jelentőségéről már könyvtári adat áll az érdeklődők rendelkezésére. Ebben a rövid kötetben csakis azzal kell foglalkoznom, mit adott Nagykáta a lakosságának és viszont, mit adott lakosságunk a hazának. Mennyire élt jogaival? Mennyire tett eleget történelmi kötelességének?

Lakatos Gyula úttörő művében pontos képet festett Nagykáta feudalizmuskori történetéről. A pozsonyi rendi gyűlés sietett eleget tenni a március 15-i pesti forradalom követeléseinek. Március 18-án három alapvető fontosságú törvényt fogadott el előbb az alsótábla, majd a főrendi tábla is.

Az első a közteherviselés. E törvény szerint 1848. november 1-től kezdődően az állampolgárok *„minden közterheket különbség nélkül, egyenlően és aránylagosan”* fognak viselni.

A második az úrbíriség megszüntetése. Vagyis *„az úrbér és az azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szoltálatok (robot), dézsma és pénzbeli fizetések [...] örökösen megszüntetnek”*, s a földesurakat az állam fogja kármentesíteni veszteségeikért. A kármentesítés módjáról a következő Országgyűlés fog rendelkezni.

A harmadik a papi tized eltörlése. Ez utóbbi nem is szerepelt a 12 pontban a március 15-i forradalom követelései között, tehát az Országgyűlés még túl is teljesítette az ígéreteit. Igaz, hogy a törvények szentesítése a király által egyre késett, április 7-ig.

Mezővárosunk lakosságát különösen mélyen érintette a három törvény közül a második és a harmadik, tehát az úrbériség és a papi tized eltörlése. Eddig ugyanis a legtöbben úrbéri telken gazdálkodó jobbágyok voltak, akiknek súlyos terheit az úrbéri szerződésben előírt robot, dézsma és már kötelező ajándékozás képezte. A március 18-i törvények mindezt egy csapásra eltörölték. Az 1770. március 20-i helyi urbárium [1] előírása szerint ugyanis a 324 jobbágy évente a 3081 hold szántó és az 1 197 embervágó rét termésének kilencedik tized részét volt köteles átadni a gróf Keglevich családnak. Ezen felül évente 6 048 napi fogatos, igás robotot és 12 096 napi kézi robotot kellett végezniök a gróf majorságában. Ebben az utóbbi kézi- vagy gyalogrobotban a telkes jobbágyokon kívül a 62 zsellérnek is részt kellett vennie évente 11 098 napon. Az ajándék sem hagyható figyelmen kívül, mivel kötelező volt. Évente alapesetben a telekár holdanként 321 ezüstforint, míg az I. osztályú szántó 50 pengőforintba vagy 634 font súlyú gypjú vagy kender megfonásába került. Ezen felül 105 itce vaj, 211 darab kappan, ugyanannyi csirke és 1 269 darab tojás járt évente a grófnak. 1770 óta a jobbágyok száma növekedett ugyan, de a használt földterület lényegében nem változott. A telkek aprózódása következtében növekedett a negyed- és nyolcadtelkesek száma.

Új választási törvény is született. Ez a nőknek nem adott választási jogot, s a férfiak is csak 20 éves kor után, vagyoni cenzus alapján kapták meg azt: legkevesebb egynegyed úrbéri telek birtoklása a feltétele. Az iparosok és kereskedők esetében a feltétel egy saját műhely, illetve a kereskedés birtoklása. Az értelmiség tekintet nélkül a vagyonára és jövedelmére, választójoggal bírt.

A választás nyílt szavazással történt. Sajnos nem találtam adatokat Nagykátáról azt illetően, hogy kik, hogyan, mikor jutottak

választási joghoz, milyen arányban éltek azzal, illetve kiket jelöltek vagy kiket választottak meg. Az 1770-es összeírás adatai szerint 262 jobbágynak volt legalább egynegyed telek használati joga. Ennek alapján kb. 300 földműves, iparos és kereskedő jutott választójoghoz 1848 áprilisában.

Országosan tapasztalható lett a jobbágyszabadítás árnyoldala is, ez az árnyék Nagykáta lakosságára is rávetődött és sújtotta még újabb évszázadon át. A volt zsellérek nem kaptak földet. A határban megmaradt a grófi nagybirtok túlsúlya. Nagykáta 14 117 kat. h.¹ földterülete 1848 márciusáig teljes egészében kizárólag gr. Keglevich Gábor tulajdonában volt. Mivel a március 18-i törvény csupán a volt jobbágytelkeket adta a felszabadult parasztság birtokába, a volt majorsági területek megmaradtak a régi tulajdonos birtokában. Egreskátán 5 200 kat. h. szántó, rét, legelő, szőlő, nádas és erdő tartozott hozzá. A mezőváros különböző egyéb területein 618 kat. h. és 543 négyszögöl szántó, 386 kat. h. rét, 896 kat. h. legelő, 43 kat. h. *topolyos* erdő, 13 kat. h. szőlő, 2 kat. h. kender- és káposztaföld, 125 kat. h. belső telek tartozott a mezővároshoz.² Mindez együtt az egreskátai majorsággal 7 675 kat. h. körül járt. Azonban ez nem tekinthető pontos adatnak, mert a mérnökök hol 1 200 négyszögöles magyar, hol pedig 1 600 négyszögöles bécsi holdat térképeztek. Végtülis a majorság mérete akadályozta a polgári fejlődést, de megállítani nem tudta. A lakosságunk többsége értékelte az elért jogokat és készen állt a vívmányok védelmére.

¹ Katasztrális vagy kataszteri (bécsi) hold: 1 600 négyszögöl = 0,5755 ha terület.

² Részletezve a D függelékben.

A vívmányok védelme, fegyveres támadás a forradalom ellen

A feudális rendszer védelmezői nagy zavarban voltak ugyan, de még nem adták fel a reményt. Különösen érvényes ez az udvari (bécsi) körökre, akik minden követ megmozgattak, hogy a polgári átalakulást megbuktassák, vagy legalább fékezzék Külső tartományaikból sem tudtak bevetni ellenünk katonaságot, mivel Velencében is, Milánóban is forradalom robbant ki. Mindkét városból kikergették a császári csapatokat. A fegyveres leszámolásra tehát várniuk kellett, amíg megfelelő katonai erőt tudnak mozgósítani.

Az ellenforradalom lépéseinek egyike Josip Jelačić horvát határőrezredes kinevezése bánná március 23-án. Előléptették tábornokká, Horvátország katonai főparancsnokává. Mindezt a magyar miniszterelnök megkérdezése nélkül, annak háta mögött tette az udvari tanács. Jellemző a sietségre, hogy megelőzte ez az intézkedés a Magyar Országgyűlés két háza által hozott történelmi jelentőségű törvények szentesítését.

Egy hónap sem telt el, s Jelačić megkapta az altábornagyi és bárói rangot. Jelačić parancsnoksága alá kerültek azok a magyar katonai alakulatok, amelyek a katonai határőrvidéken, a Száva men-

tén voltak elhelyezve, s amelyek hazavezénylését mindhiába sürgette az új magyar kormányfő, Batthyány Lajos miniszterelnök. A horvát bán áprilisban megtagadta a magyar kormány iránti engedelmességet. Ugyanerre utasította az alája rendelt hatóságokat is. Az udvari tanács önbizalmát és erejét növelték a magyarországi nemzetiségek (szerbek, románok, szlovákok, szászok) gyűléseinek határozatai. Azok ugyanis elsősorban a tróntól, és nem a Magyar Országgyűléstől várták céljaik elismerését és beteljesülését.

Batthyány miniszterelnök ismételt kérésére az udvari tanács visszavonta Jelačić horvát bánná történt kinevezését. Később kiderült, hogy az udvar mindezt ámításnak szánta a magyar kormány megtévesztésére. Ugyanis augusztusban újra kinevezték horvát bánná Josip Jelačićot. És ekkor történt valami Vinkovice város laktanyájában, ami ugyan nem rengette meg a horvát bán hatalmát, de a mi számunkra igen jelentős és sokat mond. 1848. augusztus 29-én egy nagykátai születésű császári és királyi kiskatona, Velkei Pál nyilvánosság előtt, szándékosan széttörte szolgálati fegyverét, az állam, a császár tulajdonát [2].

Úgy tűnik, Velkei Pál nemcsak figyelemmel kísérte az eseményeket, hanem azokról saját véleménye is volt. Még jelentősebb, hogy volt bátorsága ott, abban az idegen környezetben vállalni a következményeket: szembeszállt azokkal, akik fegyverét a magyar forradalom ellen, a magyar nemzetgyűlés ellen, a magyar honvédség ellen akarták felhasználni. Tettével kifejezte: sem ő, sem a fegyverre nem vállal ilyen áruló szerepet. Azt is sejthetjük ebből a tényből, hogy ott, a határörvidéken, Horvátországban, Vinkovice várában nyíltabban, őszintébben fejezték ki véleményüket az udvari tanácsról és Jelačićról, mint Innsbruckban és Bécsben.

Jelačić szeptember 11-én átkelt a Dráván, megindította dunántúli hadjáratát – amelynek célja Pest-Buda elfoglalása, a magyar forradalom letörése. Közismert, hogy szeptember 29-én Pákozdnál megállították, megverték, s utána futásszerűen menekült Bécsbe, sorsára hagyva Roth tábornok hadtestét. Velkei Pál további sorsáról

a korabeli feljegyzésekből kiderül, hogy a 32. gyalogezred katonája volt, majd a honvédseregben tizedesi rangot ért el, Világos mellett tette le a fegyvert, majd hazatért Nagykátára. 1850-ben őt is összeírták a volt honvédek névsorába, majd az összetört fegyver árát megfizették vele. Ez abban az időben jelentős összeg volt, egy nagykátai telkes házat lehetett vásárolni 9 fegyver árából. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a honvédseregben harcoló nagykátaiak közül Velkei Pál a legvitézebb és legvilágosabban gondolkodó legény volt.

Szintén közismert, hogy az Országgyűlés július 12-én közfelkiáltással elfogadta Kossuth és a kormány 200 000 újonc és 42 milliós hitel megajánlására vonatkozó indítványát. Ennek következtében indult meg a toborzás. A helyi összefüggéseiről idézem azt a jelentést, amelyet a város vezetői Pest Megye Választmányának válaszoltak [3].

Nagykátai fiatalok a forradalmi hadseregben

„Pest megyének 849-ki június 5-kén Pesten tartott Választmányi Nagy Gyűlésén, az ujoncok kiállítására eránti rendeletek miként hajtattak végre, hozott határozata következéséleg válaszoljuk:

- 1. 1848-ki szeptember 6-kán a kereszteltek anyakönyvéből Rácskay Ferenc Nagy Kátai plébános, Tanács János segéd lelkész előmondásuk után Nyári Miklós Főszolgabíró, Molnár Mátyás és Redl Ferenc kiküldött urak, Czakó Gábor helybeli bíró, Kocsi István, Urbán József, Lendvai János eskütt elöljárók és nagy számú lakosok, továbbá a fent írt évi szeptember 6-kától 849-ki május 1-jéig lett 19 éveseket május 16-án ugyancsak Rácskay Ferenc plebanos úr előmondása után Katona Lajos Szolgabíró úr, Urbán József város Bírója, Kocsi István, Farsang János, Konc János, Udvari Pál, Kármán István tanácsbeliek és Juhász Balázs jegyző jelenléttükben irattak össze a 19, 20, 21, és 22 évesek. Két rendbeli 19 évesek voltak 87-en, 20 évesek 31-en, 32 évesek 63-an, 22 évesen 32-en. A 19 évesekről a húszasokra és huszonegyesekre a sorshuzási átmenetes azért történt, minthogy közülük sokan vannak családfenntartók, igen számosan testileg alkalmatlanok, sokan egyetlen fiúk, soknak pedig holléte nem tuda-*

- tik. A sors alá történt öszveírás napjától kezdve az % alatti halotti bizonyítvány szerint a 21, és 22 évesek közül meghalt kettő.*
- 2. Nagykáta város részéről Vácra, Pestre, Kecskemétre hivatott 83 újonc.*
 - 3. Önkéntesen kiállott 23, ezekhez a váci táborba kellett még 9 és csak mind a négy évbeliek közül, a többi pedig a 19, 20, és 21 évesekből sorshúzás által állíttatott ki.*
 - 4. A váci táborba 32-ten Ivánka őrnagy és Nagy Leó százados uraknak, Pesten 29-én Laczkovics János Szolgabíró és Hegedűs János udvari kapitán urak jelenlétében, Kecskeméten 20-an Levai Ferenc polgári biztos és több ismeretlen nevű katona tiszturak ott létében adottak által.*
 - 5. A kiket idehaza megvizsgáltattunk, azok közül csak kettőt a gyengeség miatt, akiket pedig meg nem vizsgáltattunk, azok közül testi hibák miatt 31-et küldtek vissza – a beadott ujoncokról semmi nyugtatványt nem adtak, de a foglaló pénz vagyok nyugtatványozva.*
 - 6. A polgári hatóság által nem, de a katonai parancsnokság által vezetett jegyzőkönyv és azon jegyzőkönyv, hogy kinek kezénél vagyok, nem tudjuk.*
 - 7. Nagy Káta város kiállított 81 ujoncot, hátra van még kettő, minthogy a Kecskemétre kívántattak mennyisége felől bizonyosan nem voltunk értesítve, azonban megtudván tegnap előtt a bizonyos mennyiséget, holnap indul a még városunk részéről hátra maradt két ujonc Kecskemétre.*

*Juhász Balázs
jegyző*

*ifj. Urbán József m.h.
Nagykáta város főbírája
N. K. egész Tanács"*

Az előljáráóság fenti jelentéséből [3] – amelynek kézzel írt, eredeti változata a Függelék C.33 és C.34 képein látható – kiderül, hogy városunkban két ízben volt toborzás: 1848. szeptember 6-án és

1849. május 16-án. Mindkét ízben a római katolikus egyházi születési anyakönyv alapján vették számba a sorozás alá eső négy évfolyamot, akiknek száma 213 fő, közülük kellett bevonultatni 83 újoncot. Megkönnyítette a hatóság dolgát, hogy 29 fő önként jelentkezett.

A jelentés több dolgot homályban hagy. Nem jelölik meg, mennyi volt az első sorozáson bevonultatott újonc; hányan voltak alkalmatlanok; hol lehettek, akiknek a hollétéről semmit sem tudtak. Nem szól a jelentés arról a lehetőségről, amely pedig létezett: ugyanis a jobb módúak maguk helyett mást küldhettek honvédnek, természetesen a saját pénzükkel fizetve a vállalkozást. Homályban marad, hogy a visszaküldött 31 alkalmatlan helyett mikor és hová küldtek alkalmatlan újoncokat. Legsajnálatosabb, hogy egyetlen újonc nevét sem örökítették meg [4]. Az egy évvel későbbi Haynau-iratok őrizték meg 60 volt honvéd nevét, akik a vereség után visszatértek Nagykátára.

A település birtokosának, buzini gr. Keglevich Gábor főpohárnok-mesternek és gr. Sándor Matildnak 1824-ben született fia, buzini gr. Keglevich Gyula a Heves megyében toborzott nemzetőrség 1. zászlóalja 10. századának volt a századosa 1848. november 16-án. Négy szakasz tartozott a parancsnoksága alá: az első 61 fős, a második 59 fős, a harmadik 57 fős, míg a negyedik 51 fős számossággal bírt. Az újoncok Heves megyéből származtak: Székről 26 fő, Vátaszóról 23 fő, Pétervásárról 81 fő, Istenmezejéről 21 fő, Ivádról 17 fő, Erdőkövesdről 32 fő, Terpesről 15 fő¹ szolgált [5].

A megfutamodott Jelačić újabb megbízást kapott a Habsburg udvartól. Október elején, mikor Batthyány végérvényesen lemondott miniszterelnöki tisztségéről, királyi rendelet oszlatta fel a Magyar Országgyűlést. A rendelet érvénytelennek nyilvánította az Országgyűlés által hozott, de királyi szentesítésben nem részesült törvényeket, Jelačićot pedig Magyarország katonai kormányzójává nevezte ki.² Erre válaszul a magyar képviselőház a Honvédelmi Bizott-

¹ Köztük: Horutzi János (27 éves), Imre (30 éves) és István (47 éves) terpesi lakos.

² A pozíciót korábban Lamberg Ferenc gróf altábornagyi tisztségben töltötte be.

mányt az ország teljhatalmú kormányának nyilvánította, melynek elnökévé Kossuth Lajost állította széles körű felhatalmazással.

Az október 6-i újabb bécsi forradalom nagy segítséget nyújtott hazánknak (Latour hadügyminiszter népítélettel történő felakasztása), de a magyar sereg katonai vezetői különböző érvekkel halogatták a bécsi felkelők katonai megsegítését. Ennek ellenére a császár és katonai ereje kénytelen volt halogatni a hazánk elleni általános támadást, így lehetőséget adva a magyar Honvédelmi Bizottmánynak, hogy felkészüljön egy katonai támadás visszaverésére. A Bizottmány élt is a lehetőséggel. Folytatta a toborzást, egymás után alakította meg az új honvédszászlóaljakat, huszárezredeket, s hozzákezdett a tüzérség kiépítéséhez. Közben ezrével tértek haza a birodalom más tartományában állomásozó magyar katonák. A Bizottmány gondoskodott a hadiipar működéséről és fejlesztéséről – s mindennek pénzügyi fedezetéről is.

„1848-ban kerületemben lévő községek 200 000 újonc kiállításába alábbi szerint vettek részt, ide a váci táborba szállítottakat nem értve:

<i>értve város</i>	<i>200.000</i>	<i>1848-ban teljesítés</i>	<i>tartozás</i>	<i>észrevétel</i>
<i>Nagykáta</i>	<i>34</i>	<i>29</i>	<i>5</i>	<i>Máj. 20., elmaradott 5 újoncot beadta</i>
<i>Mártonkáta</i>	<i>15</i>	<i>14</i>	<i>1</i>	<i>Máj. 24., elmaradott 1 újoncot beadta</i>
<i>Lórinckáta</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>—</i>	<i>—</i>
<i>Tóalmás</i>	<i>14</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	<i>Máj. 24., elmaradt adósságát lezárta</i>
<i>Kóka</i>	<i>18</i>	<i>18</i>	<i>—</i>	<i>—</i>
<i>Szecső</i>	<i>1</i>	<i>12</i>	<i>2</i>	<i>Máj. 23., elmaradt kettőt bevitte</i>
<i>Ságh</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>—</i>	<i>—</i>
<i>Pánd</i>	<i>10</i>	<i>7</i>	<i>3</i>	<i>Máj. 23., elmaradt hármát bevitte</i>
<i>Bitske</i>	<i>14</i>	<i>11</i>	<i>3</i>	<i>Máj. 26., elmaradt hármát behajtotta</i>
	<i>137</i>	<i>122</i>	<i>15</i>	<i>Máj. 26-án a tavali adósság mind lehajlott</i>

Az 1849-ben az 50.000-ból $\frac{1}{4}$ részre számítva következendően adtak:

<i>város</i>	<i>200.000 $\frac{1}{4}$</i>	<i>1849</i>	<i>előlegzett</i>
<i>Nagykátá</i>	<i>8 $\frac{1}{2}$</i>	<i>15</i>	<i>6 $\frac{1}{2}$</i>
<i>Mártonkátá</i>	<i>3 $\frac{3}{4}$</i>	<i>15</i>	<i>11 $\frac{1}{4}$</i>
<i>Lőrincskátá</i>	<i>2</i>	<i>7</i>	<i>5</i>
<i>Tóalmás</i>	<i>3 $\frac{1}{2}$</i>		<i>1849. máj. 25-én bevitt Kecskemétre 8 főt, de még nem tudjuk, hányat fogadtak el</i>
<i>Kóka</i>	<i>4 $\frac{1}{2}$</i>	<i>12</i>	<i>7 $\frac{1}{2}$</i>
<i>Szecső</i>	<i>3 $\frac{1}{2}$</i>	<i>7</i>	<i>3 $\frac{1}{2}$</i>
<i>Ságh</i>	<i>2 $\frac{1}{2}$</i>	<i>7</i>	<i>4 $\frac{1}{2}$</i>
<i>Pánd</i>	<i>2 $\frac{1}{2}$</i>	<i>3</i>	<i>$\frac{1}{2}$</i>
<i>Bitske</i>	<i>3 $\frac{1}{2}$</i>	<i>4</i>	<i>$\frac{1}{2}$</i>

Katona Lajos, járási biztos” [4]

Az újoncozási bizottság irataiban [3] Nyári Lajos főszámvevő ki-mutatása az 1849-i kiállítandó újoncokról 219 lélekre egy újoncot számolva:

<i>Nagykátá lakosság száma</i>	<i>4.039 fő</i>
<i>Kiállítandó újonc</i>	<i>19 újonc</i>
<i>Kecskeméti járás lakossága</i>	<i>122.287 fő</i>
<i>Kiállítandó újonc</i>	<i>558 újonc</i>
<i>Pest T. S. vármegyéből újonc</i>	<i>1.732 fő</i>

Az udvari tanács december 2-án lemondatta a trónról Ferdi-nándot, helyette unokaöccsét, Ferenc Józsefet nyilvánították Auszt-ria császárává és Magyarország királyává. Ezt a lépést a Magyar Or-szágygyűlés két házának közös, zárt ülése elutasította.

A császári hadsereg főparancsnokává kinevezett Windisch-Grätz¹ tábornagy leverte és megtorolta a bécsi felkelést, s december

¹Egyes források szerint: Windischgraetz.

közepén megkezdte támadását Magyarország területén. Vele szemben a fel-dunai magyar hadtest parancsnokává a Honvédelmi Bizottmány Görgey Artúrt nevezte ki, akit tábornokká léptettek elő. A túlerővel szemben Görgey sem tudott ellenállni, Buda térségéig vonult vissza. Az Országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány Debrecenbe menekült. A császáriak kezére került országrészekén katonai önkényuralmat vezettek be, a rögtönítélő törvényszéket katonai parancsnokság alá helyezték. Noha az udvar és a császári csapatok parancsnokai az ellenforradalom győzelmét máris véglegesnek hitték, amit az oktrojált alkotmány kiadása bizonyít, valójában még olyan tartalékai voltak a magyar forradalomnak és szabadságharcnak, amely inkább egyensúlynak nevezhető a két tábor között. Ezt bizonyítja a tavaszi hadjárat.

A tavaszi hadjárat

A tavaszi hadjárat egyik mozzanata volt a Nagykáta–Tápióbicske között április 4-én lezajlott véres csata. Erről a csatáról is sokan és sokat írtak. Az értékelése is eltérő 150 év óta. Legutóbb Hermann Róbert–Kucza Péter: 1848–1849 Szabadságharc a Tápióvidéken.

A tápióbicskei ütközet című, több mint 400 oldalas, igen értékes műben a szerzők gazdag irattári anyagot közölnek, mind a császári, mind a honvédsereg hivatalos terveiről, jelentéseiről. A császári és királyi beszámolók szerint a császári két dandár aratott győzelmet a magyar csapatok felett. A magyar források szerint viszont az ütközet magyar sikerrel zárult.

1849. február 26–27-én a Dembinski altábornagy vezette magyar főszereg Kápolna, Kál, Kompolt, Fel- és Aldebrő térségében vereséget szenvedett Windisch-Grätz tábornagy császári és királyi fővezér csapataitól, s kénytelen volt visszavonulni a Tisza vonala mögé. Dembinskit Szemere Bertalan elmozdította a fővezérségről, s ideiglenesen Görgey Artúrra bízta a fővezérséget. De Kossuth március 8-án Vetter Antal altábornagyot nevezte ki fővezérnek. Vetter terve, hogy a honvédsereg két oldalról támadja és semmisítse meg a császári csapatokat. Vetter az általa vezetett főerőkkel március 16–17-én átkelt a cibakházi hídon, hogy Nagykőrös felől támadva megtisztítsa az ellenségtől a Szolnok–Pest vasútvonalat. Ezalatt Görgey a VII. hadtesttel Tokajnál átkel a Tiszán és Miskolc–Gyöngyös–Eger felé nyomul előre. Görgey a haditervet teljesítette. Nem úgy Vetter.

Március 18-án értesült arról, hogy Nagykőrösön táboroz az ellenség főereje, ezért csapataival visszatért a Tisza bal partjára. Újabb haditervet dolgozott ki, amelynek a magva ugyanez a gondolat: két oldalról támadja meg az ellenséget. Csakhogy most Tiszafüreden kel át a fősereg, Eger–Gyöngyös körül egyesül Görgey csapataival.

Betegsége miatt Görgeyt bízták meg ideiglenes fővezérnek. Április 2-án csapatai felszabadították Hatvant. Április 3-án az I., II. és III. hadtest csapatai Jászberény és Jászfákóhalma, a VII. hadtest pedig Hatvan–Aszód között volt. Az ellenfél egy része Sehlík altábornagy III. hadteste Gödöllőn, Jelačić I. hadteste pedig Szolnok–Cegléd–Abony–Tápióbicske térségében mozgott.

Április 4-én Jelačić már délelőtt Tápiószecsőn járt, csupán utóvédei voltak Tápióbicskén, amikor Klapka György hadteste elérte a községet s támadást intézett a császáriak ellen – délelőtt 10 órakor, három oldalról, de a horvát határőrök (Rastic-dandár) keresztútjába kerültek, s súlyos vérvesztést szenvedtek, mire pánik tört ki és Nagykáta felé menekültek. A gyalogság futva menekült a Felső-Tápió hídjá felé, magával sodorva a lovasüteget és más dandárok legénységét is. Elveszett egy teljes üteg...

A bécsi huszárezred őrnagya, Riedesel őrnagy, aki óriás teremű, híres párbajhős, kihívta párbajra az 1. huszárezred élén haladó Sebő őrnagyot. A párbajban Sebő őrnagy levágta ellenfelét, aki holtan bukott le lováról. Ám a huszárokat is megfutamtotta az ellenséges tüzéség és Rastic határőrei. A magyar huszárezred kénytelen volt visszavonulni a Tápió innenső partjára. Klapka elszakadt a csapataitól. A helyszínre érkező Görgey nem tudta rendbeszedni a futó csapatokat. Végül is a helyzetet Damjanich III. hadtestének Wysoczki hadosztálya mentette meg, s fordította meg a helyzetet. A 3. és 9. honvéd-zászlóalj között vita merült fel a Felső-Tápió hídjánál azon, melyikük indulhat előbb rohamra. A helyzetet Földváry Károly őrnagy, a 3. zászlóalj parancsnoka mentette meg, aki a 9. zászlójával rohant a hídra, ahova követték katonái. (Más adat szerint ez Szikszay Lajos hadnagy volt.) Az ellenség visszavonult Tápió-

ság-Tápiószecsőn át Kóka felé. Az átvonuló honvédek a helyi szájhagyományok szerint betérhettek szomszédjukat oltani a Korpás csárdába (Nagykátá keleti szélén a Lenkei utca sarkán volt, nemrégiben bontották le), a Lisztes csárdába (Nagykátá nyugati szélén, 1881-ben bontották le) és a vendégfogadóba (később Aranyszarvas Étterem).

Azóta sem egyértelmű: elérte-e a célját akár a magyar, akár a császári hadvezetés? Lelepleződött-e a Vetter-féle haditerv az ellenség bekerítésének céljával? Mennyi löveget veszített a magyar tüzéség Tápióbicskénél? Mekkoraak voltak a veszteségek létszám szerint? Holtakban és sebesültekben? Hadifoglyokban? Mennyien vettek részt Nagykátáról bevonultak? A hivatkozott Hermann-Kuczamű a két fél összveszteségét 300-300 főre becsüli. Kétségtelen, hogy a nagykátai gr. Keglevich-kastélyban létesített ideiglenes kórházba több mint 300 magyar sebesültet szállítottak, akik közül sokan a kórházban haltak meg. A római katolikus halotti anyakönyv szerint:

„1848. okt. 10. Lótos András, Horváth Borbála férje, 29 éves, táborozási útjában történt halála, nem vala ellátva szentségekkel, nem tudhatni, orvosi bizonyítványt adtak-e. Meghalt és eltemettetett Adonyban, Fejér vm-ben.

1849. jan. 6. Jurka Katona György 16. honvéd-zászlóaljbeli közvitéz, körülbelül 20 éves, hitvallása és születéshelye bizonytalan, betegül ide hozatván, meghalt és eltemettetett a köztemetőben Nagykátán.

1849. ápr. 8. Csákós Mihály, Bregovics Erzsébet férje, 36 éves, róm. kat., a 34. zászlóaljnak századosa, veszprémi születésű nejével együtt, el vala látva szentségekkel, Nagykátán a köztemetőben van eltemetve.

1849. ápr. 9. Pilaszanovics Béla 17 ½ éves római katolikus hadnagy a Hunyady 13. huszárezredben, tápióbicskei csatában ágyúgolyó által két lába ellövetvén, félholtan hozatott be. Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 10. Hám János, életkora, vallása és lakhelye ismeretlen. Schwarzenberg ezredbeli közvitéz, szentségek nélkül, a t.bicskei csatában vett sebből hal meg, Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 10. Fű Sándor életkora, vallása és lakhelye ismeretlen. 28. zászlóaljbeli közvitéz, szintén ott vett sebből meghalt. Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 13. Jeli Mihál életkora, vallása és lakása ismeretlen. 60. zászlóalj közvitéz, az is ott sebesült meg. Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 13. Virolovics György életkora, vallása és lakhelye ismeretlen. Koburg-huszár, közvitéz, szintén ott sebesedett meg, Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 13. Babics Miklós életkora, vallása, lakhelye ismeretlen. Az ellenfél soraiban harcolván, szinte ott vett sebeiből ki nem gyógyulván meghalt. Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 13. Lemányi Mihál életkora, vallása, lakhelye, katonai alakulata ismeretlen, őrmester, Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 14. Nagy Sándor, életkora, vallása, lakhelye ismeretlen. Előbb 10 évig szolgált a sorkatonaságnál, utóbb a forradalmi háborúban, midőn a 21. csatát vívna, T.bicske mellett halálos sebet kapott, közember Don Miquel ezredében. Nagykátán van eltemetve.

1849. ápr. 14. E napig bezárólag még más 21 közvitéz halt meg sebekben, részint pedig belső nyavalyákban. Mindnyájan a nagykátai sírkertben nyugosznak egy izraelita kivételével, akit övéi Tápióbicskére vittek eltakarítás végett. Neveiket kitudni nem lehetett, mivel némelyek közülük eszmélet nélkül, néhányan haldoklófélben hozattak az itteni kórházba. Annyi bizonyos, hogy e 21 holtak között egyik az ellenfél soraiból való volt.

1849. ápr. 16. Bokor Mihály életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. Waza ezredbeli közvitéz tápióbicskei csatában halálos lövés érte.

1849. ápr. 16. Disza Mihály életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. Don Miquel ezredbeli közvitéz, cholérában meghalt.

1849. ápr. 17. Ádám József életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 9. zászlóaljnál közvitéz. Tápióbicskei csatában ágyúgolyó által két lábát veszte.

1849. ápr. 17. Váczi István életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 28. zászlóaljnál közvitéz, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 17. Farkas Miklós 20 éves, róm. kat. Hadnagy a 34. gyalogezrednél. Székesfejeváron laknak a szülei: szélütésben halt meg. (Szülei állítottak márvány sírlemléket, felirata szerint S. keresztúron született, Fejér megyében. Elhunyt életének 19-ik tavaszán.)

1849. ápr. 17. Herczmán Pál életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. 56. zászlóalj, közvitéz, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 19. Kanyovszki Gáspár életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 62. zászlóalj, közvitéz, Tápióbicskei csatában halálos sebet esett lövésből.

1849. ápr. 19. Szabó János életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 52. zászlóalj, közvitéz, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 19. Boros István életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 47. zászlóalj, közvitéz, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 19. Szabó József életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 52. zászlóalj, közvitéz, tápióbicskei csatában veszedelmes lövést kapott.

1849. ápr. 19. Gergics József életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. Ellenfél soraiban harcolván kartácsolás kapott.

1849. ápr. 22. Nyikita Gergely életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. 13. Hunyadi-huszár, közvitéz, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 22. Hohecker Antal életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. 44. zászlóalj, közvitéz, lőtt sebben halt meg.

1849. ápr. 22. Bezencsi Sándor életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. Würtenberg-huszár, közvitéz, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 22. Kocsis István életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen, Würtenberg-huszár, közvitéz. Karczag-újszállási születésű, cholera-ban halt meg.

1849. ápr. 24. Láng Ferenc 20 éves, róm. kat. Szatmár megyei születésű, Hunyadi-huszár, közvitéz, cholerában halt meg.

1849. ápr. 25. Kósa Balázs, életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 28. ezred, közvitéz Feje vágva, lába löve a t.bicskei csatában.

1849. ápr. 25. Korgyán György életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 19. ezred, közvitéz, lőtt seb.

1849. ápr. 26. Nyíri Ferenc életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. Württemberg-huszár, közvitéz, cholerában halt meg.

1849. ápr. 27. Keresztúri Mihál életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen, Botskay-huszár, közvitéz, cholerában halt meg.

1849. ápr. 27. Kozák István életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 52. zászlóalj, közvitéz, Tápióbicskén meglövetett.

1849. ápr. 28. Petrovics Ede 16 éves róm. kat., lakóhelye ismeretlen. 34. zászlóalj, tizedes. Tápióbicskén lövetett meg.

1849. máj. 3. Csintalan János, életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. 38. gyalogezredben közvitéz. Tápióbicskei csatában fölszáran lövést kapott.

1849. máj. 21. Juhász Mihály életkora, vallása és lakóhelye ismeretlen. Waza-ezredbeli közvitéz. Tápióbicskei csatánál nyert sebben meghalt.

1849. máj. 21. Lajos Zsigmond életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. Waza-ezredbeli közvitéz. Tápióbicskei csatában karján vett sebből.

1849. máj. 25. Csintalan János életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. 28. zászlóaljbeli közvitéz. Tápióbicskei csatában fölszárba lövetett meg.

1849. jún. 1. Mészáros György életkora, vallása, lakóhelye ismeretlen. Lehel-huszárezredbeli közvitéz. Isaszegi csatában szúrt sebet vétén, később epemirigyben meghalt.

1849. júl. 21. Budai János róm. kat., életkora és lakóhelye ismeretlen. Bocskay-huszárezred, közvitéz, született Hagyán, Zabolch vármegyében, szentségekkel ellátva, cholerában halt meg.” [75]

A helyi római katolikus halotti anyakönyvben bizonyított hősi halottak közül csupán Lótos András nagykátai, ámde ő korábban, még 1848 októberében halt meg Fejér megyében, feltehetően a pákozdi csatával összefüggő összecsapásokban. Ugyancsak 1848-ban ismeretlen helyen és ismeretlen körülmények között vesztette életét a nagykátai születésű Kocsi György katona [6].

A tápióbicskei csatában mindazon nagykátai születésű honvédek részt vehettek, akik Klapka seregében szolgáltak 1848 szeptemberétől, feltehetően 29 fő. A családi hagyomány szerint köztük volt Bede Molnár Mihály közvitéz, aki 80 évet élt, s hatósági engedéllyel temették a hősök sírkertjébe, valamint Marton Gábor közvitéz, aki 50 évet élt, szintén a hősök sírkertjében nyugszik.

Klapka seregében lehetett még a nagykátai születésű Kármán János, Kelemen János, Kelemen Balázs, Kókai István, Koncz Gábor, Csillik Gábor, Kobe György, Tóth István közvitéz és Zolnai Ferenc kovácslegény, káplár. Fent nevezettek ugyanis a vereség után Komáromból [8] – a legtovább kitartó várvédelemből – tértek haza, többségük menlevéllel október elején.

Közismert, hogy a Habsburgok csak az orosz cár katonai segítségével tudták legyőzni a magyar honvédsereget és Görgey az oroszok előtt tette le a fegyvert Világosnál augusztus 13-án.

A hatalom bosszúállása

A fegyveres vereséget a hatalom könyörtelen bosszúállása követte. Ezt Haynau tábornok, az ostromállapotnak alávetett ország főparancsnoka irányította. Tömegesen tartóztattak le hazafiakat. A kegyetlen haditörvényszéki ítéletek végrehajtására Komárom várának feladása után került sor. Október 6-án végezték ki Pesten az első magyar miniszterelnököt, Batthyány Lajost, Aradon pedig a honvédsereg 13 parancsnokát. A kivégzéseken túl százával vetették börtönökbe az ellenállókat. A közkatonákat kényszersorozás után külföldre vitték sokévi katonai szolgálatra. Ennek eszköze volt az az összeírás, amelyet Haynau parancsára minden településen elvégeztek: név szerint összeírták, kik tértek haza a fegyverletétel után [7].

Nagykátáról 60 nevet őriz a feljegyzés:

„Horváth István földműves, jó magaviseletű, kötelezett, sorshúzott, levél nélkül, Oláh-Facsetről

Farkas Mihály földműves, jó magaviseletű, kötelezett, sorshúzott, levél nélkül, közhonvéd

Nagy István földműves, jó magaviseletű, kötelezett, sorshúzott, levél nélkül, közhonvéd

Zolnai Ferenc kovácslegény, jó magaviseletű, kötelezett, sorshúzott, levéllel, Komáromból, káplár, Tiszaszentmártonban tartózkodott

Vonnák János szücslegén, jó magaviseletű, önkéntesen, levél nélkül, Temesvár

Juhász Mihály napszámos, jó magaviseletű, önkéntesen, levél nélkül, commissioban dolgozott, Oláh-Facsetről, közlegény

Lengyel József földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül, Oláh-Facsetről, közlegény

Fábián Balázs napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül, Balassagyarmatról jött, most veszedelmes sebben fekszik

Molnár János cseléd, jó magaviseletű, kötelezőleg, 1849. február 24. Fehérvárról, levéllel, közlegény

Velkei János napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül, Oláh-Facsetről, közlegény

Urbán András földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül, Világosnál közlegény

Fodor Balázs napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül, Világosnál közlegény

Marton Gábor földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, október 1-jén súlyos betegségben fekszik

Kovács István földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, október 11-én levéllel Komáromból, közhonvéd

Pap István napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, kötelezőleg, levéllel, Temesvár, Gallai József fogadta pénzen

Kármán János földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, október 1-jén levéllel Komáromból

Gábor Péter földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Világosról

Kobe György napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, október 1-jén levéllel Komáromból, Bálint István fogadta fia helyett

Kelemen András napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül Oláh-Facsetről, tiszti szolga, Bálint János fogadta

Kelemen János napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, október 1-jén levéllel Komáromból, közkatona

Kelemen Balázs földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, október 1-jén levéllel Komáromból, közkatona

Molnár Mihály földműves, jó magaviseletű, jó magaviseletű, kötelezőleg, október 1-jén levéllel Komáromból, közkatona

Koncz Menyhért földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, október 1-jén levél nélkül Pestről, közkatona

Czakó István cseléd, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül Világosról, közkatona

Gulyás Balázs cseléd, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül Világosról, közkatona

Kocsi János napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül Világosról, közkatona

Kókai István muzsikus, jó magaviseletű, önkéntes, október 1-jén levéllel, Komáromból, közkatona

Horvát Ignác muzsikus, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levéllel Déváról, közkatona

Horvát Gábor muzsikus, jó magaviseletű, önkéntes, november 28-án levéllel, közkatona

Dancsó Balázs napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül, Világosról, 4 évig volt Sándor-husár

Kelemen János napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül Világosról, 7 évig volt Császár-husár

Németh Pál napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül, Margitáról, közkatona

Velkei Pál napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül Világosról, káplár, több évig a 32. gyalogsezred tagja

Kaszás Gábor napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Világosról, közvitéz

Kelemen Pál földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Világosról, közvitéz

Vonnák János földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Világosról, közvitéz

Bundi János kovácslegény, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül Világosról, századkovács

Nagy József földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, október 1-jén levél nélkül Pozsonyból, közvitéz, Tóalmás helység részéről

Lengyel László földműves, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levéllel, örvezető

Vonnalh József lakatoslegény, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül Nagyváradról, commissióban dolgozott

Guruly István napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül, Gyuláról

Gulyás Pál napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, tisztí lovász

Gulyás András cseléd, jó magaviseletű, kötelezőleg, levél nélkül, Vácról, közkatona

Lengyel Sándor napszámos, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül, Miskolcra, közkatona

Juhász János cseléd, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Világosról, közkatona

Pozsgai József napszámos, önkéntes, levél nélkül Világosról, közkatona, Udvari Pál fogadottja

Pariyák János cseléd, önkéntes, augusztus 29-én levéllel Aradról, közkatona, Szalkai János fogadottja

Koncz Gábor cseléd, jó magaviseletű, önkéntes, augusztus 13-án levéllel Komáromból, közkatona

Csillik Gábor cseléd, jó magaviseletű, önkéntes, augusztus 16-án levéllel Komáromból, közkatona

Tóth János cseléd, jó magaviseletű, önkéntes, október 31-én levéllel Győrből, káplár volt

Tóth István cseléd, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül Komáromból, tisztí kovács

Dániel János napszámos, jó magaviseletű, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Segesvár, közvitéz

Hori József kalaposlegény, jó magaviseletű, önkéntes, levél nélkül, Világosról, káplár

Fess Mátyás asztaloslegény, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Segesvár, közvitéz

Tóth András molnárlegény, kötelezőleg, sorshúzott, levél nélkül, Lugosról

Túri András földműves

Balog József cseléd

Pető Kálmán szabólegény

Sztrojanák János szücslegény

Apró Ferenc, szabólegény

Hol létök nem tudatik.”

A jelentés szerint valamennyien Nagykátán születtek, csaknem mind római katolikus vallásúak, közrendűek, jó magaviseletűek. Önkéntes volt 23 fő, a többség földműves, napszámos, cseléd, iparos 10 fő, zenész 3 fő. Világosról 16 fő, Komáromból 11 fő, Oláh-Facsetről 7 fő, a többiek Lugos, Temesvár, Arad, Gyula, Déva, Nagyvárad, Margita, Győr, Pozsony, Fehérvár, Pest, Vác, Balassagyarmat, Miskolc, Debrecen városokból. Menlevéllel tért vissza 18 fő. 21 helyi honvéd nevét nem sikerült kideríteni. A jelentésből kiderül, kik állítottak pénzükért maguk helyett más személyt: 6 ilyen lakost neveznek meg.

Az ideiglenes kórház

Az ideiglenes kórházra visszatérve, létrehozásában Kossuth Lajos is szerepet játszott. A csata napján a főparancsnokság Nagykátán tartózkodott, feltehető, hogy a főparancsnokság kezdeményezte ideiglenes kórház elhelyezését az ún. Öreg-kastélyban¹. Természetesen a tulajdonos, gr. Keglevich Gábor tudtával és beleegyezésével, aki ekkor Egreskátán az ún. Új-kastélyban tartózkodott. Kossuth Lajos másnap érkezett városunkba Jászberényből, s azonnal felkereste az ideiglenes kórházat, ahol a sebesültek a földön szétterített szalmán, kellő orvosi felügyelet nélkül szenvedtek. Kossuth azonnal intézkedett. Előbb Nagy József, Pest megyei rendező orvost rendelte a nagykátai hadikórházba Abonyból [8]. Egy nappal később Pesta István kecskeméti főorvost, Geszner Mihály tápiószelei és Liebnér tápióbicskei sebészeket rendelte Kátára tábori orvosi szolgálatra [10]. Vonnák Péter helyi orvosra vonatkozó írott adatot nem találtam. Kossuth kísérője ekkor Vukovits Sebő, teljhatalmú országos kormánybiztos.

Nagy József Pest megyei rendező orvos sietett eleget tenni a rendeletnek, azonnal a helyszínen temett, intézkedett, s jelentést küldött Kossuth Lajosnak:

¹Ma ez a Polgármesteri Hivatal.

„Igen Tisztelt Elnök Úr!

Rendelete következtében 6-án e hónap Nagy Kátán megjelentem, s amennyire csak lehetett, a tábori kórház rendezve van: 205 egyén fogadott fel ápolásul, ezek közül 140 Gyöngyösre küldődött azon okból, hogy a későbbi ütközetekben sérültek helyet nyerjenek; hátra maradásuk azon ok, hogy gyógyszerünk nincsen; ha jónak méltóztatik hagyni, egy fiók gyógyszerterát alkotnék, egyik vagy másik gyógyszerész közbenjöttével Abonyból vagy Bicskéről; e nélkül kórházunk nem állhat; kies rendeletet várván, mély tisztelettel vagyok.

Nagykátán, április 8-án reggeli 6 órakor 849.

Igen tisztelt Elnök Úrnak alázatos szolgálja

Nagy József

Pest megyei rendező orvos” [11]

Az Országos Honvédelmi Bizottság elnöke még aznap válaszolt. Következő jelentésében már arról számol be Nagy József [12], hogy *„gyógyszertárunk helyben van, amely is Karczagról érkezett. A kórházban a súlyosabb betegek maradtak, akit lehetett szállítani, tovább küldtük. Újabb epemirigy betegség mutatkozik.”* [13]

A kórház a lakosok jószívű, önkéntes adakozásából szalmazsákokra, lepedőkre, tálakra, üvegekre, alsónadrágokra, harisnyákra, törölközőkre, párnákra, párnahéjakra tett szert. Ebből felszerelhették az intézményt, emberi körülményeket tudtak kialakítani. Az adakozók között Abonytól és Újszásztól Tóalmásig szerepelnek a környező falvak, természetesen a helyi lakosok is. Név szerint Blaszkovics Bertalan neje (Tápiószentmárton), Batta Sámuel (Szentmártonkáta), Kubinyi Ágoston és kulcsárnéja, Katona Lajos (Nagykátá), Francsik Lina (Tóalmás), Bicskei Lajos (Tápióbicske) említetnek.

„[...] ezeken kívül kiemelkedő gróf Keglevich Gábor ő méltósága nagylelkűsége, ki minden nemes áldozatra kész honunkért vérzett bajtársaink ápolása iránt, azok életterejének elevenítésére 18 akó bort,

ágyneműket ajándékozott. Továbbá a kórházban sikerrel működő orvosaink élelemmel ellátása s több más szükségesek beszerzése s kiállításában költséget s fáradságot nem kímél [...]” – írta a kórház katonai parancsnoka, Papp Károly főhadnagy Flór Ferenc tisztiorvosnak, a hadügyminisztérium egészségügyi osztálya vezetőjének Nagykátáról 1849. május 25-én [14].

Május 31-én még 30 főt ápoltak az ideiglenes kórházban, akik között 14 volt csonttöréses, 4 pedig örökre rokkant – epemirigyes már egy sem maradt. Az ideiglenes kórházi főorvos június 15-i, utolsó jelentése összegzi az ideiglenes kórház munkájának jelentőségét, miszerint *„április 4. óta 398 sebesültet és 43 epemirigyes beteget, összesen 445 beteget ápolt, akik közül 59-en haltak meg. Valójában ezek közül 22 sebesültet félholtan vagy holtan hoztak be az ütközetből, s 37 fő részesült ápolásban a halála előtt. Jelenleg még 17 főt ápolnak, kik közül 6 rokkantan marad.”* [15]

Ezek után a hadügyminisztérium egészségügyi osztálya 1849. június 19-i utasításával felosztatja a nagykátai tábori kórházat, a gyógyszerterát Pestre, az ápoltakat Gödöllőre irányítják. Nagy József százados főorvost, a gödöllői tábori kórház igazgató főorvosává nevezik ki, Légmann hadnagy alorvost pedig a Temesvár alatti mockalai táborba vezénylik.

A szabadságharc és a forradalom bukása után hosszú császári önkényuralom következett, amelynek sok intézkedése sújtotta Nagykátát is. Kossuth Lajos szellemétől, a népességre gyakorolt befolyásától rettegett az önkényuralom. A biztonsági szolgálat nemcsak az emigrációs útját kísérte figyelemmel, hanem azokat a személyeket is, akik befelé vagy kifelé átlépték az államhatárt, s gyaníthatóan kapcsolatba kerülhettek az emigránsokkal [16].

Az önkényuralom

Az önkényuralom megyénkben sem aludt. A megyei főnök állandóan utasításokkal zaklatta a járási szolgabíró: „[...] oly utasítás adatok ki Laczkovich János szolgabíró úrnak, miszerint a helyszínen [...] szigorú vizsgálatot hajtván végre, a tapasztaltakról [...] tegyen tudósítást [...] amennyiben a lakosság részéről nem várt ellenszegüléssel gátolattnék [...] katonai karhatalomnak elrendelése iránt [...] a kelő lépések megtételni fognak.” [17]

Az utasítások kiterjedtek egyes helyi lakosok megfigyelésére, politikai magatartásuk és a közhangulat jelentésére, a katonaszökevények és a volt honvédek bejelentésére, eldugott fegyverek és Kossuth-bankók felkutatására, újoncok bevonultatására.

Körözwényeket kaptak a helyi vezetők, amelyekre jelenteni kellett, látták-e, bújtatták-e Vörösmarty Mihályt [18], Madarász Lászlót [19], Türr Istvánt [20], Blaskovits János volt honvédszázadost [21], és másokat.

A község bírása és jegyzője sürgős határidőhöz kötött parancsokat kapott a császári és királyi megyei főnöktől az újoncok bevonultatására. Jellemző a gyors ütemre az egyik nyomon követhető sürgetés: „Tekintve, hogy Nagykáta 1850. dec. 15-én még 6 újoncot nem vonultatott be, szigorú határidőnek kapta dec. 20-i 8 órát.” [16] Ugyanakkor a járás többi községe további 32 újonccal volt hátralékban, végső határidőül szintén a december 20-i 8 órát kapták.

Bármilyen gyorsan intézkedtek is azonban a községi előljárók, a megadott határidőre nem sikerült legyőzniük a lakosság és az újoncok ellenállását. Nagykáta még mindig hátralékban maradt 1 fővel, a járás többi községe pedig 3 újonccal [17]. Erre újabb figyelmeztetést és újabb határidőt kaptak a községi előljárók. December 23-án 8 óráig Nagykáta valóban odaadta karácsonyi ajándékul a császári seregnek a kikényszerített áldozatot. Szentmártonkáta és Tápiógyörgye vezetői azonban még ezt a határidőt sem tudták teljesíteni, ők a hátralékos egy-egy főt csak újabb szolgabírói beavatkozásra tuszkolták be a gyűlölt schwarzgelb zászló alá december 27-én [22].

Különösen nagy gondot fordított a győztes hatalom a bosszúra. Többször vereséget szenvedett a honvédseregtől, ám Világos után a fegyvertelen honvédek ellen megtorló intézkedéseket foganatosított. Besorozta őket a császári hadseregbe, s hosszú időre idegen nyelvű területekre – Tirol, Csehország – vitte őket. Nagykáta számos fia közül csak néhánynak a nevét találjuk meg a korabeli iratokban: Rimóczi István Világos után büntetésből szolgált 2 évet [23]. Még súlyosabb eset, több mint 10 évet szolgáltak a császári királyi 8. szeptemberi osztály nevében K. Lengyel László, Kármán János, Velkei János, Kocsi János, Németh Pál, Nagy István és Kókai István [25]. Varga József, 1831-es nagykáti születésű férfi Ferdinánd d'élite 32. regimentjében szolgált 1850-től 1858 júniusáig [24]. Farsang József 10 év 5 hónap 23 nap után szerelt le [25].

Velkei Pál nevét már korábban említettük, ő volt az a bátor katona, aki a vinkovicei laktanyában 1848. augusztus 29-én „százantszándékkal” összetörte fegyverét. Itt sem maradt el a bosszúállás. Behajtottak tőle 13 ezüstforintot és 45 krajcárt kártérítés címén, 1850-ben.

Baranyi Sándor, Bata József, Kelemen János, Vonnák István és Vonnák József sorkötelesek szökését jelenti a jegyző 1853 márciusában [26].

Laczkovits János nagykáti császári királyi szolgabíróát előbb megdorgálta a császári királyi megyei főnök, majd lemondásra kész-

tette, mert egyes vádakat alaptalannak minősített, más vádakat pedig enyhíteni igyekezett [2].

A katonai parancsnokság a közigazgatásra hárította a Kossuth-bankók és a „gyanús jelekkel ellátott kalapok” birtokosai feletti fenyítő eljárást [27]. Kihágásnak minősítik az 50 forintnál kisebb címletű bankók rejtegetését és a Kossuth-kalapok viselését. Ezeket a közigazgatásnak legfeljebb 14 napig terjedő, kenyér és víz mellett, hetente 2 napi böjttel súlyosbítható fogdával kell büntetni. Mindez nem maradt üres fenyegetés. Ifj. Gödöllei Andrást azért tartóztatták le 1853 februárjában, mert a csendőrség megtalálta a szőlőkunyhójában rejtegetett „Kossuth igazgató”, valamint két honvédtábornok képét [28]. Ugyancsak elzárással büntették Molnár Sándor 45 éves házasszellért, mert Kossuth képét rejtegette.

Agócs András és felesége, Pintácsi Éva óvatosabb volt. Egy erzsényben az üldözött pénzeket olyan sikeresen rejtették el a padlás tapasztékában, hogy csak 1912-ben, az épület bontásakor került elő [29].

A hadsereg mellett az elnyomásban jelentős szerepet kapott a német nyelvű és szellemű zsandárság. A császári királyi 6. zsandár-ezred 1. szárnyának 9. szakasza Tápiószecsőn és Tápiószelén volt elhelyezve [30], ám 1850-ben Nagykátán is elhelyeztek egy szakaszt, egyelőre bérelt épületben [31]. Az épületben 3 szoba és 1 kamra állt, istálló is rendelkezésre állt évi 160 pengőforintért. A megyei hatóság előtt Müller Lőrinc császári királyi megyei mérnök bemutatta a Nagykátára tervezett zsandárlaktanya műszaki tervét 1853. elején. A tervezet szerint 2 048 ezüst pengő forintba fog kerülni, de a fane-műek árának emelkedése miatt 4–5%-kal „*feljebb fog menni*” [32]. A nagykátai zsandárlaktanya 1854 januárjában rekord idő alatt készült el. Ma a Korpus diszkont épülete [33].

A bíraskodás a császári királyi járási bíróság hatáskörébe tartozott. Szintén bérelt épületben működött. Katonai személyek esetén a Haditörvényszék ítélkezett. A községházán fogda, a járásbírószágon

börtön várt az elítéltekre [34]. A szolgabíró mellé 1850-ben telekkönyvvezetőt küldtek [35].

A Nagykátán megépítendő államhivatalok költségeire pénz és napszámfelajánlásokat erőltettek a lakosságra. Nagykáta 100 szekeres és 250 gyalognapszámot „ajánlott fel”, míg a járás többi községe 400 szekeres és 1 500 gyalognapszámot. Az egész járás területén mindössze 4 magánszemély tett önkéntes felajánlást, köztük volt egy református lelkész, aki 6 krajcárt szánt erre a célra. Bizonyára jó humora volt. Jellemző a községek „önkéntes felajánlására”, hogy a császári királyi szolgabíróság a feudális telekmennyiség alapján maga állapította meg a „felajánlás” mértékét [36].

A lakosság idegennek ítélte és gyűlölte a Bach-rendszert. Mielőtt sor került volna az újoncozásra, a katonakötelesek névjegyzékében szereplő fiatalok csoportosan megszöktek. Előbb már neveket is idéztem Grimm Jakab jegyzőjelentéséből. 1853. április végén került sor a sorshúzásra, ahol az 1829-ben születettek közül Apró Sándor, Apró Pál, Fábián József, Gyüre Gábor, Papp Balázs, Szekeres János, Tóth András és Vonnák András valóban kihúzták a sorsszámot [37].

A község úgy állt ellen, ahogyan tudott. Megszöktek a katonai sorshúzás elől, nem fizették be a hadiadót, nem mentek el közmunkára, támogatták az üldözötteket. A sorshúzást már említettem. A többiről is egy-két jellemző példát említek az irattári bizonyítékok alapján.

Nagykáta az 1849. évi hadiadóba négy év múlva is tartozott 2 794 pengőforint 20 krajcár összeggel [38]. A mezőváros összes hadiadó-tartozása 4 657 pengőforint 14,2 krajcár [39].

Rédl Ferenc úti biztosnak a nagykátai járási főszolgabíróhoz intézett leveléből: *„A közmunkák ledolgozásába már nem mellőzhetem elhallgatással Nagy-Káta és Ság községek hanyagságukat, az első írásilag és szóval felszólítottam, hogy a feketeerdei töltésben elhagyott [...] 36 fokú öleket a többihez hasonlólag tsinálják, s mai napiglan tsak elhangzottak szavaim és felszólításaim [...] méltóztassék*

[...] nevezett községek elöljáróit hathatósan meginteni, hogy elhagyott munkáikat mielőbb befejezzék. . . ” [40]

Csermák csendörképlár azért jelentette fel a járásbírószágon Tóth István nagykátai lakost, mert állítólag útlevél nélküli személyeket fogadott be a házába szállásra [41].

Szekeres Pál 50 éves, nő, gyermekes sőregi csősz (egy esetben Szilassy György uraság hajdúja) a csendörök azért zártak fogdába, noha volt pásztorlevele, de nyeret használt, ami csikósoknak és pásztoroknak tiltva volt. Mivel azonban Szekeres Pál nem pásztor, hanem csősz, Simontsits főszolgabíró úr szabadon engedte [42].

Csendőrségi jelentések a járási császári királyi Szolgabírói Hivatalnak: Molnár Gábor és fiai pásztorlevél nélkül tartózkodnak Egreskátá pusztán [43]. Gulyás József június 25-én éjjel nem tartózkodott otthon, ezért 48 órára elzárandó, ismétlődés esetén testi fenyítést kap [44].

Kossuth Lajos neve politikai lobogó lett Nagykátán, amelyet követtek, akár méltó, akár méltatlan személy emelte magasba. A nép bizalmát az nyerte el, aki Kossuth hívének vallotta magát. Feltehetően politikai oka lehet annak, hogy 1852. áprilisában Nagykátán, Tápióbicskén, Tápiószelén, Kókán és Tóalmáson egyidőben üresedett meg a jegyzői állás.

Czakó Gábor, Nagykáta mezőváros bírāja Grimm Jakab jegyzővé kinevezését kérte a császári és királyi megyei főnöktől. Indokai között természetesen csakis olyan érveket hozhatott fel, amelyeket a Bach-korszak méltányolhat. „[...] *elegendő jegyzői gyakorlatot szerzett, de különösen a német nyelvbéli tökéletes jártasságáért [...]*” [45] Nem fessegeti viszont, hogy az 1849. július 1-jén kelt „Zeugnis” (Tanúsítvány) adatai szerint akkor 25 éves számvevőszéki írnokot miért bocsátotta el Haynau előnyomulásakor a piliscsabai főhercegi uradalom hivatala [46]. Nem lehetett nagy vétsége a Vértesacsán született német anyanyelvű fiatalembernek, hogy csendesen B-listára tették. Valószínűleg csupán szimpátiát érezhetett és fejezhetett ki a

magyar forradalommal. Nagykáta népe viszont éppen ezért csendesen felkarolta, s lett hosszú időre városunk jegyzője.

Ugyancsak ilyen figyelemmel kísérhette a népünk Bobory Károly doktor római katolikus plébános sorsát. Bobory előbb 1830–1831-ben itt volt káplán, majd Ceglédnek a plébánosa 1846-tól. Ebben a minőségben fogadta és támogatta Kossuth Lajost, aki Cegléden honvédtoborzó úton járt. 1849 nyarán váci egyházmegyei gyűlést hívott össze Cegléden. Hazafias és egyházpolitikai nézetei vezérelték. El akarta határolni az alsópapság hazafias részét a hazaárulással vádolt csoporttól. Ezért az önkényuralom halálra ítélte, de 15 évi várfogságra változtatták, amelynek felét Csehországban, Jozefstadtban töltötte.

Cegléden 1867-ben országgyűlési képviselővé választották meg. A kiegyezés megnyitotta előtte az utat, a nagykáta megüresedett alesperesi állás pedig lehetőséget teremtett, hogy az 1871-ben még létező patronális jogokat gr. Keglevich Béla gyakorolhatta volna, de lemondott jogáról, illetve átadta a nagykáta hívőknek a lelkészjelölési jogot. Így a nagykáta hívők által jelölt Boboryt a váci püspök kinevezte nagykáta alesperessé [9]. A helyi sírkertben nyugszik.

A kiegyezés után tehát hivatalosan megszűnt a volt forradalmárok üldözése. A volt honvédek és politikai üldözöttek általában ünnevelt nemzeti hősök, az elnökségek dísztagjai lettek. Nagykáta népének magatartása azonban több volt külsőségekben megnyilvánuló ünneplésnél, mert életteret adott dr. Bobory Károly személyében egy aktív 1848-as politikusnak. Népünkben tehát az 1848-as forradalom eszméihez való ragaszkodás ezúton is töretlen és folyamatos. Érthető, hogy a Bach-rendszer bizalmatlan volt vele szemben, jogosan félt a feudalizmus maradványai ellen s a nemzeti jog eltiprói ellen mindenkor kitörni kész népharagtól.

Korlátozták és ellenőrizték a mozgásszabadságot. Egyik községből a másik községbe csak útlevéllel lehetett átmenni. El sem tudjuk képzelni, milyen elviselhetetlen volt ez a helyi vásároló marha- és lókereskedőknek, a kupeceknek, akik az egész országot kívánták be-

járni Nyugattól Keletig. Felmelegített a hatalom egy korábbi helytartótanácsi rendeletet, amelynek értelmében a tanyák és csárdák lakóit fokozatosan a községekbe kell összeköltöztetni. Az újabb rendelkezés addig is, amíg ennek a képtelen elgondolásnak a kivitelezését el nem érik, a szolgabírósági hivatalok feladatául rója ki, hogy tartásuk szemmel a tanyák és csárdák népét, fokozatosan figyeljék őket, végrehajtják-e az önkényuralom rendeleteit [48].

A rendeletek között előfordul komikus vonású képtelenség. Közölték például Tápióbicskén Össterreicher Ábrahám járási rabbival a császári királyi kormányhatározatot, miszerint az izraelita hitközségek választógyűlésén császári biztos vesz részt, akinek joga van felosztatni a hitközség gyűlését, amennyiben ott állam- vagy kormányellenes megnyilvánulás hangzik el.

Az állam önmagát állította nevetséges helyzetbe, hiszen aligha találtak olyan tisztviselőt, aki egy izraelita hitközség gyűlésének kevert nyelvű felszólalásait megértette volna. Gyakorlatiasabb a rendelkezésnek az a része, amely az izraelita papok és tanítók választás utáni működését a helytartótanács jóváhagyásától teszi függővé.

Az állam biztonsága nem forgott veszélyben a nép passzív ellenállása és hamu alatti gyűlölete mellett sem. A nemzetközi helyzetben a Habsburg trón elismert volt, bent pedig védte a hadsereg és a rendőrség. A volt feudális uralkodó osztály sem fenyegette a hatalmat. Végül az eddig feltárt korabeli okmányokban nyoma sincs államellenes szervezkedésnek az egész nagykátai járásban. Vitatható, mi vezette a gr. Keglevich-családot, hogy legfiatalabb fiát, Bélát felmentette a katonai szolgálat alól.

„Auffuhoschein / Befizetési bizonylat. [...] ötszáz forintot érmében, készpénzben, amelyet buzini gróf Keglevich Béla gróf úrtól, akit őfelsége Esterházy Ferenc Ferdinándról elnevezett 32. gyalogezred toborzó körzetébe még nem soroztak be és aki 1823-ban Egres Kátán, Pest-Pilis vármegyében, Magyarországon született összesen 500 Frt-ot kell érmében befizetnie az alulírott cs. kir. hadikincstárba és akitől ezt az

Országos Katonai folyóiratban az 1721. sz. cikkely alatt vételezik, illető személy a katonai szolgálat alól felmentetik.” [49]

Vitatható a család lépése. Vagy hazafias érzelem miatt nem kíván a hatalom fegyveres támasza lenni, vagy kiváltságos helyzetét óhajtja bizonyítani. Ugyanakkor ugyanis több helyi felmentési kérelmet elutasított a parancsnokság.

A gr. Keglevich-család iránti bizalmatlanság és tisztelet egyaránt tapasztalható a megyei főnök azon utasításában, amelyet a nagykáta járási császári királyi szolgabíróhoz küldött, hogy kíméletesen közölje a gróffal, hogy a jövőben ne kérjen fegyvertartási engedélyt egyik alkalmazottjának sem, mert nem kap. Ugyanis *„azon helyeken, melyeken szolgálatban vannak, közbátorságuk nem veszélyeztetnek...”* [50]

A felmentési kérelmeket a hatóság azzal az indoklással utasította vissza, hogy a kérelmezők nincsenek rászorulva katonaköteles fiú munkájára, mert *„az otthonmaradottak munkaképesek, el tudják tartani a családot”* [51].

A nemzeti öntudat megtiprásának és az elnyomás leplezésének ellentmondására jó példa I. Ferenc József császár 1852. évi magyarországi látogatásának megszervezése. Az 1848-as törvényekkel ellentétben uralkodó és Haynaut ránk szabadító császár részére magyar alattvalókból képeztek sorfalat. A járási szolgabíró írta elő, kik képviseljék az egyes községeket; odaparancsolták bizony a nagykátaai bírót, jegyzőt és néhány esküdtet. Egyúttal szigorúan előírták, hogyan öltözzenek, csakis fekete-sárga zászlót vihetnek, de a lovaglásnál még azt sem szabad lengetni [52].

Községi „küldöttek” névjegyzéke, akik 1852. június 5-én Ferenc József császár és király fogadásán megjelennek:

1. Nagykáta mezőváros

- Grimm Jakab jegyző
- Czakó Gábor bíró

- Kocsi István közlakos
- Marton Balázs közlakos
- Gödöllei Gábor közlakos
- Udvari Pál közlakos

2. Tápiószecső

- Tóth Lajos jegyző
- Palotai János bíró
- Lesti János közlakos
- Juhász Imre közlakos

3. Farmos

- Poczik József jegyző
- Lesták József bíró
- Ifj. Kenyó József közlakos
- Czettler Antal közlakos
- Ifj. Kenyó András közlakos
- Özv. Kenyó János közlakos

4. Tápióság

- Oldal Lajos jegyző
- Ketskeméthy József bíró
- Minkó Ferenc közlakos
- Tóth Mihály közlakos

5. Tápióbicske

- Oláh László jegyző
- Varga Antal bíró
- Szigedy Ferenc közlakos
- Drabik János közlakos

6. Pánd

- Hegedűs János jegyző
- Bárány János bíró
- Galambos Mihály közlakos
- Kiss László közlakos

7. Tápiószentmárton

- Simola József jegyző
- öreg Lakatos András bíró
- Tóth János közlakos
- Fazekas István közlakos

8. Tápiógyörgye

- Farkas István jegyző
- Megyes József bíró
- Balázs Mihály közlakos
- Varró János közlakos

9. Tóalmás

- Juhász Balázs jegyző
- Debre Ferenc bíró
- Rada József közlakos
- Szabó Gáspár közlakos

10. Szentlőrinc-káta

- Fogler Károly jegyző
- Gyetvay György bíró
- Mészáros András közlakos
- Zombori Menyhért közlakos

11. Szentmártonkáta

- Száraz Ferenc jegyző
- Hegyi Mihály bíró
- Fodor József közlakos
- Barna János közlakos

12. Tápiószele

- Kiss Zsigmond jegyző
- Mohátsi János bíró
- Katona József 2. bíró
- Babonka János közlakos
- Bucsányi István közlakos
- Illés János közlakos
- Klein Jakab izraelita bíró

13. Kóka

- Bárdy István jegyző
- Gáspár István bíró
- Szarka István törvénybíró
- Pozsgay János közlakos
- Dobos István közlakos
- Répás János közlakos

14. Jánoshida

- Ziska Ferdinánd jegyző
- Szöllősi Pál bíró
- Szegedi István közlakos
- Tóth Mátyás közlakos

Polgári fejlődés

Egyre szélesebb csoportok éltek iparból, kereskedelemből, értelmiségi vagy tisztviselői jövedelemből. Rácskay Ferenc plébános, alesperes, a kerületi tanodák felügyelője minden szempontból vezető szerepet töltött be. 1857-ben jövedelme stólával együtt 1 520 pengőforint volt. Fenntartásához sem az állam, sem a fundatio (alapítvány) nem járult hozzá.

Simontsits László járási főszolgabíró jövedelme 1852-ben 811 pengőforint volt, Hangyás Imre járásbíróé ugyanannyi. Redl Ferenc járási segédbíróé 500 pengőforint. Grimm Jakab városi jegyzőé 296 pengőforint. Berinkei Mór(ic) ügyvéd, aki magyar, német, latin (deák), francia, olasz és szerb nyelveket beszélt: 205 pengőforint (1852-ben). Mego Alajos ügyvéd: 225 pengőforint, Borsody Miklós ügyvéd (neje Fektor Mária): 195 pengőforint. Rigó Dániel kántortanító, egyúttal a szegények alapítványának pénztárosa is: 607 pengőforint. Mind a plébános, alesperes, mind a kántortanító beadványban panaszkodott a szolgabírói hivatalnál a helyi bíróra, mert nem segít a párbér (az egyes helyi lakosoktól évente esedékes gabona- és pénzbeli illetmény) behajtásában. Jogosan panaszkodtak!

Kelemen György, volt kántortanító 1852-ben követelte az évek óta elmaradt párbért. Beadványában utca és házszám mellett felsorolta a 291 adós nevét, akik 277 véka kenyérgabonával és 89 ezüstforint 53 krajcárral tartoztak neki. Ebben a jegyzékben is feltűnik a feledésbe merült *Potom* városrész neve. Úgy tűnik, a párbér kifizeté-

sének hanyagolása nem volt „halálos bűn” a lakosság jelentős részének. Másrészt a plébános úr és a kántortanító úr is sokkal biztosabban számíthatott a temetések előtt befizetett 4–6, illetve 2 pengőforintokra, mint a párbérre. Biztos jövedelmük származott ezenkívül az évente használt földterületekből:

- Plébánia részére – 18 hold szántó
- Kántortanító részére – 6 hold szántó
- Jegyző részére – 6 hold szántó

Ezek a területek 1848 után lettek adókötelesek, éppen úgy, mint a majorsági területek.

Kántor Pál tanító jövedelme 128 pengőforint volt, Vonnák László seborvosé 100 pengőforint. Bodrossy Simon tisztartó volt a gr. Keglevich-család nagykáta birtokán, 1852-i jövedelme 1 144 pengőforint. Nincs adat Hoits Sándor ügyvéd, Bogyó Pál káplán, Szobonya József vizsgálóbíró, Szabó János járási bíróságéd, Táborny János telekkönyvi oktatóságéd, Hlavács János főszolgabírói hivatali írnok, Horváth János tanító, Samu János altanító, Farkas László hites orvos jövedelméről. Farkas László hites orvos fellépést kért a szolgabírói hivaltaltól Erdődi Terézia *„koncsorgó kuruzsló nő ellen, aki becsmérli az orvosokat, a népet babonáságra szoktatja.”*

Iparosok és évi jövedelmük forintban, ahol megtalálható volt:

Blau Leopold kereskedő	300
Bleier Urbán kereskedő	100
Borsik Pál	100
Szabó Csukovics Pál szakács	900
Bundi (Bundy) Imre szűcs, vendéglős és dohánykereskedő	900
Bundi (Bundy) János, Imre öccse, kovácsmester	260
Czakó András mészáros	260
Czakó István kovács	300
Drux Mihály kovács és piacbérlő	300
Engel András vasáros	300

Ferra Antal kovács és baromorvos	402
Herczeg János kalapos	402
Hubovszki János kalapos	160
Horváth János szűcs, alsó-vendég-fogadás	80
Jankovics György pék	80
Katona János szűcs	80
Kiss István asztalos	100
Kiss János csizmadia	120
Kohári Mihály lisztesi csárdás	1 854
Kováts Károly lisztesi csárdás	1 851
Krompek Pál csizmadia	104
Kürthy József kötélgyártó és mértékhtelestítő	220
Mák István kollár (kerékgyártó)	120
Mitsinai János kovács	120
Mitsinainé Kovács Zsuzsanna egreskátai kocsmáros	120
Módl Jakab pintér	120
Nagy János kollár	120
Oestreicher Jónás bérlő	510
Palásti Gábor cipész	510
Rauch Frigyes festő	510
Somogyi Pál szabó	210
Stadler Pál és testvére, lakatos	210
Szekeres Antal női szabó	200
Szikora Vendel ócskás	200
Tóth Sándor tabáni kocsmáros	200
Uhlár Ferenc molnár	200
Varró József kereskedő	200
Versegi István szűcs	200
Wigner Simon kereskedő	400

Az iparkamarának kötelesek voltak befizetni évi 20–48 krajcárt. Működött céhtársulat.

1854-ben 15 cigánycsalád élt itt 46 családtaggal: Horváth nevű 6 család, Kókai nevű 4 család, Kunu nevű 1 család, Rafael 4 család; muzsikuskok és bádogosok (kolompárok).

A polgári vállalkozások egyik ága a bérlés volt. Blau Leopold és Wigner Simon gróf Keglevich Gábortól 1850. év Szent György napjától 1851. év Szent György napig egy kocsmát és egy boltot bérelt 2 400 pengőforintért. Czakó Gábor és Koncsek István újévtől újévig a mézsárszéket bérelte a gróf úrtól 200 pengőforintért. Bundy (Bundi) Imre bérelte a városi földet és a városi kocsmát Szent Mihály naptól Szent Mihály napig 1 120 pengőforintért. Lipták Mihály egy malmot bérelt a várostól ugyancsak Szent Mihály naptól Szent Mihály napig 600 pengőforintért. Krompek Pál csizmadia az egyik 3 szobás, konyha, kamrás házát adta bérbe 3 évre a főszolgabírói hivatalnak évi 120 pengőforintért. Ez a ház az akkori piacra nézett.

A gróf úr orvosának szolgálati lakását 3 szobával, konyhával, kamrával és 6 lónak illetve 2 tehénnek való istállóval ugyancsak a szolgabírói hivatal bérelte ki 3 évre a zsandárok számára évi 170 pengőforintért, mielőtt felépült a laktanyájuk. A hatóság gondosan figyelemmel kísérte az új lakóházak építését, mert azokra 15 krajcár házadót vetettek ki. Mezővárosunkban 1852-ben húsz új parasztház épült.

A járásbíróság fenytő irataiban szerepel Palásti István (volt arató) és Kasza Ferenc (volt bíró) pere 600 pengőforint tartozás meg nem fizetése miatt. Palásti István marhakereskedésre adta a pénzt, olyan megegyezéssel, hogy Kaszáé a haszon 1/3 része, de a kár 1/3 része is.

Öreg Gulyás István 74 éves földes gazda, Palásti István távoli rokona, mint tanú, állította: tudja, hogy Palásti István felperes és Kasza Ferenc alperes is ifj. Gulyás Józseffel együtt jártak marhakereskedés céljából vásárokra. Mivel ő maga is marhakereskedő volt, gyakran látta őket jönni-menni. Az utolsó ősszel vagy 16–20 darab marhát vásárolván, miután azt egész télen eladni nem tudták, természetben osztották meg egymás között Gyümölcsoftó Boldogasszony napkor (március 25.). Palásti a maga részét Gulyás Istvánnak adta át kamatozásra.

Birkabőr forgalom évente kb. 800 db volt, haszon darabonként 1 1/8 váltóforint [53]. A győri vásárban 4 kupec: Szabó Mátyás, Gödöllei András, Koncz Menyhért, Pikó Pál (marhával kereskedtek) Lengyel Istvántól (2/4 telkes gazda) kaptak pénzt és Kovács Ferencről is [54]. Lengyel István és Gödöllei András 23 db hízott ökröt vásárolt [55]. A gyöngyösi vásárban Szaszko Pintácsi Ferenc hamis pengőforintokkal fizetett a loért. Tanúja volt Kasza Ferenc, Kasza András, Kasza Péter, Lendvai Gábor, Tényi István, Szarvas István, Bozsik (Juhos) János, Bódi Balázs, Gyüre András, Szalkai János – feltehetően szintén kupecok (20 fő) [56].

A helyi vásárok (Szent Pál: január 25., Szent György: április 24., a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe: szeptember 14.¹) jogát Mária Terézia 1743-ban a mezővárosi ranggal együtt adományozta. A vásárok forgalma 1848 után fokozódott, így a vásári helypénz bérbeadása, a gr. Keglevich-család jövedelmének gyarapítása mellett, a helyi gazdák és marhakereskedők jövedelmét is gyarapította.

1853. április 18–19-én volt Nagykátán országos vásár [57], majd szeptember 12-én vasárnap és szeptember 13-án hétfőn [58]. Tehát kétnapos vásárokat tartottak. Itt az ország legkülönbözőbb helységeiből jött árusok és vásárlók találkoztak, köztük természetesen ragadós kezű népesség is². 1853. január 23–24-én szintén kétnapos vásár volt, 1859. szeptember 12–13-án szintén. Mindkét esetben jelen volt a vásárbíróság – jöttek Kecskemétről, Nagykőrösről, Ceglédre, a Jászságból, Nógrád megyéből. Egy szomorú sáfársors 1851-ből:

1851. október 30-án a Nagykátával határos Sőregpusztán a Kincsem csárdában balesetben elhunyt Reichel Lőrinc sáfár (marhahajcsár), 47 éves római katolikus vallású, Pozsony városában született, aki két társával 134 db ökröt hajtott volna Szolnokról Pozsonyba két pozsonyi marhakereskedő megbízásából. Reichel a csárdában előbb

¹vö. Lakatos Gyula: Nagykáta története a kezdetektől 1848-ig, 146. old.

²Vásári lopásért 10–12 pálcaütés volt a büntetés. Súlyosabb esetben korbácsolás.

egy ital, majd egy meszely bort ivott, s amikor fel akart szállni a lovára, átesett a túloldalra, a ló húzgálta és megrugdalta, ez okozta a halálát. Zsebében 180 pengőforintot találtak, két háznak az árát. Azóta vigyáznak a helyiek, nehogy áteszenek a ló másik oldalára [59].

A helyi társadalmi fejlődésben tehát a polgárosodás megállíthatatlan folyamat volt. A gr. Keglevich-család gr. Keglevich Gábor halála után a felhalmozódott adósságteher nyomása alatt egymás után bocsátotta áruba az ingatlanait.

Gr. Keglevich Gyula testvéröccse, gr. Keglevich Béla, mint eladó, és Frantschek (Franczhek) Pál és neje, született Clementis Sarolta, mint vevők, kötöttek adásvételi szerződést 1854–55 fordulóján: *„szerződés tárgya N. Káta mezővárosában, a templom átellenében fekvő [...] 441. sz. alatti belterület s utána levő fallal kerített kert azon részét, amelyben a régi kastély és nagy lóistálló van, s mely mérnöki számítás szerint [...] 1.200 négyszögölével számítandó 10 hold 704 négyszögöl, azaz tíz hold hétszáznégy négyszögölét részen a rajta lévő minden épületekkel, kutakkal és falkerítéssel (egyedül a kisebb és újabb üvegházat kivéve). 5.000 forintért ezüstpénzben (három darab ezüst húszast egy forinton számítván, mely összegek fele része – 2.500 forint [...] a vevők által már ki is fizettetett [...] a vevők a hátra lévő vételárat f. 1855. évi Szt. Mihály napokra lefizetni tartoznak.”* [60]

Másik szerződés a két fivér, mint eladó, és Clementis Ferenc, mint vevő között: *„N.Káta mezővárosában fekvő [...] belteleknek azon részét, mely három oldalról fallal kerítve, keletről urasági tiszti kert, nyugatról utca, délről urasági major és legelő, északról Franczhek Pál és neje által megvett beltelek között fekszik és 1.200 négyszögölével számítva mintegy nyolc holdat téssen a rajta lévő falkerítéssel, kapukkal, ajtóval és kúttal [...] minden épület nélkül [...] 1.800 forintért átadja [...] a vevő a vételárnak fele részét [...] nyolc nap alatt, a másik fele részét f. évi december hó utolsó napjáig lefizetni tartozik.”*

Egy harmadik szerződés gr. Keglevich Gyula meghatalmazottja, Hoits Sándor, mint eladó, másrésről tekintetes Borsos Károly úr, mint vevő, közt kötött: *„[...] N.káta mezővárosában 435. szám*

alatt fekvő házat a hozzátartozó melléképületekkel és belső telekkel együtt egyezer háromszáz forintért pengő pénzben köteles leszek a nevezett házat folyó 1855. évi Szt. György napján átadni [...] a vevő ezer forintot azonnal ezen szerződés aláírása alkalmával, a hátra lévő háromszáz forintot pedig folyó évi Szt. Mihály napján lefizetni.”

Még egy adásvételi szerződés: „Gróf Keglevich Gyula és testvére, Béla, eladják nagykárolyi gróf Károlyi György úrnak Sőregh nevezetű pusztájokat 6.825 1003/1600, azaz hatezer nyolcszázhuszonöt 1.600 négyszögöllel számított holdra és egyezerhárom négyszögölre terjedő pusztát, amelyet apjuktól örökölték, minden rajta lévő bel-, gazdasági-, malom- és kocsmai épületekkel, erdőkkel, faültetvényekkel, jogokkal, haszonvételekkel 470.000 azaz négyszáz hetvenezer ezüst forintért osztrák értékben, a leltárban kimutatott igavonó s gulyabeli marhákat, birkákat, gazdasági szereket és takarmány készleteket pedig 55.000 azaz ötvenötezer ezüst forintért osztrák értékben.

A fent kijelölt birtokunk Göbolyjárás nevezetű része szintúgy, mint az, mely Külső-Sőreghnek neveztetik, két rendbeli s ez utóbbi telekkönyvileg is előjegyzett haszonbérű szerződéssel lévén kötelekezve, az eladó grófok saját költségükön feloldják Külső-Sőregh bérletét, Göbolyjárás bérlete fennmarad, de a szerződést a vevő veszi át. Kelt, Pesten, október 13-án 1859.”

Arról nincs adatunk, milyen hosszú időre érvényesek ezek a szerződések, mert például a régi kastély után a Pest–Pilis megyei hatóság is érdeklődött.

„Egy alkalommal Pestre utazván a vaspályán tisztelt [...] és Berinkei Mór urakkal, kiktől értesültem, hogy Méltóságod elhatározott szándéka itt Nagykátán rossz karban levő kastelt a mellette fekvő épületekkel és a nagy egész kerttel 8.000 pft. örök áron eladni. Ennek folytán én jelentésemet felsőbb helyre felterjesztettem, most érkezett 1105. számra utasítottam, hogy az semmivel sem lévén igazolva, miszerint méltóságod eltökélt szándéka lenne az eladás.

Ennél fogva tiszteletteljesen felkérem Méltóságodat, [...] írásban nyilatkozni méltóztassék eladási szándékáról, az utolsó áráról,

továbbá megnevezve és körülményesen leírva, hogy mit szándékszik Méltóságod valósággal eladni s ezen írásbeli nyilatkozatát szíveskedjék nekem mielőbb megküldeni.

Ha csakugyan eladó szándoka van Méltóságodnak, célszerű lenne megyei mérnök Müller Lőrinc úrral a megyeháznál értekezni. Kelt Nagykátán jan. 4-én 855. Simontsits főszolgabíró” [61]

Az egyes társadalmi csoportok és az egyének között sok ellentét merült fel. A nagybirtokos gr. Keglevich-család és a felszabadult parasztság között egyik ellentét a szőlők birtoklása, illetve a művelt szőlők jogi helyzetének értékelése, a szőlődézsma behajtása, illetve megtagadása körül volt. A szőlősgazdák a forradalom után saját tulajdonunknak tekintették a volt úrbéri szőlőket, természetesen nem jelentették be a szüret kezdő idejét az intéző úrnak, s nem hagytak dézsmát szedni a megtermelt mustból. Azok pedig, akik majorsági szőlőt bírtak, kiirtatták a tőkéket, s gabonát vetettek a helyére. Úgy okoskodtak, hogy ezzel a lépéssel megszűnik a terület majorsági jellege s az az ő birtokukba kerül. Csakhogy erre korán felfigyelt a Keglevich-család és a bíróságon keresett – és talált – jogorvoslatot. A bíróság utasította a mezőváros bíróját: *„a majorsági dűlőkről kötelezett dézsmafizetés megszüntetve nincsen a termények bármi fajára nézve, mielőtt az érdekelt szőlőfölddekről hazahordanák az illető dézsma kivétele tekintetéből a folyamodó gróf gazdaszti hivatalánál jelentést tenni tartoznak.” [62]*

Másik ellentétet a tavaszi áradáskor özönlő víz elvezetése vagy el nem vezetése okozta. Ez az ellentét, bár több fórumot megjárt 1849-től kezdve, még évek múlva is létezett. Még 1849. május 25-én írásban nyilatkozott a gróf úr Katona Lajos főszolgabíró előtt, hogy amennyiben az ő vízelvezető árkából kiáramló víz kárt okozna a lakosok földjén, a kár becsértékét megtéríti. A kártérítés azonban akadályba ütközhetett, mert a kis kúti dűlőben több gazda vetésében okozott kárt az uraság árkából odatóduló víz, s kártérítési követelésük alátámasztására a jegyző, a bíró és három esküdt tanúsítványát kérték [63].

Kevésbé érthető, miért tiltakozott gr. Keglevich Gábor a császári és királyi megyei főnöknél egyik 1851-es keltű beadványában Egreskátapuszta Nagykátához, mint mezővároshoz, és Tamáskátapuszta Szentmártonkátá községhez tartozása ellen. A beadvány egy mellékmondatából arra lehet következtetni, hogy az 1850-es és 1851-es adókiivetés nem tetszett neki. Felróta a megyei főnök úrnak, hogy megkérdése és beleegyezése nélkül intézkedtek. Végül azt kéri a megyétől, hogy a két pusztát válasszák el a két településtől és azokból egy önálló, független harmadik községet alakítsanak. Tudjuk, hogy erre nem került sor [64].

Cáfolat ama állításra, miszerint a zsidók összetartók. Talán három zsidó kereskedő, vállalkozó lehetett városunkban, de kettő pereskedett egymással. Wigner Simon és Blau Leopold közösen bérlik az egyik kocsmát, ezen kívül boltjuk is van, külön-külön. Korábban megegyeztek egymással, Blau csak vasárut forgalmaz boltjában, Wigner pedig vegyes kereskedést folytat. Wigner állítása szerint Blau megszegte a szerződést, ezért 500 pengőforint kártérítést követel. A bíróság ellenőriztette Blau boltját, s ott találtak szappant, mézet, olajat, gyertyát, kelmét, cérnát, szalagot, galondot¹, csak vasat nem. Legtöbbet a két ügyvéd nyert (50–50 pengőforintot). A felperes kénytelen volt lemondani követeléséről [65].

A bíróságnak állandóan volt munkája, mert az örökösödés miatt a testvérek között támadt viták százával kerültek eléjük, ugyanis a családtagok per útján kerestek igazságot. Valójában sohasem békéltek meg az ítéletben, a vagyon miatt testvér és testvér, após és vő között sírig tartó harag maradt.

Még testvérgyilkosság is előfordult 1851-ben. Pedig viszonylag kis örökségrészekről volt szó. Egy-két példa:

Öreg B. János 62 évesen halt meg, özvegyet és 4 gyermeket hagyott hátra, valamint 2/4 külső telket (kb. 17 hold szántó), 1 mezővárosi telket, azon a lakóházat (kb. 80 pengőforint értékben), 1 lánc

¹dísz tárgy

szőlőt, 4 lovat, 2 tehenet, 2 tinót. Két fia egymás között osztozott, a két leány kimaradt az osztozkodásból.

Néhai D. Pál osztatlan állapotban gazdálkodott János nevű testvérével az örökölt 1/4 telken (kb. 6 hold szántó), 1 lán szőlőben, s laktak az örökölt házban, 3 ló, 1 tehén és 2 borjú volt az istállóban. Pál halála után János nem akarta kiadni az örökséget két unokaöccsének, Istvánnak és Andrásnak.

F. Pál 1/4 telket (kb. 6 hold szántó), 2 lán szőlőt, kertes házat hagyott örökül, amelyből fia, Pál nem adott osztályrészt két leánytestvérének.

P. György 5 fiút hagyott maga után, az örökség 1/4 telek (kb. 6 hold szántó), szőlő, kertes ház, 2 tehén, 4 ló.

Sorolhatnánk végtelenül a *patvarkodást*, ahogyan a korabeli tollnok (írnok) nevezte.

Még dicsérendő az a mód, ahogyan Hangya István eljár, aki megtartotta ugyan az ingatlant, de három leánytestvérének (Ágnesnek, Örsének és Veronának) fizetett 100–100 pengőforintot.

Ritkán fordult már elő, hogy egész telek (26 hold szántó) került osztozásra. Gyakrabban esett meg, hogy az ingatlan mellett adósságot is örököltek a gyermekek.

A kultúra helyzete

A mezőváros jegyzője és bírása jelentette a járási császári és királyi Szolgabírói Hivatalnak: 1855-ben két népiskola működött két osztállyal, az egyik a kezdők, a másik a haladók osztálya. Az osztályokban fiúk és leányok együtt tanultak. Rigó Dániel kántortanító mellett segített Horváth János, a II. osztályban altanító volt Samu János. A római katolikus hittant a plébános úr tanította.

Mindenki magyar nyelvű. Az iskolakötelezettek száma 481 fő, 245 fiú és 236 leány, de csak 406 jár iskolába (218 fiú, 188 leány). Az iskolai költség egy évre 500 pengőforint volt, amelyet a városi pénztárból fizettek [66].

A jelentéshez annyit kell hozzáfűznünk, hogy általános tünet a felnőtt lakosság analfabetizmusa. A középkorúak közül sokan a nevéket sem tudták aláírni.

Az egyik ügyvéd könyvtára 7 kötetből állt: A magyar szókötés főbb szabályai, Vörösmarty Mihály összes műveiből a 3. és 6. kötet, Elemi számtan, Törvéyszéki orvostan, Selecta latini sermonis exemplaria¹, Sermo dum R. Universitas Hungarica Bissecularememoriam Matalium Suorum a Petro Pázmán sot celebraret².

Nyilvános városi könyvtár még nem működött.

¹Válogatott latin értekezések másolata

²A dicsőített Pázmány Péter Magyar Királyi Egyetem nevezetes vitatkozásainak füzetek

Fejlettség és további változások

Gyűjtogatásból eredő tűzeset ismétlődött ugyanazon udvarban a szalmakazalban. Önkéntes tűzoltók vödörrel locsolták és oltották el, kezükkel szedték ki a parazsat, kézifecskendő ugyanis csak a gróf úr egreskátai majorságában létezett.¹

A szabadságharc bukása az ellenforradalmi Bach-rendszer minden igyekezete ellenére sem tudta útját állni a fejlődésnek. A változások lassúak voltak ugyan, sok volt a belső ellentmondás, a polgári gazdagodás mellett szaporodott a vagyontalanok, a munkanélküliek száma. Egészében mégis előre haladt mezővárosunk mind a lélekszám, mind a házak száma, a gazdálkodás módja, az iskolázottság terén.

A kiegyezés után megszűnt ugyan Nagykáta mezővárosi rangja, de megmaradt járási központnak az ahhoz szükséges hivatalokkal együtt. S legfontosabb, hogy megmaradt a vásártartás joga, lehetősége.

A változások sorában kiemelkedő fontosságú volt a vasút megépítése, amely elérhető közelségbe hozta a fővárost és Nyugat-Európát. Településünk 800 éves múltjában ugyanis bizonyíthatóan

¹ Ifj. Urbán József nagykáti főbíró egy ilyen esettel kapcsolatos levele a Függelék C.35 képen olvasható.

jelen van az Európához tartozás tudata. Kereskedelmi forgalmunk célpontja nagyjából Pest-Buda, vagy azon keresztül Bécs, a Nyugat. Nagykáta közel feküdt az ún. sóúthoz, amely a Tápió völgyén át haladt Erdélyből Pestre. A sóút volt a legrövidebb a kereskedők és a hajcsárok számára is, akik gyalog hajtották vágásra szánt marháikat vagy szekéren vitték áruikat. Nagykáta és Pest között akkor ez az út 10–12 órát vett igénybe. A legrövidebb csatlakozási útvonal a mai István király úton – akkor Pesti úton –, a Szűnyogos déli vonalát érintve Szentmártonkáta külterületén, Tápióságtól északkeletre érte el a sóutat.

A MÁV és Nagykáta

A vasút megépítése után gyökeresen megváltozott a helyzet. Sajátos, hogy a vasútépítésben is, mint sok másban, hátrányos helyzetben volt vidékünk. Most nem kutatjuk, miért, bizonyára több oka is lehet. A vállalkozó társaságok egymás után építették a vasútvonalakat. Közös vonásuk, hogy az ország központját, Pestet vették célba.¹ A Vác–Pest vonalat 1846. július 15-én, a Szolnok–Cegléd–Pest vonalat 1847. szeptember 1-jén adták át. A ceglédi nyitóünnepségen a város plébánosa, Bobory Károly szentelte fel az állomást. Az a Bobory Károly, aki egy év múlva Kossuth Lajost üdvözölhette Cegléden, majd Nagykátán fejezte be változatos életét. A Szolnok–Cegléd–Pest vasút-vonal megépítésétől kezdve több évtizeden át ezen a vonalon rakták vagonokba a nagykátai vásárokon eladott vágóállatokat, csökkentve a lábon hajtás idejét és kockázatát.

A Hatvan–Pest vasútvonalat a Magyar Északi Vasúttársaság építette meg 68 km hosszúságban és 1867. április 2-án adták át a forgalomnak. A Szolnok–Újszász–Jászberény–Hatvan vasútvonalat a MÁV építette 67 km hosszúságban és a forgalomnak 1873. március 10-én adták át. Mint látható, Nagykátát elkerülték, de jelentősen megköze-lítették a megépített vonalak. Lényegében azonban maradt a hátrányos helyzet.

¹gr. Széchenyi István tervezete

Mind gr. Széchenyi István, mind Kossuth Lajos korán felismerték annak szükségességét, hogy a vasutak, különösen pedig a fővonalak építését állami költségen kell végezni, az országgyűlés jóváhagyásával. Az önkényuralom szintén az államvasúti rendszer következetes megvalósítására törekedett, de a keleti háború anyagi kihatásai miatt átmenetileg feladták az állami monopólium elvét.

A kiegyezés után újra az államosítási törekvés győzedelmeskedett. Az államosítás híve volt Ordódy Pál közmunka- és közlekedési miniszter (1880. április 24. – 1882. augusztus 9.). Az államosítások és a vasútépítés a tetőpontját Baross Gábor minisztersége alatt (1886–1892) érte el, aki már államtitkársága idején is feltétlen híve volt az államvasúti rendszernek.

Az 1880. évi XXXVIII. törvény alapján a MÁV elkezdte a 74 km hosszú Rákos–Nagykáta–Újszász vasútvonal megépítését. Az építést egy vágányra rendelték el, de a pályavonalat két vágány építésére kellett kijelölni és megvásárolni. A megépített egy vágányt és tartozékait 1882. március 12-én adták át a forgalomnak. Ezáltal a MÁV függetlenítette magát az akkor még az Osztrák-magyar Vasút tulajdonában üzemelő Budapest–Cegléd vonaltól, amely csak később került a MÁV tulajdonába.

Városunk pedig ettől kezdve közvetlenül kapcsolódik a vasúthoz. Akkor még kevesen gondolhatták, hogy a második vágányra csaknem 30 évet kell várni. Az új vonal rövid ideig az aradi üzletvezetőséghez tartozott, az 1884. évi Szolgálati Rendtartás és Illetmény-szabályzat (gr. Kemény Gábor közmunka- és közlekedési miniszter idején) a szolnoki üzletvezetőséghez rendelte át. Az egy vágány átmenetinek terveztetett ugyan, mégis hosszú évtizedeken át árván várhatta a párját. Az állami költségvetés megtervezése során mindig akadt fontosabb feladat, mint az Újszász–Nagykáta–Rákos vonal fejlesztése.

Vonalunkon az üzemeléssel egy időben ideiglenes menetrend lépett érvénybe:

NAGYKÁTA VÁZLATOS TÖRTÉNETE (1848–1945)

Állomás	Tart. percben	Vegyes vonat indul	Tart. percben	Katona- vonat indul	Tart. percben	Katona- vonat indul
Budapest	–	5.05	–	10.38	–	21.22
Kőbánya	5	5.22	10	11.00	9	21.43
Rákos	3	5.36	5	11.16	25	22.19
Maglód	2	6.15	4	12.03	6	23.08
Gyömrő	2	6.25	–	–	–	–
Mende	2	6.39	3	12.30	3	23.35
Süly-Sáp	2	7.01	3	12.53	8	00.03
Szecső	2	7.23	12	13.25	5	00.28
Nagy-Káta	12	8.02	12	14.04	12	01.07
Tápió-Szele, Farnos	2	8.37	3	14.40	3	01.43
Györgye	2	8.57	3	15.03	9	02.11
Újszász	5	9.28	9	15.40	4	02.43
Szolnok	–	10.04	–	16.22	–	03.25

Budapest–Nagykátá között tehát az utazás 2 óra 57 percet, illetve 3 óra 26 percet, az éjszakai vonattal 3 óra 45 percet vett igénybe. Talán felesleges megjegyezni, hogy akkor kizárólag gőzmozdonyok vontatták a szerelvényeket. Nagykátán víztorony állt rendelkezésre a mozdonyok tartályainak feltöltésére. Ideiglenes menetrend a Szolnok–Újszász–Nagykátá–Budapest vonalon:

Állomás	Tart. percben	Vegyes vonat indul	Tart. percben	Katona- vonat indul	Tart. percben	Vegyes vonat indul
Szolnok	–	5.13	–	12.50	–	00.50
Újszász	5	5.24	8	13.40	10	01.47
Györgye	3	6.23	2	14.10	3	02.13
Tápió-Szele, Farnos	2	6.43	10	14.41	3	02.37
Nagy-Káta	12	7.28	24	15.40	12	03.24
Szecső	2	7.56	10	16.21	3	03.58
Süly-Sáp	2	8.18	14	16.57	3	04.23
Mende	2	8.40	11	17.32	3	04.50
Gyömrő	1	8.53	–	–	–	–
Maglód	2	9.04	18	18.14	5	05.19
Rákos	2	9.43	9	19.02	12	06.10
Kőbánya	3	9.57	7	19.20	31	06.52
Budapest	–	10.18	7	19.31	–	07.03

A Nagykáta–Budapest közötti oda- és visszautazási idő csaknem azonos. A katonavonatok indulási-érkezési ideje lehetővé tette a kétműszakos kőbányai üzemekbe való bejárást, az ingázó életmódot. Ez a lehetőség gyökeres változásokat vont maga után a település és a Tápió-mente társadalmi tagozódásában, anyagi lehetőségeiben, életmódjában, kultúrájában. Egyre többen kapcsolódtak a MÁV-hoz. Egyre többen lettek a MÁV-nál munkavállalók. Egyre többen helyezkedtek el a fővárosban, vállalva az ingázást, a kétlakiságot.

A vasút tehát nemcsak a helyi áruszállítást forradalmasította, hanem a helyi társadalom mobilitását is. Nem áll rendelkezésünkre számszerű adat erről a kezdeti időszakról, de csakis a valóság tényeivel magyarázhatjuk, hogy a MÁV két hónap tapasztalata alapján már 1882. május 15-től megváltoztatta, javította, az indulási időpontok mellett módosította a vonatok számát és jellegét is. A vegyesvonaton és a két katonavonaton kívül indított egy személy- és egy gyorsvonatot is. Az utóbbit a népnyelv találóan *éjféli* és *színházi* jelzővel minősítette. Az 1882. május 15-én életbe lépett menetrend:

Állomás	Gyors	Személy	Vegyes	Katona- vonat	Katona- vonat
Budapest	21.45	8.00	18.46	10.09	21.21
Kőbánya	21.53	8.09	18.57	10.50	21.47
Rákos	22.00	8.18	19.07	11.05	22.05
Maglód	22.19	8.42	19.36	11.52	22.52
Gyömrő	–	8.51	19.43	–	–
Mende	22.30	9.02	19.54	12.18	23.24
Süly-Sáp	22.39	9.15	20.08	12.40	23.48
Szecső	22.48	9.28	20.22	13.02	00.11
Nagy-Káta	23.06	9.49	20.44	14.22	00.53
Tápió-Szele, Farmos	23.21	10.09	21.06	14.43	01.31
Györgye	23.30	10.27	21.19	14.43	01.54
Újszász	23.44	10.42	21.38	15.20	02.30
Szolnok	00.18	11.30	22.21	16.46	04.00

Figyelemre méltó a gyorsvonat menetideje. Budapest–Nagykáta között 1 óra 21 percet vett igénybe. Gőzös vontatás és egy vágány körülményei mellett igen dicséretes teljesítmény.

Ugyanakkor a Szolnok–Nagykátá–Budapest vonal menetrendje:

Állomás	Gyors	Személy	Vegyes	Katona- vonat	Katona- vonat
Szolnok	5.10	16.30	03.54	00.40	12.45
Újszász	5.30	16.53	04.26	01.25	13.30
Györgye	5.43	17.09	04.47	01.56	14.00
Tápió-Szele, Farmos	5.53	17.21	05.03	02.22	14.24
Nagy-Kátá	6.14	17.46	05.34	03.10	15.30
Szecső	6.28	18.02	05.57	03.44	16.04
Süly-Sáp	6.38	18.15	06.14	04.10	16.42
Mende	6.49	18.25	06.32	04.37	17.10
Gyömrő	–	18.38	06.42	–	–
Maglód	7.00	18.46	07.05	05.10	17.38
Rákos	7.18	19.08	07.33	06.09	18.29
Kőbánya	7.23	19.15	07.46	06.41	18.56
Budapest	7.30	19.22	07.55	06.52	19.07

Számunkra meglepő, hogy a gyorsvonat szinte minden vasút-állomáson megállt. Kétségtelen, hogy az ideiglenes menetrendhez mérten a két hónapra rá bevezetett fenti menetrend gyökeresen javított a polgári utasok helyzetén, de keveset a kőbányai üzemekbe naponta bejáró, ingázó munkások sorsán.

Az ideiglenes menetrend érvényességének két hónapja alatt bizonyára olyan mértékű volt az igény, amely túlszárnyalta a tervezők várakozását. Nem állnak rendelkezésünkre számszerű adatok, de a menetrendváltozások arra utalnak, hogy az utasok nagy száma indokolta a vonatok számának növelését.

A XIX. század végének népszámlálásai sem adnak pontos választ, mennyien utaztak naponta lakóhelyükről a munkahelyükre és vissza. A rendelkezésünkre álló adatok elemzése azonban némi következtetésre ad alkalmat.

Nagykátá lakossága („jelen levő népesség”) [67]:

1869. év	1880. év	1890. év	1900. év
5 045 fő	5 093 fő	6 028 fő	7 553 fő

Az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a 7 560 lakosból kereső 2 656 fő – részletezve [68]:

Foglalkozási terület	Létszám	Közülük kereső
Mezőgazdaság	5 611 fő	1 928 fő
Ipar	715 fő	276 fő
Kereskedelem, hitel	179 fő	60 fő
Közlekedés	174 fő	50 fő
Közfoglalkoztatás	247 fő	85 fő
Véderő	12 fő	7 fő
Napszám	139 fő	76 fő
Házicselekedés	187 fő	136 fő
Ismeretlen	296 fő	38 fő

Az iparból élők közül nem önálló kereső 121 férfi és 8 nő [69]. Feltételezhetjük, hogy ők azok az ingázó munkavállalók, akik napon-ta utaztak a kőbányai sörgyárba, a kőbányai téglagyárba, valamint a fővárosi építkezésekhez segédmunkásnak.

Az iparból élők többi része, mint önálló iparos és azok családja, a helyi polgárság tagja, az Ipartestület tagja. Az iparosok társadalmi jelentőségének fejlődését jelzi az Ipartestület megalakulása 1888-ban. Első elnöke Laukó János női szabómester [70]. Számuk kb. 400, ebből önálló kereső 147 fő; ehhez hozzászámítjuk a kereskedelemből és hiteltől élőköt, valamint a feltűnően nagyszámú közszolgáltatásokat és a csekély számú véderősöket: a polgári társadalmi csoporthoz tartozott 838 fő, s közülük kereső 299 fő (11,2%). Bizonyára ennek a társadalmi csoportnak a háztartásában cselekedett a kereső cseledeként összeírt 136 fő többsége.

A vasút szerepe az ingázás lehetőségének megteremtése mellett a munkaadás volt. Feltételezhetjük ugyanis, hogy a közlekedésben kereső munkát végző 50 fő többsége a MÁV, kisebb része pedig a Fő-

városi Közlekedési Vállalat dolgozója volt. Tehát 1900-ban Nagykátán 179 kereső munkavállaló, s hozzátartozóikat is idesorolva, mintegy 600 fő kapcsolódott valamilyen formában a MÁV-hoz, illetve a vasúti közlekedéshez.

A MÁV-nál vállalt munka előnyei: biztos havi fizetés, nyugdíjas állás, munkaruha, sok esetben szolgálati lakás, utazási kedvezmény a családtagoknak. Mindez együtt igen vonzó lehetett a századfordulón. Az ingázás nemcsak előnyökkel járt, hanem jelentős árnyoldalai is felismerhetők. Az ingázó munkás hét közben alig volt otthon, ki sem tudta aludni magát az otthonában, legszebb álmából kellett felkelnie, hogy elérje a kora hajnali vonatot 03.10-kor. Hozzá kellett szoknia a vonaton alváshoz. Az étkezése is egyoldalú volt, hiszen rendszeresen a táskájából fogyasztotta a felesége vagy édesanyja által becsomagolt „hazai” táplálékot. A hétvégi vasárnap sem volt munkaszünet a számára, mert nemcsak a lakása és családja kötötte ide, hanem az a csekély 1–2 hold örökölt föld is, amelyen kukoricát, burgonyát, szőlőt, gyümölcsöt stb. termelt. Reá várt ennek a kis gazdaságnak a munkája és gondja is. Mindez együtt igencsak felőrölte az erejét. Gyakran az egészségét is. Érthető, hogy főként a férfiak vállalták az ingázást.

A lakosság száma évről évre emelkedett. Még gyorsabb ütemben nőtt az ingázó munkavállalók száma. A személyforgalom mellett a teherforgalom növekedése, valamint az ország keleti részével, s az Erdéllyel való kapcsolat javítása egyaránt sürgette a vasúthálózat korszerűsödését, a Szolnok–Cegléd és Újszász–Nagykáta–Rákos vonalak fejlesztését.

1899-ben befejezték a második vágány építését Szajol–Szolnok–Újszász között, 1907-ben folytatták Újszász–Nagykáta–Rákos, valamint Szolnok–Cegléd között. Ez utóbbi 29 km hosszúságban 1909-re, a Nagykátát érintő pedig 76 km hosszúságban 1911-ben készült el. Ezzel a Szajol–Budapest közötti forgalom két vonalon, Cegléden és Nagykátán át egyaránt két

vágányon zajlott. Bármi vezérelte is a MÁV igazgatóságát, döntésük sokat javított a Tápió-vidék és benne Nagykáta helyzetén [71].

Természetesen mindez jelentkezett az 1912. október 1-jétől életbe lépett új menetrendben. Nagykátát mind oda-, mind visszaútban 3 gyorsvonat és 14 személyvonat érintette. A személyvonatokon is érvényesek voltak a heti munkás bérletjegyek. Noha a vonalon több lett a megálló, mégis csökkent a menetidő Budapest–Nagykáta között 2 óra 5 percre, illetve 1 óra 46 percre. Új jelenség volt a helyi vonat beiktatása.

A parasztság helyzete

Az agrárszocialista mozgalom kialakulása: már az 1848-as törvények ismertetésénél utaltam azok árnyoldalára, nevezetesen, hogy a feudális eredetű nagybirtokok a társadalom polgári fejlődését akadályozták. A század végére mindez olyan társadalmi feszültségekhez vezetett, amelyeket már a csendőrség és katonaság együttes bevetésével sem tudtak nyugodt mederben tartani.

1895-ben a nagybirtok még mindig 4 930 kat. h., az egész földterületnek 34,7%-a volt [72]. A járás területén még rosszabb volt a helyzet, mert a 117 531 kat. h. területnek 60%-a, azaz 70 676 kat. h. volt a nagybirtokosok tulajdonában.

A helyi lakosság munkamegosztásáról az 1900. évi népszámlálás már előbb ismertetett adatai adnak homályos képet. Az adatok elemzése szerint a lakosság többsége, 81%-a dolgozott a mezőgazdaságban, illetve élt abból, mint munkáltató. A lakosok egy része kommenciós családként dolgozott a nagybirtokokon. Járásunkban ez a szám 1 603 fő [72]. Amennyiben a mezőgazdasági termeléshez szükséges fogat hiányát elfogadjuk a szegényparaszti és a földmunkás jelleg bizonyítékául, úgy járásunkban a földművelő lakosságnak 62–85%-a tartozott a szegényparaszti és földmunkás réteghez. Tápiószentmárton (62%) és Farmos (85%) képezte a két szélső határt. Nagykáta a középestről valamivel jobb, 69%-os fogatnélküliségével jelzi a tehetősebb parasztság számbeli gyarapodását. Vagyis helyben 1 800 lehetett a kis- és szegényparaszti és földmunkás családok szá-

ma. Járásunkban megközelítette a földművelő lakosság 75%-át [72]. Könyvtárnyi irodalom foglalkozik azzal, hogyan élt a századfordulón ez a legnépesebb társadalmi réteg.

A földmunkások nagyobb részének volt csekély ingatlana. Elsősorban kertes háza, de számosan bírtak még $\frac{1}{2}$ –2 kat. holdnyi szántót, szőlőt, kenderföldet, káposztaföldet. Éltek azzal a jogukkal, miszerint joguk volt háziállatot kihajtani az osztatlan, közös tulajdonú legelőre. A bővített újratermelésre képtelen, a megélhetéshez elégtelen gazdasággal bíró, a saját birtokból származó jövedelemből megélni nem képes földmunkások kiegészítésül kénytelenek voltak mezőgazdasági bér munkát vállalni. Egyrészt, mert ehhez értettek, másrészt az ipar még nem volt képes valamennyinek munkát adni. A munkabérnek csupán csak egy része pénz, nagyobb része természetbeni juttatás volt, például illetményföld, gabona, fa, nád, állattartási jog, esetleg élelmezés (kosztos cseléd).

Többnyire a családfő vállalta a bér munkát, a családja pedig a saját gazdaságban, az illetményföldön, s az állatok mellett dolgozott. A tengerit többnyire $\frac{1}{3}$ részből kapálták és takarították be. A gazda gondoskodott a szántásról és a termés hazaszállításáról. A gazdái maradt a kukoricaszár egésze. A szőlőmunka egyaránt folyt napszámban és átalányban is, de előfordult a két hónapos időtartamra, havi bérért végzett szőlőmunka is.

A részes aratók gyakran bandában végezték az aratást, a keresztbe (csomóba) rakott gabonából részesedtek. Minden 11–16. keresztet kaptak meg szalmástól. A helyszínen el is csépezték a többnyire gőzgéppel hajtott cséplőgéppel. Az aratórészben kapott gabonát és szalmát is hazaszállította a gazda az aratók lakására, ám a fuvarért újabb 6–12 nap robotmunkát kellett végezniük a gazda birtokán. A marokszedők (nők) a kaszástól kaptak gabonát az előzetes megegyezés szerint, például két hétre 150 kg gabonát. A cséplőmunkások a gabona 3%-át kapták meg, amelyen azután a cséplőcsapat osztozkodott a meghatározott elv szerint. A nők fél részt kaptak. Faszedésért a gally $\frac{1}{3}$ részét és a tuskó $\frac{1}{2}$ részét kapták.

A cselédnek két változata volt: kommenciós (természetbeni jutatásért dolgozó cseléd) és kosztos cseléd. Az uradalom csaknem kizárólag kommenciós cselédeket alkalmazott, míg a nagygazdák kosztos cselédeket. Teljes kommenciót a nős, családos cseléd kapott, legényember bére 3/4 kommenció volt.

A nagykátai Keglevich-uradalomban (Egreskáta) 1912-ben egy béres évi teljes kommenciója 40 korona, 24 hL gabona (ennek megoszlása: 6 hL búza, 14 hL rozs, 4 hL árpa), 1 600 négyszögöl kukorica-föld és 200 négyszögöl kert, egy tehén és egy sertés tartásának joga. 60 évvel korábban csaknem ugyanekkora bért kaptak a cselédek Egreskátán [73].

A földmunkások gyermekei közül kerültek ki falusi gyermekmunkások. A fiúkat 9 éves koruktól disznó- és tehénpásztornak, a lányokat libapásztornak adták ki a tanyákon kosztos cselédnek, tavasztól őszig. Még rosszabb lett a lányok helyzete, ha egész évre háztartási cselédnek szerződtek el őket a szüleik, mert részükre nem volt évi szabadság, nem volt heti pihenőnap, csak megállás nélküli munka, kiszolgáltatottság, szidás, néha pedig, a tetejébe, éhezés.

Érthető a tanítók ismétlődő panasza a századfordulón: az iskolában csak novemberben lehetett kezdeni a tanévet, s tavasszal be kellett fejezniük. Egész évben sok volt az iskolai hiányzás. Az első osztályban indulók létszáma felére csökkent a III. osztályban [74].

A lakásviszonyok, az élelmezés és a ruházkodás elégtelenségei következtében a halandóság, főként a gyermekhalandóság a földmunkásréteget sújtotta legjobban. Nagykátán az 1899. december 1-jétől kezdődő 40 nap alatt 52 gyermek (0-6 év közötti) halt meg vörhenyben [75].

A felnőtt, családos cseléd felett is korlátlan úr volt a tisztartó, aki mögött ott állt védelmezően a csendőrség, az állam a maga törvényeivel. A munkából kiöregedett nincstelen, nyugdíj nélküli cselédnek jutott a legszomorúbb sors, mert nyűg lett a gyermekeinek.

„A bánat és a szenvedés óceánjában akadtak kies, enyhet adó szigetek, öröm és boldogság, amelyek elviselhetőbbé tették az éle-

tet. Az uradalmak tanyaközpontjában, az arató- és cséplőmunkások szabadidejében, főként az aratás-cséplés befejezését követően össze-összegyűltek vagy beszélgetésre, vagy táncra, dalra. A korábban szövődő szerelmek ilyenkor nyíltan a közösség elé kerültek. A mesék és anekdoták szenvedő alakjai a kegyetlen ispánok, a besúgók, hősei pedig a cselédek, aratók, szegényparasztok lettek.

A nők minden szenvedésben társaik voltak a férfiaknak. Szenvettek a perzselő naptól, a szederinda vérfakasztó és ruhaszaggató marásaitól, a vérhólyagot keltő kapanyéltól, az üres kamra miatt a család élelmezésének gondjától, a tél hidegétől, a nyirkos és zsúfolt, néha több család által megosztott lakástól, az orvos és gyógyszer nem látta betegségektől, a férj szidalmaitól, néha a veréstől, az intézők gorombaságaitól, néha pedig a tolakodásaiktól, a korai és kilátástalan öregségtől. A századforduló agrárproletár asszonyai a munkában ismerték meg társukat, ott alakult ki a kölcsönös bizalom és szerelem. Szerelemből mentek férjhez és jóban-rosszban kitartottak a férjük mellett, igen-igen ritkán fordult elő válás. Felneveltek hat-hét, eltemettek két-három gyereket.” [76]

Olyan szilárdnak, változatlanak tűnt az a társadalmi rendszer, hogy mind az uralmon lévők, mind az elnyomottak egy része egyaránt örök életűnek hitte. Csak kevesen mertek lázadni ellene, bízva sorsuk jobbra fordulásában. Csak kevesen mertek szervezkedni a legyőzhetetlennek tűnő, ám valójában ingatag feudális-tőkés hatalom ellen. Éppen ezért még inkább becsülnünk kell azoknak az emléket, akik hittek a változásban és tenni mertek érte. A helyi parasztmozgalomban nagy szerepet játszott a szociáldemokrata párt és a Várkonyi István vezette agrármozgalom mind jobban kibontakozó ellentéte, az agrárreform kétféle elképzelése. A földmunkásmozgalom járásunkban 1897. februárjában még az MSZDP hatása alatt állt, de májusban kettészakadt, majd ősszel a szakadás tovább nyílt.

A sort a tápiószelei és a halesszi (most Tápiószőlős) földmunkások nyitották meg, akik elszakadtak az MSZDP-től és „független” földmunkás szakcsoportokat hoztak létre. Várkonyi István a Föld-

mívelő című lapjában közölte a szakcsoportok megalakulását, azok vezetőinek nevét s egyidejűleg támadást intézett az MSZDP-hez hűségese tagok ellen. Kifogásolható módon támadta cikkeiben a nagykátai földmunkásokat s azok vezetőit. Nem átalította a nagykátaiakat kiskorúaknak, az MSZDP vezetőit pedig a kormány bérenceivé felcsapott árulóknak nevezni.

Az 1897 nyarán kibontakozó országos méretű aratósztrájk erőteljesen érintette járásunkat is. Nagykáta, Tápióbicske, Tápióság, Tápiószecső, Tápiószele, Tápiószentmárton, Tóalmás területén az aratási szerződésekkel elégedetlen földmunkástömegek az ipari munkások korai módszerét alkalmazták: sztrájkba léptek. Főleg a nagyobb aratórészért, valamint az aratáshoz kapcsolt egyéb, alulfizetett munkák, az ún. emphrobot ellen szálltak síkra. Az aratócsoportok szervezetten léptek fel az uradalmakkal szemben. Előadták követeléseiket, ellenőrzésük alá vonták az aratásra szerződött gabonátáblákat, hogy a sztrájktrörökkel szemben megvédjék őket, az aratási munkát pedig szüneteltették.

Dezseőffy Emil, a nagykátai járás főszolgabírája és Sárközy Pál szolgabíró az 1897. június 25-i jelentésükben arról számolnak be, hogy *„kellő felvilágosítás, illetve panaszaik orvoslása után munkába állottak”* Tápiószentmárton, Tápióbicske, Tápióság, Tóalmás és Nagykáta aratói [77]. A *„kellő felvilágosítás”* fogalmát megérthetjük a haleszi aratók elleni eljárásból. Sárközy Pál szolgabíró 1899. február 4-én a megyei törvényszék előtt, Vonnák Illés nagykátai sztrájkvezér és Pfeifer Sándor MSZDP-szónok és lapszerkesztő ügyének tárgyalásán előadta, hogy a sőregi aratók ellen csendőrséget, Tápiószecsőre pedig katonaságot vezényelt ki [78]. Arról vagy megfeledezett, vagy szándékosan hallgatott, hogy Sőregre is küldött ki katonaságot.

Arról a durva, megalázó hangnemről is hallgatott, ahogyan a kókai küldöttek ellen fellépett a hivatali helyiségében: *„Agyonlövetlek benneteket, ha mindjárt ki nem takarodtok innen! Mars ki!”* [79] Kubinyi Lajos tápiószentmártoni földbirtokos a nádvágók küldöttségéhez: *„Takarodjatok innen, disznó szocialisták!”* [80]

Nem véletlenül nevezte az uraság szocialistáknak a sztrájkolók képviselőit. A vezetők valóban szervezett munkások. Az MSZDP V. kongresszusán 1897 júniusában 103 település képviselőjében a 174 küldött között ott volt Nagykátáról Vonnák (Elek) Illés és Gyüre Mihály, Tápiószentmártonból Varga József, Klement András, Patykovszky Mihály és Lakatos József, Tápióbicskéről Gödör Kálmán és Toldi János, Tápiószecsről Gazsi István, Papp János és Papp Gergely, Pándról pedig Malatinszky János [81].

A Független Szocialista Párt (Várkonyi István pártja) három hónappal az MSZDP kongresszusa után tartotta I. kongresszusát, amelyen küldött volt Tápiószeléről Badenszki István és Dobos István, Haleszból Sipos István és Bede János, Külsőmezőről Füle Farkas, Tápiógyörgyéről Petró Vendel, Gulyás Pál, Józsa József és Magyar József, Farmosról pedig Füle László, Gutt János és Harcsa József [82].

A szolgabírói jelentés beszámolt a panaszok orvoslásáról. Valójában a követelések részbeni teljesítéséről van szó, de a tüntetők nemcsak nyertek a sztrájk során, hanem jelentős veszteségeik is voltak. Nagykátán kb. 400 arató lépett fel azzal az ígérennyel, hogy az eddigi 1/11 rész helyett 1/9 részt kapjanak robot nélkül. Követelésüket ők is munkabeszüntetéssel támasztották alá. Bár követelésüket teljesítették, de vezetőjüket, Vonnák (Elek) Illést letartóztatták, az aratóknak mintegy fele, kb. 200 fő munka nélkül maradt [83]. Augusztus közepén még mindig fogva volt Vonnák (Elek) Illés, valamint Tápióbicskéről 11, Tápiószegről 1 arató [79].

Vonnák (Elek) Illés anyja neve Lengyel Erzsébet, Nagykátán született 1869. július 19-én, meghalt 1934. szeptember 1-jén. A helyi sírkertben nyugszik. Az aratósztrájk szervezéséért meghurcolták, de nem törték meg. A helyi MSZDP-szervezet nevében 1898. május 29-re nagygyűlést jelentett be a szolgabírói hivatalban, amely a bejelentést tudomásul vette. A gyűlés célja az országgyűlés által decemberben hozott törvény megvitatása, amelyet a haladó közvélemény találóan *rabszolgatörvénynek* nevezett. A szolgabíró csendőrökkel együtt jelent meg a népgyűlésen, hogy személyesen ellenőrizze a le-

folyását. A népgyűlésen kb. 3 000 érdeklődő jelent meg. Előttük Pfeifer Sándor, a Népszava szerkesztője, az MSZDP szónoka bírálta „a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról” szóló, 1897. december 1-jén hozott törvényt Beszéde közben a szolgabíró a népgyűlést feloszlatta, a szónokot és Vonnák (Elek) Illést letartóztatta. Lázítás címén emeltek vádat ellenük. A vád szerint a földmunkások jogviszonyának szabályozására hozott törvény megtárgyalásának ürügyén izgattak az adózás és a katonaság ellen [84].

A Pest megyei törvényszék három hónap múlva, augusztus 17-én délelőtt ült össze Budapesten az Újvilág (ma Semmelweis) utcai megyeház II. emeleti üléstermében. Vonnák (Elek) Illést dr. Pollacsek Sándor ügyvéd, Pfeifer Sándort pedig dr. Vázsonyi Vilmos védte. A vádat dr. Nagy Géza ügyész képviselte. A vád tanúi Sárközy Pál szolgabíró és Margineau János csendőrőrmester. A védelem tanúi Bozsik Menyhért, Farkas István, Kármán Pál, Lengyel Sándor, Molnár Pál és Pollák Béla nagykatái földművesek. Jogosan vetődik fel a kérdés, mennyire lehettek tárgylagosak a vád tanúi? A tárgyaláson megállapították, hogy Vonnák (Elek) Illés személyesen járt Budapesten és kért szónokot az MSZDP-től, s már korábbi ismeretsége volt Pfeifer Sándorral.

A védelem tanúi nem hallottak a szónok beszédében adózás és katonaság elleni izgatást. A védelemnek segített az ügyész ügyetlen elszólása, miszerint már korábban izgatottság uralkodott a nép között Nagykatán és környékén. Ezt egyébként is nehéz lett volna elhallgatni vagy letagadni, mert még nem ültek el a hullámai az egész országban nagy visszhangot keltő tápiószentmártoni nádvágó-sztrájk kegyetlen megtorlásának, melynek során a Pest vidéki törvényszék 76 ún. zendülőre együttesen több mint 100 évet szabott ki, ráadásul 1 320 korona büntetést. A védelem felhasználhatta igazolásul az ügyész beismerő nyilatkozatát, hogy nem a két vádlott fellépése okozta az elégedetlenséget, hanem éppen fordítva:

éppen az általános elégedetlenség miatt keltett széles körű érdeklődést a meghirdetett népgyűlés.

Minden érv ellenére a megyei bíróság két és fél évi fegyházra ítélte Vonnák (Elek) Illést. Ámde védője fellebbezett a királyi táblához, amely felmentette és szabadlábra helyezte [85]. Pfeifer Sándort a királyi tábla 1899. február 4-én 1 évi államfogságra ítélte [86]. A tábla ítéletét a Kúria 6 hónapra leszállította, ezt az időt Pfeifer Vácott le-töltötte [87]. Az eljárás idején Vonnák (Elek) Illést hamis vád alapján kizárták az MSZDP helyi szervezetéből, de miután a sértett igazolta magát, újra felvették tagnak.

A nagy aratósztrájk után apály következett, de kisebb mozgalmak újra meg újra jelezték a társadalom belső feszültségét. A Nagykátához tartozó Egreskátán 1901-ben Bleier Kálmán bérlő (jászladányi) aratói abbahagyták a munkát, s mivel követelésüket nem teljesítették, bementek a szolgabírói hivatalba, ahol a főszolgabíró úr rábírta őket a munka folytatására [88]. Nem tudjuk, hogy a főszolgabíró úr mivel hatott a sztrájkolókra, de úgy tűnik, nem nyugtatta meg a kedélyeket meggyőzően, mert Bleier Kálmán bérleményén rövidesen leégett 2 000 csomó (kereszt) tiszta búza.

Így kezdődött a XX. század.

A Keglevich-család

Az előző oldalakon a munkavállalók életét, mozgalmait mutattam be a korabeli leírások alapján. Néhány ténnyt a munkaadók oldaláról is vizsgáljunk meg. A századfordulóig minden belső növekedés ellenére a gr. Keglevich-család egreskátai birtoka volt a legnagyobb mezőgazdasági termelőterület és ezáltal a legnagyobb munkaadó is. A család birtokai Pest–Pilis–Solt–Kiskun, Heves, Nógrád, Borsod, Aba-új és Csongrád vármegyében voltak találhatóak, a legszívesebben lakott kastélyuk a szilvásvárad; az egreskátai birtokot gyakran adták ki bérlőknek, például 1871-ben özv. Keglevich Gyuláné Orczy Georgina bárónő tíz évre adta bérbe Deutsch Antal és Glanz Samuel haszonbérlőknek évi 26 150 osztrák értékű forintokért. Korábban kb. 80 cselédet alkalmaztak, s idénymunkára, aratásra is szerződtek munkavállalókat. A haszonbérlőket nem kötelezték a cselédek megtartására, saját belátásuk szerint járhattak el, tartották, vagy elbocsátották őket.

A Keglevich-család közéleti tevékenységére és állásfoglalására egyik példa gr. Keglevich Gyula (Pest, 1824. december 20. – Pest, 1865. november 25.) tevékenysége, aki az 1861-es országgyűlési választásokon Pétervásáron szerzett mandátumot március 12-én, s került be a parlamentbe. A választókerület 37 településre épült. 1848-ban ezekből a településekből csatlakoztak lakosok a nemzetőrséghez, ahol századosként parancsnokuk volt Gyula gróf. A választáson nem volt ellenfele. Az országgyűlésen kiállt az 1848-as törvények

mellett, s ezzel Deák Ferencet támogatta a nemzet és a Habsburg-udvar kiegyezése érdekében.

Egyik utóda III. buzini gr. Keglevich Gábor, Gyula gróf és Orczy Georgina gyermeke, aki Pesten született 1848. január 6-án és Budapesten halt meg 1926. március 4-én. Egreskátán az elemi alapismerteterekre Káplány Géza házitanító oktatta. Középiskolai tanulmányait az egri érseki líceumban 1867-ben jeles (eminens) eredménnyel fejezte be. Egyetemi tanulmányait Budapesten folytatta, miközben Olaszországban tett tanulmányutat: 1871. február 17. Velence, február 20–28. Nápoly, február 29. – március 5. Palermo, március 5–8. Mesrina, március 8–10. Siracusa, március 10–13. Messina, március 13–29. Nápoly.

1870-ben a pétervásári választókerületben jelöltként jelentette be indulását, és széles körű korteskedést pénzelt a 37 kistelepülésen. Bor-, pálinka-, szivar-, zászló-, szalag-, jelvény-, zászlóvivők, fuvar-, zab-, zenekar-számlája 3 142 váltóforint. 1872–1875 között országgyűlési képviselő a pétervásári választási kerületből. 1896-ban a kerületi bizottság tagjaként tevékenykedett az ezredéves kiállítás megrendezésében, amiért a kereskedelemügyi minisztertől köszönetet kapott. 1898-tól tagja volt a Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei mezőgazdasági bizottságnak, valamint a vármegye Gazdasági Egyesülete igazgató választmányának, 1898. április 18-tól pedig a vármegyei Gazdasági Egyesület elnöke volt. 1906-ban lett főrendiházi tag.

A Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei Gazdasági Egyesület levelet intézett Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez (keltezése ismeretlen):

„[...] tavaly a kötődő aratók pótlására Mező-Hegyesen tartalékra gyűjtötte s a gazdák rendelkezésére bocsájtotta Nagy-Méltóságod a munkásokat, a különben jogosult kényszerítés helyett a rögtönző intézkedésben is a dolog mélyebb törvényét követte [...] az idén nagyobb terjedelmet kezd venni [a baj – Káta Szilveszter] [...] nagyobb-nak kell lenni az intézkedésnek [...]”

Jól tükrözi e levél Keglevich Gábor nézeteit. Jogosnak tartja ugyan az államhatalom kényszerítő fellépését, mégis helyesebbnek tartja a kompromisszumos megoldást.

Nagykátá nagyközség képviselő-testülete Aczél Mihály képviselő javaslatára 1909. augusztus 31-én egyhangú lelkesedéssel döntött, hogy a Gazdag utca nevét *Keglevich Gábor gróf utca* névre változtatja, s az utcán préselt jelzőtáblákat helyez el. Ezen határozatot a képviselő-testület küldöttség útján hozta a nem sokkal korábban Abonyba költözött érdekelt tudomására.

Feltehetően 1915. január végén írta a nővérének címzett levelében: „[...] Miklós *fiám nem akar Fejérváron maradni a csapatnál, mely üdülő sebesültekből áll [...] áttétesse magát a Kárpáti-Hadosztályhoz [...] így lehet autoordonanc [...] ha a tél nagy zord-ságával elmúlik, ami most felette erős, itt lent az Alföldön -12, fönt a Kárpátokban -23, csikorgó, havas, ködös, zúzmarás idő, melyben szegény honvédő katonáink roppant sokat szenvednek, elképzelhető [...] az élelmiszerek fogyása, annak magas ára [...] némi depressziót hoz létre [...] Fölterjesztést tettem a Gazdasági Egyesület részéről a nagy számban levő orosz foglyok 25–50 darabokbani mezőgazdasági dolgozókra való kiadatása miatt, bár elismerem, ezen hadifoglyok őrzése nagy feladat.*” [89]

Keglevich Gábor az 1900. évi XVI. törvénycikk alapján létesített Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár igazgatóságának elnöke, Nagykatá díszpolgára volt [90]. Felesége Ebeczky Blaskovich Clémence, aki 1903-ban komoly adományokkal segítette a nagykatái római katolikus templom bővítését. Négy gyermekük született. A családi kriptában nyugszik Nagykatán.

Művei:

- A mezőgazdasági érdekképviselétről (Bp., 1908)
- A PPSKK-vm-i gazdasági egyesület tisztelt tagjaihoz (Bp., 1913)
- A vm-i gazdasági egyesületek kapcsolódása a mezőgazdasági kamarákhoz (Bp., 1926)

További polgárosodás

A munkáltatók és a munkavállalók, nagybirtokosok és aratók szembenállása a 19. század végén nem a személyiségükből fakadt, hanem anyagi érdekeltségükön alapult. A fentiek bizonyítják, a nagybirtokosok élete sikeres, elismert, szinte gondtalan, ugyanakkor az aratók a mindennapi betevő falat gondjával küzdve szenvedtek az állami önkénytől is. Számukra az utókor sem adott kiegyenlítő igazságszolgáltatást, hiszen az aratósztrájk 100. évfordulóján sem emlékmű, sem emléktábla, sem utcanév, sem tömeges megemlékezés nem méltatta tettüket. Csupán a Radnóti Miklós Városi Könyvtár házi sokszorosítójában 150 példányban készült, 27 oldalas *Nagykátai Füzetek* 6 emlékezett meg róluk.

A grófi nagybirtok mellett a 19. század végén kialakultak újabb, főként polgári tőkéből, nagyságrendben egészen eltérő méretű birtokok. Egyik például a 260 magyar hold méretű szőlőgazdaság, a MÁV vasútállomástól DNY irányba terült el. Tulajdonosai Altstock Gyula és Félix, intézőjük pedig Tombó Vilmos volt. Mint a helyi lap írta, az Altstock fivérek „szőlői még mindig rászorulnak ügybuzgó tulajdonosaik tetemes áldozatára.” [91] „Altstock Félix úr viharágyúi bömböltek ugyan, azonban a vihart elűzni nem sikerült.” [92]

A szőlőtelepnek a *Hungária* nevet adták. A befektetés kb. 1 millió korona volt. Csemegeaszőlő 80 m. h.¹, sasza és muskotály

¹magyar hold

180 m. h. A muskotály 1/4 részéből vörösbort készítettek. A szőlő tőtávolsága 75 cm volt, 6 000 db gyümölcsfa állt a tőkék között. A telepet ipari vasút hálózta be: gőzerejű préssel, 5 db viharágyúval, 100–200 hL-es hordókkal rendelkeztek. 250–300 napszámos dolgozott a telepen, az új intéző Richter Vilmos volt. Évenként kb. 60 000 koronába került az üzemeltetés, a tiszta jövedelme 1898-ban 160 000 korona, 1900-ban a tavaszi fagykár miatt csupán 8 000 korona volt [93].

Jelentős birtokkal rendelkeztek még: Katona Péter, akinek téglagyára is volt; a Dessewffy-család, amelyből a járási főszolgabíró született; Aczél Mihály, a községi képviselő, ügyvédjelölt birtokos; Polónyi Ferenc mézárasmester és birtokos. Aczél Mihály édesanyja Blau Lászlóné, született Neuberger Amália. Aczél követeléseai között szerepelt helyi polgári iskola létesítése, negyedik országos vásár kivívása, a katonaság ügyében: *„ne adjunk az osztrákoknak több katonát”*. A járási Takarékpénztár Rt. (alaptőke 200 000 korona) igazgatóságának tagja, majd vezérigazgatója volt, időnként tudósítást küldött a Bécsben megjelenő *Neue Wiener Zeitung*nak (borértékesítési céllal). *„Nem mindig volt Aczél a nevem, úgy vettem a belügyminiszter úrtól öt hatosért. Egy kis hazafiság készítetett erre és Kossuth Lajos egyik mondása.”* [94] Polónyi Ferenc leánya Krajcsovits Lajosné Polónyi Julianna, akinek a községháza mögött északkeleti irányban fekvő 30 hold földje 1911-ben 116 házhelyhelyre lett felosztva. [95]

Szakmák: asztalos, bognár, borbély, cipész, csizmadia, fodrász, hentes, mézáros, kalapos, kádár¹, kollár, kovács, köteles, kőműves, lakatos, mérlegkészítő, nyomdász, órás, pék, szabó, szíjgyártó.

„Az iparosok világlátott emberek voltak. Tanultabb és haladottabb emberek, mint a gazdák. Az iparos tanoncok pedig sok mindent eltanultak a mestereiktől. Az iparosok megrendelői főleg a kispapok voltak, szükségszerűen szoros volt a kapcsolatuk az iparosoknak a kispapokkal. Jellemző példa, hogy vitéz Szőlősi Pál egy gazdag pa-

¹ Más néven pintér.

raszt lányát vette feleségül. Sem az iparosok, sem a kereskedők nem tartoztak a középosztályba. Az iparosok és a kereskedők nem tegezhettek a középosztályt. Nem vagyok biztos, hogy Gemperle Károly főjegyző tegezhet-e a főszolgabíró urat, noha együtt jártak ki vadászni. Gemperle főjegyző úr pedig a középosztályba tartozott. Odatartoztak a polgári iskola tanárai is. Legmagasabb rangúak: a főszolgabíró, a járásbírósnak elnök, Fabinyi Leó közjegyző...” [96]

A fenti visszaemlékezésben figyelemre méltó a korabeli társadalmi kapcsolatok érzékelése, ha néha pontatlan is, például a kisgazdákhoz sorolja a gazdag parasztot.

A házasságok többnyire azonos társadalmi csoportok között kötődtek. Így azután az iparosnak a veje is, az unokája is iparos lett. Laukó János női szabómesternek, az ipartestület első elnökének leánya egy kocsis- és szíjgyártó (szatler) mesterhez ment feleségül, s unokája, Simon Gyula szintén kocsis- és szíjgyártó mester lett 1916-ban. Bundy (Bundi) Imre molnár az 1848–49-es években kocsmabérlő és dohánykereskedő, testvére, János kovácmester. Leszármazottaikból lettek a nagykátai és pándi malom tulajdonosai.

A visszaemlékezésből sugárzik az iparosok önbecsülése. Ugyanakkor a gazdák (parasztok) nem maradtak adósok. Jellemző példája a Függelékben közölt cipész- (suszter-) csúfoló nóta. Ugyancsak társadalomkritika jelentkezik abban a viccben, amely szerint a helyi kereskedő ilyen szöveggel táviratozott társának, főnökének: *„Holnap minden disznó a pályaudvaron lesz, Önt is odavárják. Én nem mehetek csak este. Személyvonat ökröket nem szállít...” [97]*

A magyarosítás fokozódott az iparosok és kereskedők, de az értelmiség körében is. Gavaldi = Gárdonyi; Klitz = Kemenes; Bolner = Barát; Spitzer = Székely; Hirschler = Hajdú; Pottok = Pártos. Ugyanis a betelepülő iparosok és kereskedők vagy német, vagy zsidó származásúak. A névadás más módjának is két évszázados gyökerei bizonnyítottak. A ragadványnevekről van szó, amelyeket a lakosság növekedésével párhuzamosan az azonosítás célja vezet.

A helyi római katolikus egyház plébániahivatala több mint 300 éve vezeti a keresztelési, házasságkötési és halálozási anyakönyveket. Az anyakönyvek az évszázadok során épségben megmaradtak. Az anyakönyvek család- és utónevei döntő bizonyítékai az etnikum alakulásának. Mint mindenütt, itt is állandó mozgásban, változásban van a népesség.

Az elmenekülések, visszatelepülések, letelepedések és elköltö-zések miatt a lakosság száma és összetétele állandóan változott. A legőszibb anyakönyvek tanulmányozása, összehasonlítása a jelenle-gi helyzettel célszerű, mert a levonható tanulság fokozza önbecsülé-sünket. Olyan családok nevét ismerjük meg, akik tartósan kötődtek e településhez, dolgoztak, építkeztek és gyermekeket neveltek. Nem-csak szomszédok voltak, hanem gyermekeik házassága révén roko-nai is lettek egymásnak. Az egyházi anyakönyvek mellett rendelkezésünkre állnak az 1770. évi úrbéri névjegyzék adatai.

Családnevek

E két hiteles forrás alapján a teljesség igénye nélkül ősi, több száz évre visszamutató családnevek városunkban:

Agonács, Agócs, Ambrus, Antal, Apró, Asztalos, Ács, Árpás, Bakó, Balla, Balogh, Barad, Barna, Barta, Basa, Batta, Bálint, Bede, Bel-lér, Bencsik, Bendó, Bene, Benkó, Berki, Bertók, Bodócs, Bognár, Bokor, Bori, Borka, Borotvás, Botka, Bozsik, Bódi, Böjti, Bugyi, Bujdosó, Czakó, Czigány, Cseszkó, Csikós, Csizmadia, Csóka, Csonka, Csordás, Dajka, Dancsó, Dobos, Dóczy, Dudás, Egyed, Faragó, Far-
kas, Farsang, Fazekas, Fábián, Fejér, Gál, Gáspár, Gödöllei, Gulyás, Gyüre, Hajdú, Halász, Hamar, Harcsa, Harangozó, Házkötő, Hege-düs, Hogyha, Holló, Horváth, Hörömpölő, Juhász, Kanyó, Kasza, Ka-szás, Katona, Kármán, Kecskés, Keglevich, Kelemen, Kertész, Kese-rű, Kiss, Koczás, Kocsi, Koncz, Kovács, Kozma, Kürti, Laczkó, Lami, Lengyel, Lesti, Lévai, Lovas, Magyar, Majoros, Maró, Maródi, Mar-ton, Mészáros, Mikus, Molnár, Nagy, Németh, Oláh, Oldal, Ördögh, Palásti, Palkó, Papp, Patócs, Pál, Pálinkás, Pásztor, Pikó, Pintér, Po-chik, Pongrácz, Rácz, Ronkonczi, Rosda, Rosos, Rostás, Sándor, Sá-ra, Sebők, Sipos, Solymosi, Sós, Süvög, Szabó, Szakács, Szappanos, Szécsényi, Szilágyi, Szilva, Szívós, Szőke, Szücs, Takács, Talpas, Tor-ma, Tóth, Török, Túri, Udvardi, Vadász, Vadászi, Vajda, Varga, Vágó, Vékás, Vida, Vonnák, Zabos, Zsidó (Juda), Zsótér.

Az utónevek többsége Anna, Borbála, Erzsébet, Ilona, Katalin és Mária, illetve István, János, József, Mihály és András volt.

A ma ismert ragadványnevek [98]:

Agár, Andriska, Bajusz, Banda, Basa, Bebes, Bede, Benke, Bera, Bébi, Béres, Bibi, Bikás, Birgés, Biric, Bíbic, Bíró, Bogrács, Boda, Boka, Borka, Borsos, Bosnyák, Bógyi, Bruksi, Bucsi, Búgó, Bugy, Bugyi, Busa, Bús, Cirko, Cirkó, Cubula, Cuki, Cupa, Cupák, Csajtos, Csecse, Cseles, Cseszkó, Cseto, Csicsó, Csikós, Csimbó, Csimel, Csingó, Csira, Csiri, Csiszi, Csonka, Csorba, Csóró, Csőri, Csujesz, Csuka, Csuszi, Csutesz, Csutka, Csutorás, Dacsúr, Dagadt, Danyi, Deder, Deme, Döntyi, Drungó, Dugó, Elek, Énekes, Fardi, Fasszantyú, Fájdalom, Fekete, Fickó, Fidrik, Filkó, Finom, Füstyí, Galyba, Gari, Gatyás, Gazsi, Gergő, Gersli, Gigilli, Girnyó, Gohér, Gombos, Gólya, Godó, Göndör, Gugyi, Gunár, Gyagya, Gyékény, Hegye, Hopica, Icsók, Illés, Istyi, Jankó, Jaso, Judik, Kabát, Kakas, Kapca, Kása, Kaszás, Kenyó, Kertyi, Kese, Kili, Kiskatona, Kismadrág, Kispipás, Kocogós, Kocsis, Koma, Komót, Konka, Kopasz, Kosút, Kotlák, Kotyó, Kóci, Köpködi, Kuli, Kucsa, Kukac, Kukucs, Kulcsár, Kunkula, Kurcsi, Kutú, Labanc, Lángi, Legyes, Lehályi, Lepe, Lepotya, Lidi, Linda, Lisztes, Liter, Lyukas, Macider, Macska, Magócs, Maka, Mátyás, Mitvisz, Morcsos, Mócsing, Mózes, Nápász, Nono, Núti, Nyelves, Nyeső, NyisZRót, Nyöször, Nyúka, Ördög, Pafir, Pampó, Paprika, Patyikus, Patying, Patyó, Pecek, Pehári, Pekó, Poló, Pesti, Pesztung, Pikét, Pikó, Pila, Pityi, Piros, Precso, Pulyka, Puna, Punurka, Purdu, Radó, Ragyas, Renyhe, Rózsa, Ruszki, Sana, Sarnyú, Satu, Sáfár, Sári, Seregélyes, Sirány, Soltész, Sugár, Surján, Süsü, Sűrű, Szarka, Szaszko, Szárcsa, Szeka, Szidulka, Szikra, Szilaj, Szilva, Szomorú, Szórád, Szőke, Szurok, Tajtom, Talpas, Talyigás, Tarka, Tilalmas, Tokjó, Totó, Tóber, Tógyi, Tötyöli, Trafancs, Treszkó, Trotyom, Ucu, Üрге, Üsző, Vajcer, Vajó, Vandó, Varga, Varnyú, Vasas, Veres, Vezér, Vidéki, Zila, Zsíros.

A több mint 200 ragadványnév jelentős része nem gúnynév, hanem ősi családnev továbbélése. A fenti névsorban a dőlt betűvel szerepelnek azok a ragadványnevek, amelyeket az anyai ág vitt tovább. A nép tudata megőrizte az anya családnevét, a közösség használta az utód apai családneve mellett az anyai családnevet is. Ebben a je-

lenségben a női emancipációt, a férfiakkal való egyenjogúság tudatát ismerhetjük fel. A férfiág kihalása után is megmaradt a Cseszko családnév ragadványnev formájában. A Bede családnév száma csökkent, de megmaradt ragadványnev formában is.

Feltételezhető, hogy a betelepülő családok így hozták magukkal az anyai ágról kapott Cirko, Precsó, Szaszko, Treszko ragadványneveket. A Basa névtől a Zsírosig 36 ragadványnevben él tovább az anyai családnév. Ez az ismert ragadványneveknek több mint 15%-a. A ragadványnevek többi részének kialakulásában bizonyára a jó megfigyelés, valamint a népköltői hajlam mellett a gúnyolásnak is szerepe lehetett. Feltételezhetjük, hogy az Agár ragadványnevet jó futó kapta. A bodorhajú lányra ragadt a Göndör, a Vidéki pedig nem helyben született, hanem ide jött férjhez. Talán az apa keresztnéve él tovább az Andriská, Danyi, Elek, Fidrik és Gazsi, Gergő, Illés, Mátyás ragadványnevekben. Megmagyarázható a Bajusz, Béres, Fickó, Gatyás, Kapca, Kopasz stb. nevek. Ki tudná azonban meggyőzően bizonyítani, hogyan született a Cubula, Macider, Zila ragadványnev?

A római katolikus plébánia anyakönyvei a nevek mellett olyan értékes és egyedülálló társadalmi eseményről is tudósítanak, mint az 1885. március 9-i jegyzőválasztás. Egyedülálló, mert eddig ez az egyetlen forrás, amíg a további kutatás újabb részleteket nem tár napvilágra. A halotti anyakönyvekben 3 halott neve és adatai jelzik, nem volt ellentmondás nélküli a helyi jegyzőválasztás. Március 9-én a csendőrség (ez már a magyar csendőrség, nem pedig a Bachrendszer zsandársága) a tüntetők közé lőtt, s ketten azonnal, egy fő pedig két nap múlva kiszenvedett. Fejlövést kapott Kármán Pálné, Fábián Ilona 24 éves, római katolikus földmíves asszony, mell-lövést kapott Horváth János 29 éves, római katolikus földmíves, nő, Urbán Anna férje. A lövés következtében 2 nap múlva távozott társai után Agócs Mihály 46 éves, római katolikus földmíves, nő, Bene Julianna férje. További kutatást igényel, hogy mi volt a jegyzőválasztás tétje, amiért a lakosság egy része szembeszállt az uralkodó politikai hata-

lommal, vállalva a legnagyobb áldozatot. A hatalom pedig kegyetlenül tiporta el a megmozdulást. A város történetében nem utoljára.

Tragikus kimenetelű esemény volt az 1902. január 18-án este lezajlott rablógyilkosság az úri kaszinó szomszédságában. Löwinger Lipót és családja ellen támadt Ördög Tóth Pál, Brunszlik Kármán Mátyás és Tilalmas Vonnák Mátyás. Löwinger szembeszállt a támadókkal, ő megsebesült, ám a feleségét a tusakodásban megölték. A támadókat a csendőrség elfogta és bíróság elé kerültek. Tóth még ítélethozatal előtt meghalt, Vonnák 8 év bűntetést kapott, szabadulása előtt halt meg a váci börtönben, Kármánt halálra ítélték, Bali Mihály hóhér akasztotta fel a rákoskeresztúri gyűjtőfogházban 1903 nyarán. Az igazságszolgáltatás gyorsan és hatékonyan működött. Nem vetődött fel etnikai vagy vallási ellentét, kizárólag anyagi haszonszerzés mozgatta a támadókat. Az eredmény négy halott [99]. A ragadványnév az egyik támadó esetében telitalálat: Ördög.

A néplélek és humor megnyilvánulását vélem felismerni az egyik, azóta feledésbe merült városrész elnevezésében: Potom elnevezésű városrész többször felbukkan. *„Kelemen György volt kántornak 1848 óta tartoznak párbérrel a Gazdag utcából 32 család, a Potomból 104 család, a Tabánból 87 család, a Kis utcából 69 család.”* [100] Hol lehet ez a Potom, ahol ilyen sok szegény ember él?

„íj. Urbán József város bírása jelenti a Szolgabírói hivatalnak: Farkas István hadnagy és Patóts János polgár a Gazdag és Potom utcát, Böjti Balázs rendőr és Szekeres János polgár a Tabán és Kis utcát járja be és minden háztulajdonosnak tudtukra adja, 10 napig tartásuk lánczra kötve kutyáikat.” [101] Potom tehát nem lehet nagyon messze a Gazdag utcától!

„A potomi artézi kútból Rausnitz üzlete előtt 200 m-ről 100 liter víz jön percenként.” [102] Hopp, megvan, az artézi kút nyomra vezetett, a Damjanich utca–Gólya utca és Kisfaludy utca volt a Potom városrész. A nevezett városrész lakói megalázónak érezhették az elnevezést, mert siettek elfelejteni és feledtetni, ma már senki sem tudja, hol is található a helye, pedig hosszú ideig volt ez a neve.

Ipar, kereskedelem, hitel

A 19. század végén megjelent a helyi nagyipar, ha szerény mértékben is. 1900-ban már működött a téglá- és cserépgyár, 10 koronáért lehetett vásárolni 1 000 db cserépszindelyt. Ez a nád-tetőfedés befejező szakasza [103]. Rövidesen megtörtént az első ipari baleset. Katona Péter úr téglagyárában az egyik gyári munkás (F. I.) 4 éves fiacskája játék közben olyan súlyos égési sebeket szenvedett, hogy belehalt [104]. Katona Péter téglá- és cserépgyára a szentmártonkátai út (akkor még földút) északi oldalán állt, ahol most a Kund, Tas, Előd, Huba, Töhötöm, Álmos utcák húzódnak.

A Sződy-féle gőzmalom a vasút mellett állt, bizonyára ez lett később a Bundy-család malma [105]. Figyelemre méltó, egy hirdetésben fordul elő: *„Az Erzsébet királyné Úton (Vasút utca) és a Sződy-féle gőzmalom mellett lévő birtokaim háztelkek céljaira parcellázom. Blau András Nagykátán.”* Sződy Mór gőzmalom-tulajdonos ajánlatot tett a nagyközség képviselő-testületének villanyáram termelésére. A testület akkoriban foglalkozott a villanyvilágítás bevezetésének gondolatával. [106]

A következő év januárjában a képviselő-testületi ülésen Sződy Mór és Aczél Mihály javasolta a villanyvilágítás és közvilágítás bevezetését. Eddig ún. első lámpák (petróleum-gáz) világítottak. Megalakult a közvilágítást előkészítő bizottság, amelynek tagja lett Kemény Lajos MÁV-állomásfőnök. Sződy Mórt bízták meg a villanyvilágításra jelentkezők összeírásával. A villanyáram szolgáltatására vállalkozó-

tól pedig költségvetési árajánlatot kért a képviselő-testületi közgyűlés 1914. április 1-jei hatállyal.

A heti piac létesítését 1897-ben az Ipartestület javasolta a községi előjáróságnak, Aczél Mihály és Krämer Domokos ipartestületi elnök kezdeményezésére. A község előjárósága vontatottan fogadta el, jelölte ki a piac helyét, a piacszabályzatot, a helypénz mértékét. Krämer szerint ez a késlekedés *„abban leli magyarázatát, hogy a képviselő-testületünk nagy része földművelő lévén, az iparososztály érdekeivel mit sem törődik”* [107]. Elfogultnak tekinthetjük az ipartestületi elnök magyarázatát, mert a földművelőknek is anyagi érdeke volt, hogy a termésük vevőre találjon. 1900-ban, amikor beindult a helyi heti piac, 2 000 q¹ szilvát szállítottak el Nagykátáról a fővárosba és más vidékre [108]. A heti piacon 1 q búza: 13 korona 60 fillér – 14 korona, 1 q rozs: 12 korona 40 fillér – 12 korona 90 fillér, 1 q árpa: 7 korona 20 fillér – 7 korona 80 fillér, 1 pár tyúk: 1–1,40 korona, 1 tucats tojás: 0,40 korona. Egy év múlva árverési hirdetményben kínálta fel az előjáróság (Kocsi András bíró és Gemperle Károly jegyző) bérbeadásra a piacot 1902. január 1-től december 31-ig 1 000 korona kikiáltási áron.

Az 1910. évi őszi vásáron szokatlanul élénk volt a felhajtás és eladás [105]:

állat	felhajtás	eladás
szarvasmarha	1 152 db	840 db
ló	416 db	280 db
ju	364 db	196 db
sertés	692 db	547 db
kecske	4 db	2 db

Az 1903. május 24-én rendezett helyi szarvasmarha- és lótenyésztési kiállításon Fejős Dávid szimentháli jellegű pirostarka tehe-

¹mázsa

ne I. díjat, anyakancája szintén I. díjat, üszője pedig II. díjat; G. Kocsi András tehene pedig IV. díjat nyert [109].

A Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei Gazdasági Egyesület (elnök egreskátai buzini gr. Keglevich Gábor III.) állatdíjazási versenyt rendezett 1912. június 29-én, amelyen a 27 db anyakanca közül a helyi Horváth Menyhért lova II. helyezett, a 24 db csikó közül a helyi Horváth Boldizsár csikaja I., a 7 db tehén közül a helyi N. Fejős Gábor I. és az ugyancsak helyi B. Velkei István tehene II. díjat kapott. A 14 db üsző közül I. a helyi Kelemen János, II. a helyi Botka Mihály, III. a helyi Bálint István üszője [110]. Mindezek a tények igazolják, a mezőgazdasági termelőknek is volt áruja, tehát szükségük volt piacra és vásárookra.

Az iparosok és földmívelők közötti vetélkedés természetes jelenség, s nem kibékíthetetlen ellentét. Az iparosoknak is akadt bírálható oldala: Á. S. cipésmester ellen feljelentés érkezett, mert két tanoncát éjjel is dolgoztatta, naponta 15–20 órán át.

Felélénkült a hitelélet. Jelzik a különböző bankokról közölt hírek. A Nagykátai Hitelszövetkezet, mint az Országos Hitelszövetkezet tagja mérlegszámlája az 1900. évről 187 234 korona vagyonról és ugyanannyi teherről ad képet. A helyi hitelszövetkezet igazgatósága: Desseffy Emil, Kürthy László, Gerecs János, Kelemen Gábor, Czákó János, Kelemen Ferenc, K. Kocsi András, Luzsányi Károly, Fábíán András, Pilissy Béla és Chikán Pál. A felügyelő bizottság: gr. Keglevich Gábor, Faragó Lajos, dr. Bánus Vilmos, Juhos István [111].

A Nagykátai Járási Takarékpénztár Rt. a terv szerint 1911. november 15-én kezdi meg tényleges működését. Alaptőkéje 200 000 korona, amelyet 2 000 db 100 korona névértékű részvényekből képeznek. Az alaptőke felét a Váci Takarékpénztár jegyzi. Igazgatósága: dr. Ehrlich Alajos községi és járási orvos, Faragó Gyula fatereskedő, Ungváry Albert adóügyi jegyző, Feuermann Miksa kereskedő, Szigedi Menyhért birtokos, Aczél Mihály birtokos, Botka László kereskedő, Minkusz Herman terménykereskedő [112]. A Nagykáta

és Vidéke Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet igazgatója dr. Magó Alajos ügyvéd. 1900. szeptember óta működik [112].

Az Aszódi Takarékpénztár¹ 1911. december 31-i zárszámadásából mérleg [113]:

Vagyon	Pénzkészlet	7 085 korona 5 fillér
	Váltókölcsonök	802 739 korona
	Jelzálogkölcson	844 911 korona
Teher	Betétek	1 488 832 korona 96 fillér
Veszteség	Betétkamat	65 046 korona 27 fillér
	Üzleti költség	2 600 korona 48 fillér
Nyereség	Váltókamat	62 687 korona
	Jelzálog-kamat	69 161 korona

A Nagykáta és Vidéke Takarékpénztár Rt. zárszámadása 1911-ből [113] az alábbi táblázatokban látható. A számadás összeállításáért felelős Turák Menyhért pénztáros, Spitzer Aladár igazgató, valamint Elek Sándor könyvelő.

Mérlegszámla			
Vagyon		Teher	
Készpénz váltó	24 000 k. ²	Alaptőke	200 000 k.
Kölcsonök	982 657 k.	Betétek	352 314 k.
Részvények	33 885 k.	1911. évi nyereség	15 170 k.
Intézeti készlet	21 400 k.		
Összesen	1 096 004 k.	Összesen	1 096 004 k.

¹A könyvvezetésért felelő a nagykátafi fióknál Fischer József.

²korona

Veszteség- és nyereségszámla			
Tartozik: Kiadások		Követel: Jövedelmek	
Kifizetett betétkamatok	6 192 k.	Váltókamat	66 152 k.
Tőkésített betétkamatok	7 875 k.	Egyéb	6 107 k.
Visszaváltó kamat	22 655 k.		
Fizetések	6 951 k.		
1911. évi nyereség	15 570 k.		
Egyéb	13 416 k.		
Összesen	72 259 k.	Összesen	72 259 k.

Két évvel később ugyanennek a vállalatnak a mérlege – a pénztáros, igazgató és könyvelő személye változatlan:

Vagyon	914 008 k.	Téher	914 008 k.
Kiadások	99 893 k.	Jövedelmek	99 893 k.

Az igazgatóság tagjai: dr. Neumann Izidor, dr. Lukács Tibor, Weill Lajos, Deutsch Miksa, Bodócs András, Fülek József, Steiner Sándor, Luzsányi Károly. A Felügyelő Bizottság tagjai: Ágai Ferenc, Csízy Gyula elnök, Kende Bertalan, Hanofer Izidor, Gárdonyi Rezső [114].

Mindez olyan két évtizedről ad tájékoztatást, amely országosan is, helyileg is jelentős volt. Az utolsó békeévtizedekről van szó a két világháború előtt. A termelő mezőgazdasági és ipari munka, a kereskedelem és a hitelélet, mind a magán, mind a nagyközségi életszínvonalban, építkezésekben, kultúrában és politikában pezsgést eredményezett.

Emlékművek

A tápióbicskei csatában sebesült és a helyi ideiglenes kórházban meghalt hősök sírjait mindvégig kegyelettel ápolták a hazafiak. Egy márványemlék (Farkas Miklós főhadnagy) mögött 57 fakesztr hirdetett hírt, őrizte emléküket. 1880-ban újabb sír és márványemlék került a hősök sírkertjébe. A helyi születésű Marton Gábor 50 éves korában követte egykori bajtársait. 1907-ben pedig Bede Molnár Mihály 80 éves korában csatlakozott hozzájuk. Mindkettőjük nevét kőbe vésték a hozzátartozók. Bede Molnár Mihály leszármazottait a Függelékben soroljuk fel. 1895. április 3-án Tóth Kálmán helyi segédlelkész mondott emlékező szavakat az egyszerű fakesztr előtt [115].

Mind többen értettek egyet abban, hogy köztéri emlékmű hirdesse 1848–49 hőseinek dicsőségét, hiszen közeledett az 50. évforduló. Szoborbizottság alakult, amely közadakozásra hívta fel az egész országot. A bizottság elnöke gróf Keglevich Gábor (1848–1926), annak a Keglevich Gábornak az unokája, akinek kastélyában az ideiglenes hadikórház működött. A felhívásra az ország minden részéből érkeztek adományok, volt honvédektől, közrendű polgároktól és gazdag arisztokrátáktól. A korinthuszi oszlopot formáló emlékmű alkotója Gerenday Béla (1863–1936) szobrászművész. Édesapjával több történelmi és irodalmi személyiség síremlékét alkotta meg, ezek a Nemzeti Sírkertben találhatóak. Az ország első Kossuth-szobrát 1894-ben az ő keze munkájaként állították fel Balatonszabadiban.

Gerenday Béla itthon és Milánóban végzett tanulmányokat, s 1885-ben állították ki művét először a Múcsarnokban. Szerke az országban számos Kossuth- emlékművön olvasható a neve [115].

A nagykáta honvéde emlékmű leleplezésére 1897. április 4-én került sor a templom és a kastély közötti téren. Hétezer ember tisztelgett és csodálta a délelőtti verőfényben fehérén csillogó márványtáblákkal szegélyezett oszlopot. Túry Gyula rajza megőrizte számunkra az avatás hangulatát. A *Vasárnapi Újság* 1897. április 11-i számában megjelent kép egyúttal a helység legkorábbi fennmaradt ábrázolása.

Az akkor még egyhajós templom körül csupa földszintes ház látható. Emeletes épület egyedül a Keglevich-kastély. A község apraja-nagyja ott szorongott a kötélkordon mögött. A legnagyobb tisztelet és figyelem a még élő, 70–80 éves egykori honvédek felé irányult. (Például Magó Alajos ügyvéd felé.) Délelőtt 11 órakor kezdődött az ünnepség a helyi dalárda énekével. Az első szónok, gr. Keglevich Gábor (1848–1926) – a szoborbizottság elnöke – név szerint is megemléltette a rangosabb adományozókat. Átadta a szobrot Nagy-káta közönségének. A község nevében Gemperle Károly főjegyző vette át az emlékművet, s beszédében ígéretet tett az évről évre tartandó folyamatos megemlékezésekre, koszorúzásokra. A térség országgyűlési képviselője, Gullner Gyula méltatta 1848–49 történelmi jelentőségét „nagy tetszéssel fogadott lelkes ünnepi beszédében”. Lévy Mihály pap-költő az erre az alkalomra írt *Dal a honvédekről* című költeményét szavalta el.

Az ünnepség végén a kistéti dalárda énekelte el a Szózatot, majd koszorúkat helyeztek el a város, az iparosok és az 1848-as honvédek nevében. A kastélykert árnyas fái alatt mintegy 220 fő részvételével díszbédre került sor. Este fáklyásmenet vonult ki a temetőbe, ahol Lukács Gyula függetlenségi és 1848-as párti képviselő beszélt. Azóta több mint 100 év telt el, de az emlékműnél évről évre megemlékezik a község lakossága. Gerenday mester alkotását azon-

ban kikezdte az idő, a téli fagyok. Kötelességünk az emlékmű felújítása [116].

Több mint egy évtizedig tartott, amíg újabb emlékművet avatott a hazaszerető nagyközség a Tápió partján, az 1849. április 4-én vívott csata tiszteletére. A szabadságharc idején a csatában elesett katonákat a helyszínen hantolták el Nagykáta és Tápióbicske határában, s nem a községi temetőben. Sokfelé voltak korhadtt fakesztek. Az idő múlásával azonban fogyott a számuk, amint kopott a kegyelet. A terület egy része 1849-ben a gr. Keglevich-család birtoka volt, de a századfordulóra a Polónyi család vásárolta meg. A *Nagykátai Hírlap* tudósítása szerint az eredeti 35 sírból már csupán 13 van meg. Éppen ezért jogos volt a helyi Kispolgári Asztaltársaság kezdeményezése (1902. július 5-én) emlékművel megjelölt közös sír létesítésére: „[...] ezt nemcsak mint helyi kegyeleti aktus, hanem Nagykáta egész vidékének hazafias tényeként akarja feltüntetni, éppen ezért már ezúttal is, de annak idején külön-külön felhívásokkal fogja megkeresni a vidék összes intelligenciáját! [...] e mozgalomba bevonja a szomszédos Tápióbicske község lakosságát is, amennyiben azok szintén érdekelve vannak a dologban.”

1902 őszén tartották meg a „népes értekezletet”, amelyben a kezdeményező Nagykátán kívül a tápióbicskei, tápiószelei, tápiószentmártoni és szentmártonkátai intelligencia is szép számmal képviseltette magát. Egy bizottságot választottak a „kérdéses hazafias ügy vezetésére”, és határozatban mondták ki: a majdan felépülő emlékmű területét Nagykáta és Tápióbicske községek nevére fogják telekkönyvezni.

A szükséges összeg előteremtése céljából gyűjtőívek kibocsátását tervezték egyesületek, hivatalok és magánszemélyek részére. A bizottság másfél év múlva országos gyűjtés indítását határozta el és a napilapokat is felszólította támogatásra. Nagykáta és Tápióbicske lappangó ellentétei a korabeli lapokban feltűntek. Vádak és ellen-cikkek születtek, melyben Tápióbicskét közömbösséggel, Nagykátát pedig a csata „elorzásával” vádolták. 1909-ben özv. Polónyi Ferenc-

né és leánya, Krajcsovits Lajosné 600 négyszögöl területet ajándékozott a községnek az emlékmű és a közös sírbolt felállítása céljából ott, ahol eddig is az ideiglenes emlékoszlop állt. Országos adakozás eredményeképpen a honvédszobor leleplezésére 1910. október 23-án került sor. Alkotója Jankovics Gyula szobrászművész, akinek nevéhez a budai Szent Gellért-szobron kívül sok emlékmű és síremlék megalkotása fűződik. Az avatóünnepséget délelőtt 11 órakor nyitotta meg Dessewffy Emil főszolgabíró, a honvéd-emlékbizottság elnöke. Őt követte Förster Aurél Kossuth-párti országgyűlési képviselő, az ünnepség fő szónoka. A szoborbizottság átadta az emlékművet „gondozás végett” Gemperle Károlynak, Nagykáta főjegyzőjének. Magó Alajos volt honvédfőhadnagy koszorújának felirata: *„A csatákat túlélő honvéd – a csatában elesett bajtársaknak.”* A vendégek között voltak a csatákról írók közül Abonyi Lajos, Farkas Emőd, Hentaller Lajos, Rákosi Viktor. Az emlékmű utóélete nem mentes szomorú ellentétektől [117].

Templombővítés, iskolák, középületek

A 19. és 20. század fordulóján, az első világháborút megelőző két évtized Nagykáta életében is a békés boldogulás időszakának tűnik. Mind köz-, mind magánépítkezések sora bizonyítja az aranykort. Dr. Kazaly Imre 1893. október 1-jén foglalta el a plébániai hivatalt. Dorozsmáról érkezett a Szegeden 1846. február 8-án született teológiai doktor, a tehetséges és tevékeny, kezdeményező kedvű lelkész, pedagógus, író és szerkesztő. A templom javítási munkálatai éppen folyamatban voltak, Kulik Sándor építőmester végezte őket. Kazaly plébános úr azonnal felismerte a hiányosságokat, ezért a 680 forint munkabérből 180 forintot visszatartott. A római katolikus egyház részére sorra újabb és újabb beszerzést és megmozdulást kezdeményezett. Csak néhányat említve: orgonajavítás, templomi ruhák beszerzése, Szentháromság-szobor kijavítása, új úrkoporsó beszerzése, Szent Vendel szobrának áthozatala a vasút túlsó oldaláról a jelenlegi helyére, a plébánia lakrészének és gazdasági épületeinek restaurálása, a Jézus Szíve Társulat megalakítása, könyvtár kialakítása és rendezése.

Az ő idejében került sor 1897-ben a harangok cseréjére. Kedvező körülmény kínálkozott, amikor III. gr. Keglevich Gábor és neje, Blaskovich Clemencia leánya, Erzsébet férjhez ment ifjú Tisza István

grófhhoz, ezért ők új, 558 kg súlyú nagyharangot adományoztak a helyi egyháznak. A budapesti Szivattyú és Gépház Rt. (korábban Walter Ferenc) öntötte 1 000 forint értékben, Erzsébet nevére és képével, hangja As. Püspöki engedéllyel készült a plébánia megrendelésére egy új kisharang 217 kg súllyal Szent György tiszteletére, *Des* hangú, 713 forint 20 krajcár költséggel. A három harang közül a nagyobbik ismét felhúzatott a toronyba a két új haranggal együtt. A *Csekekáta* nevet viselő régi, kisebbik harangot Marton Frigyes költségére az Epresben, a harmadik régi harangot pedig a szabadhegyi szőlőkben állították fel.

Sor került az elemi iskolák bővítésére is. 1901-ben a Gazdag utcában a meglevő két tanteremhez újabb két tantermet építettek 8 000 korona költséggel. Régi óhaj volt, hogy az Epresben is létesüljön iskola. Ezen óhajnak tett eleget az iskolaszék: 1902-ben a Cigányvíz partján, a községtől ingyen kapott telken épült fel az új iskola egy tanteremmel, két lakószobával és konyhával, ősszel már meg is nyílt. Kertész Károly tanító választás útján foglalta el állását. Két új tanítói állásra a helyi történet szerint első ízben választottak tanítónőket, 65 pályázó közül Bíró Matild és Jeszenszky Mária személyét.

Az 1902/1903. tanévben

- az I. leányosztályban 114 tanuló vizsgázott Jeszenszky Mária tanítónő vezetésével,
- az I. fiúosztályban 126 tanuló Remenyik Lajos tanító úrnál,
- az I. vegyes osztályban 98 tanuló végzett Gárdonyi Rezső tanító úrnál,
- a II. leányosztályban 140 tanuló Bíró Matild tanítónőnél,
- a II. fiúosztályban 117 tanuló Erdős András tanító úrnál,
- a III. vegyes osztályban 73 tanuló Vértesi Ferenc tanító úrnál,
- a IV–V–VI. vegyes osztályban 71 tanuló Rigó Gáspár tanító úrnál.

Az izraelita iskolában Patai Ignác tanított, létszámadat nem áll rendelkezésünkre [118].

A templom bővítésére 1903-ban került sor, ugyanis a lakosság számának növekedésével a régi, egyhajós templom egyre szűkebbnek bizonyult, különösen karácsony, húsvét, pünkösd napján. Ekkor a templom körül, a szabadban voltak kénytelenek a hívek végighallgatni az istentiszteletet. Bizony merész vállalkozás volt a bővítés, mert nem volt biztos anyagi fedezete. Dr. Kazaly plébános úr saját vallomása szerint azért merte vállalni a bővítést, mert Thury Károly nevű káplánja biztatta őt erre, s vállalta, házról házra járva végez gyűjtést. Év elején kezdték az adományok gyűjtését, s márciusra annyi adomány gyűlt egybe, hogy belekezdtek a kivitelezésbe. A tervek és a költségvetést Giergl Kálmán királyi tanácsos és udvari építész (a fővárosi Királyház és a Klotild-palota tervezője, egy ideig a belső Keglevich-kastély tulajdonosa) utasítása szerint Projszt János budapesti építőmester készítette.

Eme terv szerint a régi templomból a torony, a kórus és a két hátulsó oltár maradt meg, a templom többi része teljesen lerombolandó volt. Az új épület két oldalról 5–5 méterrel szélesebbre, homloklezárása pedig 11 méterrel északra hosszabbra vétetett. Az építési költséget 25 000 koronában állapították meg úgy, hogy az igaerőt a hívek ingyen szolgáltatták. A tervezett összeg azonban nem jött össze, ezért az adakozásokon kívül egyéb forrásokat is igénybe vettek. Például a káptalantól 6 000 korona kölcsönt 20 évi törlesztésre 5% kamatra, a patronátusi alaptól 2 479 koronát, a templom pénzéből 3 000 koronát stb. Május elején kezdték a munkát, s míg az építkezés folyt, a vasárnapi és ünnepnap iistentiszteleteket a temetői kápolnában, köznapokon pedig egy ideig a templom-maradék deszkapalánkkal elválasztott részében tartották. A hívek nagy buzgalommal teljesítették a vállalt ígás munkát, főként a nagy mennyiségű homok hordását, noha az aratási és gabona-behordási munkák ugyancsak lekötötték az igaerőt.

Az új oltárok költségeit újabb adományozók vállalták, pl. Urbán Teréz, Turák Menyhért, gr. Keglevich Gáborné, Dessewffy Emilné. Az új padokat szintén újabb adományozók vállalták. Az építkezés után

az orgonát is tisztíttatni és hangoltatni kellett. Építés közben merült fel a torony magasztásának igénye, ami újabb 5 170 korona 54 fillér kiadást igényelt. Előteremtésében Gerecs János és Czakó János templomgondnokok jeleskedtek. Végül is a torony 7 méterrel emeltetett magasabbra. A kibővített torony benedicálását (megáldását) október 11-én végezte dr. Kazaly plébános [119].

1899-ben elkészült a járásbíróság építésének a terve is, mert a községi képviselő-testület ekkor vásárolta meg erre a célra az Erzsébet királyné (Vasút) utcában Krompek József és Bozsik Pál 900 négyszögöles telkét 3 000 forintért, amelyből 600 négyszögölet adtak át ingyen az igazságügynek az építkezéshez [120].

A képviselő-testületet komolyan foglalkoztatta a községháza bővítésének gondolata. 1900 augusztusában az egyik ülésen elhangzott: Giergl Kálmán tervei szerint az új építmény emeletes lenne és 24 000 koronába kerülne. Az októberi másik ülésen már két építési tervet vitattak meg, mindkettő szerint emeletes községházáról volt szó. A testület 32 szavazattal 1 szavazat ellenében azt a tervet fogadta el, amely a következő évben került volna megvalósításra 11 985 forint értékben. A földszinten tanácsterem, jegyzői szoba, bírói szoba, kisbírók (hivatalsegédek) szobája, adófizető helyiség, irattár, az emeleten pedig két előszoba, főjegyzői szoba, adóhivatal 4 helyiséggel, anyakönyvi hivatal, a hitelszövetkezet pénztárhelyisége és irattár lett volna [121].

A járásbíróság és fogház építésére 1901. októberében írtak ki versenytárgyalást [122]. 1902. március 26-án az alapkövet ünnepélyesen tették le, s októberre tervezték az átadást, Tímár János ceglédi építész végezte a munkát [123]. Csaknem ezzel egy időben, 1902. április 1-jén megkezdték az új községháza építését is, az új jegyzői lakás pedig már tető alatt állt [124].

A Nagykáti Hírlap 1902. szeptember 21-én arról számolt be, hogy elkészült az új községháza, épül az epresi iskola, s a főjegyzői új lakásba Gemperle Károly be is költözött. Ugyanez a hírlap októberben közölte, hogy a járásbíróság és a börtön elkészült, október

26-án kerül sor az ünnepélyes avatásra. Novemberben a lap már az avatási ünnepségről közölt részletes tudósítást. Egy évvel később az új községháza egyik nagy tükörablakát ismeretlen tettes éjjel bezúzta [125]. Valószínű, hogy ebben az újbornak is szerepe lehetett, mint ahogyan az új templom karzatán lezajlott botrányos viselkedésben is. 1900-ban felvetődött a 31-es út szilárd burkolatának kiépítése is, amelyet Jászberény már megkezdett, de Nagykáta még nem kapcsolódott hozzá [126].

A templom bővítésének kezdetekor újra gazdát cserét a Kossuth térre néző öreg kastély, Giergl Kálmán műépítészttől Fáy Margit vásárolta meg. Ez a tulajdoncsere indította el a község vezetőinek újabb elképzelését és lépését. A volt Kastélykert délkeleti részén utcát nyitottak, a parcellázott házhelyeket áruba bocsátották és megindult egy gyors beépítés. A népnyelv *Kőkert zugnak* nevezte a későbbi Zárda utcát. A kastélyt rövid idő elteltével a község vásárolta meg, s a Kastélykert Kossuth téri vonalán üzletsort, bazársort építtetett – 19 üzlethelyiséggel, amelyet magánkereskedőknek adtak ki bérbe 1910 nyarán. Valamennyi üzletnek lett bérlője.

A képviselő-testületnek 1904. június 16-án jelentette be Gempere Károly főjegyző, hogy egy artézi kút fúrásához megszerezte a vízépitészeti hatóság engedélyét (a községháza előtt, a templomtól keletre). Néhány év elteltével, 1910-ben már a második artézi kút helyét vitatták. Novemberben jelölték ki két új kút fúrásának helyét (a Ranschnitz-féle és a Preis-féle bolt előtt). A vállalkozó 10 000 koronát kért a két kút fúrásáért, de csak 6 000 korona állt rendelkezésre. 1910 decemberében mégis fúrták már a Tabáni (a Preis-bolt előtti) kutat, ahol 1911. január 21-én 271 m mélyről felszökött a 19–20 °C hőfokú víz, 52 L percenként. A községháza előtti kút vízbősége 300 L volt percenként. Komolyan foglalkoztak a villanyvilágítás megvalósításával is, a Siemens-cég Ceglédről szándékozott átvezetni az áramot.

Az új elemi iskola építéséről 1910. december 29-én határozott a képviselő-testület. A terv az volt, hogy 43 000 korona kölcsönt vesz fel a község az Első Hazai Takarékpénztártól 50 évi törlesztés-

re, 5,35% kamatra. Az 1910. február 28-i közgyűlés pályázati hirdetményt írt ki az építendő iskolára. Áprilisban 10 pályázó közül a szolnoki Bede Antal és társa kapott megbízást 43 921 korona 95 fillér költségvetéssel. Emeletesre tervezték – ez lett az első emeletes oktatási intézmény. A munkát az epresi iskola mellett kezdték el, de a talaj süllyedése miatt a vezető mérnök leállította, végül a helykijelölő bizottság a vásártérnek a jászberényi útra szögellő sarkát találta alkalmasnak az épülethez, ahol az ma is áll. Az átadást 1911. augusztus 25-re tűzték ki, de 1911. októberében az iskola még nem működött. A község még nem vette át, mert a vállalkozó nem adott be végleges költségjegyzéket. A VKM pedig 1912. január 1-től kezdve folyósított fizetést, tehát a pedagógus állások is betöltetlenek voltak. Noha az iskola 1912. januárban megnyílt, az állami építészeti hivatal csupán 1912. augusztus 24-én vette át, 44 627 korona értékű munkát ismert el [127].

Az önkéntes tűzoltó egyesület megszervezésére 1907-ben szólította fel a községet a főszolgabíró úr [128]. A helyi önkéntes tűzoltók 1912-ben zártkörű szilveszter-estet rendeztek [129]. A tűzoltóbál tiszta jövedelme 200 korona volt [130]. Részlet a negyedéves jegyzői jelentésből: „[...] a munkások átlagos bére 2–3 korona. [...] Önkéntes tűzoltóság van, 43 taggal [...]” [131] Az Önkéntes Tűzoltó Testület kebelében működik labdarúgócsapat [132].

Az Önkéntes Tűzoltó Testület háziversenyén július 13-án 100 méteres síkfutásban 9 fő indult: 1. Szabó Kálmán, 2. Sárközy József. Magasugrásban 10 fő indult: 1. Fodor Menyhért, 2. Szabó Kálmán. Távolugrásban: 1. Fodor Menyhért, 2. Sárközy József [133].

Sport

A tűzoltó egyesület kétségtelenül helyesen ismerte fel a kor követelményeit. Bizonyára érezte már hatását az újkori olimpián való megjelenésünk, s az ott elért korabeli magyar siker. Az újkori olimpiai mozgalmat elindító Pierre de Coubertin jelszava – „*Citius, Altius, Fortius*”, azaz *gyorsabban, magasabbra, bátrabban* – örök emberi törekvést fejez ki és ez visszhangra talált nálunk is az Alföld porában. Úgy vélhető, ősidők óta mindig is benne volt, vele született népünkben, hogy versengjenek, vetélkedjenek, kitűnjenek. Ez a belső feszültség adott szárnyakat, hogy felemelkedjenek a porból és sárból, a napi kenyérgondokból. Mindez együtt adhatott indítékot, hogy a „poros és sáros”, alapvetően mezőgazdasági településen önálló sportszervezetet alakítsanak 1913. június 13-án a vendégfogadóban Nagykátai Tornaegyesület (NTE) néven [166]. A labdarúgók még abban a hónapban barátságos mérkőzést játszottak a helyi vásártéren a jászkiséri A.C. ellen, s ott 1:1-es döntetlent értek el. Kiemelkedően szerepelt Burger, Velkei és Demeter [134].

A tudósításból kiderül, nemcsak a sportegyesület premierje volt akkor, hanem a sportpályáé is. Megalakulásakor a NTE elnöke Gemperle Károly főjegyző volt. Az 1920-as–1930-as években a klub Turul SE, majd Levente SE néven működött Bundy János elnöklétével. Ekkoriban épült ki a lőpálya, a labdarúgópálya, öltözőnek pedig az ún. cédulaházat használták. 1945 után Magyar SE, Petőfi SE, majd Vörös Meteor SE (VMSE) néven volt ismert. Az 1960-as években dr. Kárpáti

Ervin, a Szakorvosi Rendelőintézet igazgató főorvosa, 1976–79-ben Vagány György, a helyi GELKA szerviz vezetője, 1980–87-ben dr. Vass Imre, a Telefongyár helyi gyáregységének igazgatója, 1987. április 1-jétől pedig Lendvai Sándor (Cubula), a Pest Megyei Villanszerelő Vállalat vezetője elnökölt az egyesületben. Később birkózó, sakk, lövész, úszó, motoros és kézilabda szakosztály is alakult, s működött eredményesen.

Visszatérve a császári és királyi, Ferencz József által fémjelzett korba, 1914-ben megszakadt a béke, kitört az I. világháború, amely nemcsak a császári és királyi Osztrák-Magyar Monarchiát, hanem a cári rendszert is megdöntötte. Magyarországot feldarabolta, s mérhetetlen szenvedést zúdított a mi kis településünkre is. A nagyhatalmak kibékíthetetlen ellentétei, az imperializmus törvényszerűen szülték a világháborút, a szarajevói merénylet csupán ürügy volt. Akkoriban még nem volt olyan szervezett társadalmi erő, sem nemzeti, sem nemzetközi, amely képes lett volna megakadályozni az imperialista törvényszerűség érvényesülését, a világháborút.

Háború és forradalmak

Először a 19–42 éves, majd 1915-től a 18–50 éves férfiakat vitték el katonának. Kivételt a hadiüzemekben dolgozó bejáró munkásokkal tettek. A 14 000 kat. h. határ megművelése, a nehéz fizikai munka tehát a serdülő fiúkra és a család nőtagjaira hárult. A csatatereken többen megsebesültek, többen fogságba estek, s igen sokan elesetek. A Függelékben név szerint szerepelnek az I. világháború halottjai, akikre többé nem számíthatott a család (248 fő). A fogságból leg-alább volt visszatérés, ha évek múlva is. A visszatérteket bizalmatlanul fogadta a hatalom: először szűrővizsgálaton estek át arra tervezett táborokban, s ott kellett tisztázniuk az idegen hatásokat. Tanácsos volt elhallgatni az orosz forradalomban, vagy az orosz vörös hadseregben való részvételt.

Az 1915–19 közötti események természetesen Nagykátán is lezajlottak. Például 1918 őszén a lisztellátással elégedetlen tömeg megostromolta a Bundy-malom lisztraktárát, amelyet fegyveresen védtek a tulajdonosok. Leváltották és hivatalának elhagyására szólították fel Unghváry Albert nagykátai jegyzőt [135]. A járás 13 közösségének szociáldemokrata pártjai 1919. február 16-án népgyűlést tartottak Nagykátán, s ott felszólították Ney Géza főszolgabírórt és a két szolgabírórt, hogy a jövőben vagy a munkástanács bevonásával végezzék hivatali munkájukat, vagy távozzanak a hivatalukból. Néhány nap múlva az érintett urak eltávoztak a hivatalukból [136]. Néhányan azonban maradtak és csatlakoztak az ideiglenes munkás-

tanácshoz. Így például Dudovits Elemér nagykáti segédjegyző, Ferencz Tivadar és Salgó Árpád járási számvevő.

Nagykátán március 22. – április 2. között (pontosan meg nem határozható napon) megalakult az ideiglenes községi munkástanács, élén háromtagú direktórium Salgó Árpád volt járási számvevő, Vántus Imre kőműves és Tényi Menyhért szegényparaszt személyében. Tény, hogy április 2-án a községházán ellenállás nélkül átvehette a direktórium a hatalmat és a közigazgatást az ott jelenlevő helyettes bírótól, pénztárnoktól és két esküdttől [137]. Az ideiglenes munkástanácsnak 11 tagú intézőbizottsága volt.

Április 17-én a járás községeiben választott és Cegléd város választott küldötteiből (55 fő) megalakult a járási munkástanács, amelyben Nagykáta küldöttei: Agócs Pál, Bozsik László, Czakó Gábor, Czakó György, Czakó László, Ferencz Tivadar, Klánik Imre, G. Lengyel László és Szegvári András voltak. A járási munkástanács elnökévé a nagykáti Czakó Lászlót (Nyúka) választották, jegyzőjévé Ferencz Tivadart [138].

A járási politikai megbízottakat a belügyi népbiztos nevezte ki. Hanesz Sándor volt az egyik politikai megbízott [137]. A járási vörörszázad parancsnokává a járási Intéző bizottság Salgó Árpádot jelölte, s a jelölést a 3. zászlóalj parancsnoksága támogatta. Így a korábbi járási számvevő tartalékos huszár-főhadnagy, a községi direktórium tagja lett a járási vörörszázad parancsnoka.

A 12 tagú helyi munkástanács Intéző bizottságának reménytelenül sok intézni valója volt. Valójában félelmetes feladatokat kellett volna megoldania. Talán legnehezebb volt a közellátás, a lakosság élelmezésének megoldása; azután az áruhiány, a kenyérhiány, az infláció, a termelés folyamatosságának megoldása. Április 3-án kelt jelentés: *„Nagykáta községben előreláthatóan bevetetlen terület nem lesz, a késedelmet a rossz időjárás okozza.”* [139]

Június 24-én a Járási Munkástanács Intéző bizottsága 10 000 kg rézgálicot osztott ki a községek között, ebből Nagykátának 3 000 kg jutott. Nem pénzért, hanem élelmiszerek ellenében [140]. Az egres-

kátai Keglevich-birtokot államosították. Két járási politikai biztos a gróf távollétében Rupp Frigyes intézővel tárgyalt, leltár szerint átvették állami tulajdonba, s a további vezetésével a volt intézőt bízták meg [137]. A nagykátai szőlőgazdaság (269 kat. h.) kezelője továbbra is a volt gazdatiszt, Váry János volt. Szembeötlő és jelentős, hogy június végén 2 450 hL fehér- és vörösbor volt a leltárban, tehát a bor a forradalmi körülmények között is megmaradt [141]. A háborúból visszahozott fegyvereket a vörösezred gyűjtötte össze, amely akkor itt állomásozott [142].

A magyar Vörös Hadsereg részére júniusban folytatott 4 napos sorozáson 374 fő jelent meg, közülük alkalmatlannak találtak 252 főt. Mindössze 32 fő akadt fegyveres arcvonalszolgálatra alkalmas kiképzett, és 13 fő alkalmas kiképzetlen, miközben a Vörös Hadsereg honvédő háborút vívott a románokkal és a csehekkel szemben. E sorozás mindennél jobban bizonyítja, milyen pusztítást végzett a négy éves háború a férfi lakosságban [143].

A járási Munkástanács Intéző bizottságának felmérése szerint a járásban csupán 5 község rendelkezett annyi liszttel, hogy a lakosságot ellássa, 8 község nem. Nagykátán 4 800 fő ellátatlannal számoltak [144]. A rekvirálás hatósági ár ellenében folyt, s elégedetlenséget váltott ki. Májusban 3 napos rekvirálás során 1 711 kg búzát, 1 920 kg rozst, 297 kg árpát, 367 kg tengerit, 1 557 kg lisztet, 42 kg babot, 211 kg kölest, 10 kg zsírt, 8 kg szalonnát, 55 kg sót, 60 kg burgonyát, 2 kg káposztát, 1 liter kását és 1 db sonkát gyűjtöttek be [145].

Az Intéző bizottság foglalkozott lakáskiutalásokkal, lakberek rendezésével, lakbérhátralékok elengedésével, hadiözvegyek és hadiárvaik részére hadisegély folyósításával, a községi és állami adó megállapításával, behajtásával, felhasználásával, a Tápió szabályozásával, az állam és az egyház szétválasztásával, fiatalkorúak részére ideiglenes nevelőotthon szervezésének gondolatával.

Az első szabad május 1-jét az egész járásban munkaszünettel és a gyermekek megvendéglésével ünnepelték. Nagykátán az ünnepség megszervezésével Kolozs Béla intéző bizottsági tagot bízták meg.

Május elsején a bazársor előtt vörös drapériával bevont 1848-as emlékoszlop körül kakaót és vajas zsemlet osztogattak a gyerekeknek, akik ebben az időben kenyeret is keveset kaptak, a péksüteményt pedig csak hírből ismerték. 2 997 koronát fordított a községi Intéző bizottság május 1. megünneplésére, 3 intéző bizottsági tag egyhavi fizetésének megfelelő összegét [146]. Baksay Béla gyógyszerész májusban két napig az Intéző bizottság tús-foglya volt, utána pedig a bizalom jeléül beválasztották a községi egészségügyi bizottságba [147].

A járási direktórium július 31-én még hivatalban volt, augusztus 1-jén még iktattak direktóriumi aktákat, de augusztus 3-án már a főszolgabíró hajtotta végre a megszálló román katonai parancsnokság rendelkezését [148]. A román hadsereg is rekvirált élelmiszert és lovakat, de nem fizetett érte. Eközben a történelmi Magyarország egyre nagyobb területét francia, cseh és délszláv csapatok szállták meg. Augusztus 6-án a direktórium elnöke és tagjai már letartóztatásban voltak, a román katonaság támogatta a fehérterroret.

Czakó László (Nyúka), a nagykáti járási munkástanács és Intéző bizottság elnöke, vagyontalan gépmunkás, 1919. szeptember 29-től 1921. október 19-ig előzetes letartóztatásban volt. 3 évi börtönbüntetést kapott, noha a hivatalos törvényszék is elismerte, hogy „*anyagi érdek nem vezette*” [137]. Farsang László, a nagykáti községi munkástanács és Intéző bizottság elnöke, 3 gyermek atyja, 4,5 évi frontszolgálatos, sebesült, vagyontalan nyomdai segédmunkás 1 év és 2 hónap fogházbüntetést kapott, mellékbüntetése 3 évi hivatalvesztés. 1919. október 2-től 1920. december 4-ig előzetes letartóztatásban volt. Salgó Árpád járási vörösőr századparancsnok, volt járási számvevő, tartalékos huszárfőhadnagy 4 évi fegyházbüntetést, a hivatali és politikai jogok 10 évi felfüggesztését és 2 000 korona pénzbüntetést kapott. Kolozs Béla nagykáti községi Intéző bizottsági tag, vasmunkás 3 évi börtönbüntetést, 5 évi hivatalvesztést és politikai jogok felfüggesztését kapta. Előzetesen több bordáját eltörte egy magyarul is beszélő román katonatiszt. Tényi Menyhért, a nagy-

kátai községi Intéző bizottság tagja, szegényparaszt, 2 évi börtönbüntetést, 2 000 korona pénzbüntetést, 5 évi hivatalvesztést és politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését kapta. Valamennyiük bűne a hatalom gyakorlása a kisebbség, a gazdagok ellen.

Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

— Vörösmarty Mihály: *Szózat (részlet)*

Semmi felelősség nem terhelte őket az augusztus 1-jén történt utcai „szóváltásért”, amelynek áldozata Gallai András 22 éves nagy-kátai földműves [149].

Polgári iskola

A helyi polgárság hosszú éveken át következetes küzdelmet folytatott polgári iskola létesítése érdekében. Ennek a hangadója Aczél Mihály vállalkozó és Gárdonyi Rezső tanító, hírlapíró volt. Az évek óta tartó sürgetés 1910. februárjában vált községi képviselő-testületi határozattá: polgári iskolát létesítenek. Egyedül a kanonok úr nem tartotta szükségesnek, rövidesen meg is fellebbezte a képviselő-testület határozatát. Decemberben Aczél Mihály elnökletével polgári iskolai asztaltársaság alakult, amely táncvigalmakat rendezett, a bevételt a polgári iskola céljára ajándékozták. Adományokat gyűjtöttek. Az adományozók között a legtöbb az iparos és vendéglős volt, de akadt gazdálkodó és tisztviselő is. 1910-ben dr. Fenyves Ferenc püspökkladányi iskolaigazgató javasolta a képviselő-testületnek magániskola létesítését, létre is jött a megegyezés. A polgári iskola igazgatója dr. Fenyves Ferenc lett, ő küldte a felszerelést, amely meg is érkezett Nagykátára. Júliusban közölte a helyi lap, hogy a magán polgári iskolát anyagi okok miatt nem tudják megnyitni. Azután közbeszólt a háború. Végül 1920 őszén állami polgári iskola kezdte meg a működését a tornyos iskolában 1 fiú és 1 leányosztállyal, 27, illetve 20 fővel.

Az 1923–24-es tanévben már 4 fiú és 4 leányosztálya volt az állami polgári iskolának 115 fiú, illetve 68 leánytanulóval. A tanulók nagyobb része helybeli, a többi bejáró a környező településekről, vónattal, kerékpárral. Az 1942–43-as tanévben 216 fiú és 177 leány ta-

nuló közül helybeli 216 fő, kisiparos szülő gyermeke 101 fő. Az igazgatók közül említhető Németh Béla, Mészáros Ödön, Vánkos Jenő, Simon Károly, Lewandovszky Tiborné Schermann Aranka, a tanárok közül Bálint Sándor, Bándi Tibor, Könnyű László, Lewandovszky Tibor, Vásári Jolán, Schöck Rozália, Szücs Ilona és Vargha Gizella neve.

1948-ban az általános iskola létesítésével szűnt meg a polgári iskola. Tanulói a gimnáziumokban, kereskedelmi középiskolákban, tanítóképzőkben, majd az egyetemeken is helytálltak – mint ahogyan az élet különböző területein is. A történelem vihara Ausztráliától Amerikáig szórta szét őket.

A két háború között az oktatás-nevelés területén minőségileg fejlődött településünk. A polgári iskola mellett egy másik intézmény, amely fokozta az oktatás minőségét, a Salvator nővérek zárdaiskolája volt. 1928-ban építették és avatták fel. A zárdá a volt Kastélykert keleti részén kialakított új útvonalon (Kőkert zug), a később Szent Imre útnak, az építés után pedig Zárda utcának nevezett részen épült fel. Az iskola tantermein felül a kedvesnővérek is bent laktak, a tetőtérben pedig kultúrterem is volt, ahol amatőr színjátszócsoporthoz mutattak be időszakonként előadásokat.

A két háború közti időszakra a gazdasági és társadalmi pangás volt jellemző. Sem a birtok-, sem az osztályviszonyok nem változtak meg lényegesen. Némileg emelkedett a lakosság száma, 20 év alatt 790 fővel. Többségük a mezőgazdaságból élt. A művelt földterület nagyobb része szántó (7 237 kat. h.), a rét (1 675 kat. h.) és a legelő (1 974 kat. h.), szembevető a szőlőterület növekedése (1 311 kat. h.) [150]. A birtoklás mértéke azonban alig változott: 500 kat. holdon felüli birtokosé 3 281 kat. h., 1–5 kat. holdas földterület 2 142 kat. h.; 5–50 kat. holdas 7 093 kat. h.; 50–100 kat. holdas 421 kat. h.; 100–500 kat. holdas 743 kat. h. Ez a KSH-felmérés nem ad lehetőséget alaposabb elemzésre. Az 5–50 kat. holdas birtoknagyság felmérése leplezi a szegény- és közép-, valamint a gazdagparaszti rétegek számát, súlyát, arányát. Azt kétségtelenül bizonyítja a felmé-

rés, hogy még 1935-ben is jelentős mértékű volt a nagybirtok, a nem paraszti birtok. Mindezt fokozta az 1933. évi világgazdasági válság.

Így azután érthető az a szegénység, amely a helyi lakosságot is jellemezte. Néhány bizonyítékot említek meg. A polgári iskola 3 napos Balaton-környéki (Balatonfüred, Siófok, Veszprém, Győr) kirándulást tervezett, amely azért nem valósult meg, mert a 243 tanuló szülei nem bírták vállalni a költségeit (megjegyzem, hogy a fenti létszámból 124 tanuló helybeli volt; főként iparosok, kereskedők, tisztviselők és jobb módú gazdák gyermekei).

Másik példa a közművesítés elmaradottsága. Az 1935-ös statisztikai felmérés szerint Nagykátán 1 vendégfogadó működött, férőhelyeinek száma 6 fő, villanyvilágítás és vízvezeték nélkül. A lakosság nagyobb része is petróleumlámpával világított, s a vízvezeték csak hírből ismerték.

Matolcsy Mátyás és városunk

Mindennek a következménye tükröződött a politikai életben is. Az 1935-ös országgyűlési képviselő-választásokon a farmosi gyógyszer-táros fiát, dr. Matolcsy Mátyást (Budapest, 1905. február 24. – Budapest, 1953. június 26.) választották meg, aki akkor 30 évesen a parlament legfiatalabb képviselője lett. Dr. Matolcsy Mátyás két egyetemi diplomával rendelkezett, mérnöki és közgazdász végzettséggel. Tanult Londonban és Berlinben, rövid ideig dolgozott az USA-ban, a választók azonban feltehetően nem csak a fentiek miatt bíztak benne, hanem a földosztást illető elvei miatt is. Mind a beszédeiben, mind a Magyarország Útja című lapjában minden 200 kat. holdnál nagyobb birtok kártérítés nélküli szétosztását hirdette. Ezt így indokolta: „[...] *a magyar faj létkérdését látom abban, hogy a sok millió hold földbirtokot mi magyarok szálljuk meg. Ezért hirdetem én a radikális földreformot [...]*”

A választások után dr. Matolcsy Mátyás többször változtatott a párttagságán (1939-ben nyilaskeresztes párttag is lett egy rövid ideig), de a földkérdésben változatlanul ragaszkodott a korábban meghirdetett álláspontjához, nyilván ezért választotta meg a nagykátai választókerület képviselővé másodszor is 1939-ben, nem pedig a

nyilas kapcsolatai miatt. Egyébként dr. Matolcsy Mátyásnak a népi írókkal is kapcsolata volt.

A válság és szegénység nem akadályozhatta meg az I. világháborús emlékmű felállítását 1934-ben. Közrejátszott a kivitelezésben Sződy Szilárd szobrászművész állásfoglalása. Sződy Szilárd 1878. április 27-én született Nagykátán, 1939-ben halt meg. Országosan ismert művész, tanár, szakfelügyelő, majd tanulmányi felügyelő volt. Talán legismertebb műve a Margit-híd budai hídfőjénél látható Przemysl-emlékmű, a védekező oroszlán. Több településen áll közterén első világháborús emlékműve.

Lévélben ajánlotta Gemperle nagykátai főjegyzőnek, állítsanak emlékművet. A képviselő-testület közgyűlései két éven át foglalkoztak a tervvel, de mindig kevés volt a fedezetük. Végül több ajánlat közül Sződy Szilárdét fogadták el, aki 10 évi részletfizetésre vállalta a kivitelezést. 1933. év őszén kezdődött a munka, a következő évben avatták fel az emlékművet a Szent György park déli oldalán.

Hazánk megállíthatatlanul sodródott a II. világháború felé a hitleri Németország oldalán. Horthy Miklós kormányzó egyetlen érdeke, hogy 1939-ben Hitler ellenére nem csatlakozott a lengyelek elleni háborúhoz, sőt menedékjogot adott az ide menekülő lengyel hazafiaknak. Nagykátán részben iskolaépületekben, de nagyoobrrészt magánházaknál olyan sok lengyel kapott menedéket, hogy vasárnaponként külön lengyel misét tartottak, s csaknem megtelt a templom lengyelekkel. Könnyes szemmel énekelték az imának tűnő himnuszukat: *„Szent oltárodnál térdre hullva kérünk, Szabad hazánkat, óh, add vissza nekünk.”* Nemcsak imádkoztak, hanem tettek is, csoportosan átszökve több határon, végül Angliában alakították meg a lengyel légiót, amely bátran harcolt a szövetségesek oldalán Lengyelország függetlenségeért, a hitleri Németország ellen. A lengyelek és a helyi lakosság között sokoldalú barátság szövődött. Szüreten, disznóvágáson, lakodalmakban megbecsült vendégek voltak. A római katolikus templomban emléktábla hirdeti az Angliában élő lengyel emigránsok háláját. A lengyelek ügyével foglalkozó bizottság veze-

tője Dinnyés József, háromgyermekes családapa, a helyi Szociáldemokrata Párt tagja, közismerten baloldali felfogású ember volt.

1941-ben gr. Teleki Pál miniszterelnök erősen tiltakozott a háborúba lépés ellen, tiltakozásul önként menekült a halálba, de a nemzetre mégis rázúdult a mérhetetlen áldozatokat követelő II. világháború. Az áldozatok neveit a Függelékben soroljuk fel. Az anyagi veszteségekről, a könnyekről és szenvedésekről azonban lehetetlen beszámolni. Csak kevesen mentek önként, legtöbben az állami önkénynek engedelmeskedve, parancsra vonultak be. Mi itthon a filmhíradóban láthattuk a rémségeket. Városunk több mint 200 polgárát a helyi csendőrök fegyveres kíséret mellett rakták tehervagonokba és vitték a haláltáborokba.

Az emberek ma is különbözőképpen ítélik meg az 1942–44 között lezajlott antiszemita intézkedéseket. Akadnak, akik ma is Nagykáta egész lakosságát elítélik a történetekért. Ők a kollektív bűnösség elvét vallják.

Többnyire az alábbiakkal érvelnek:

1. Az 1939. évi országgyűlési képviselő-választásokon ez a választókerület nyilas képviselőt választott dr. Matolcsy Mátyás személyében, tehát a lakosság többsége szélső jobboldali felfogású volt.
2. 1942. májusától a nagykátai kiegészítő honvédparancsnokság körzetében különösen embertelenül fogadták a munkaszolgálatra bevonuló zsidókat és szakszervezeti vezetőket.
3. Még a felszabadulást követően, 1945. áprilisában is történt Nagykátán antiszemita tüntetés.

A kollektív felelősségre vonás története bizonyítja, hogy ezt a hamis, embertelen, jogtalan és elhibázott büntetést mindig akkor alkalmazták, amikor politikai mesterkedéseket álcáztak vele. Az igazságosság megköveteli, hogy a bűnösöket egyénileg kell elbírálni.

Nagykátát és környékét a felszabadulást követően tehát helytelenül tették felelőssé egyesek és helytelenül sújtották az ítéletükkel. Hivatalosan ugyan senki sem fogalmazta meg, de valójában párt- és állami szervek megnyilvánulásaiban, a tervezésben, a költségvetési keretek elosztásában, a fejlesztésben, a káderek kiválasztásában újra meg újra megnyilvánult ez a minősítés! Mintha a történetekért az itt élő lakosság lenne felelős. Mintha itt mindenki háborús bűnös lenne, amiért büntetést érdemel. Tény, hogy 1945–1955-ben Nagykáta nem kapott jelentősebb beruházást, nem épült üzem, középület, út, s sem párt-, sem állami vezető nem lehetett „bennszülött”. Kell-e bizonyítani, hogy az általánosítás nem lehet igaz?

Dr. Matolcsy Mátyást 1945-ben népbíróság elé állították, ahol 10 évi börtönbüntetésre ítélték. Tehát a bíróság is talált enyhítő körülményeket.

Munkaszolgálatosok tábora

A munkaszolgálatosokat illetően sem a helyi lakosságot kell elítélni. A hadtestparancsnokság még 1941 novemberében állította a nagykátai 101. Honvéd Kiegészítő Parancsnokság élére Muray-Metzl Lipót alezredest [151]. Nem a város vezetése vagy lakossága nevezte ki. 1942. március elején Murayt hat más települési bevonulási központ és pótkeret-parancsnokkal együtt berendelték a hadtestparancsnokságra eligazításra. Ott vitéz Horvay Artur vezérőrnagy, hadtestparancsnok adott utasítást a bevonulási központok parancsnokainak, hogyan bánjanak a rövidesen bevonuló munkaszolgálatosokkal.

1942. áprilistól kezdve folyamatosan érkeztek a behívottak a 101. Honvéd Kiegészítő Parancsnokság alá tartozó, Mendétől Nagykátáig (Egreskátáig) elhelyezett ideiglenes férőhelyekre. A behívottak 17–65 év közötti zsidónak minősített magyar állampolgárok és baloldali, főként szakszervezeti funkcionárius személyek, például Kossa István, a Közlekedési Dolgozók Szakszervezetének titkára. Muray alezredes később, a népbíróági tárgyalásra készített 28 oldalas vallomásában elismerte, hogy e munkás-századok (musz) őrző keretét tudatosan, gondosan és többszörös szűréssel válogatták össze jobboldali beállítottságú tartalékos és hivatásos katonákból.

A Kiegészítő Parancsnokság a nagykátai vasútállomással átellenben (jelenleg ÁFÉSZ-áruház) volt elhelyezve, de egyes részlegei a Szőlőtelepen (Pincegazdaság) voltak. A Nagykátára behívottak részben a vásártéri barakkokban (helyére került a vásártéri óvoda), egyes

elemi iskolai épületekben és az egreskátai grófi majorság gazdasági épületeiben lettek elhelyezve.

A parancsnokság az orvosi feladatok ellátásával dr. Herczeg Tibor nagykátai községi orvost bízta meg, állományvezetővé pedig Beszinger László András k. t. szakaszvezetőt nevezte ki, akinek a felesége nagykátai. A kiegészítő parancsnokság hatálya alá tartozó muszósokat főként árkok, lefolyók tisztítására vezényelték ki, mert a magas talajvíz miatt szinte vízben álltak a mélyebben fekvő házak. Így az ún. Kerektói-ágot a munkaszolgálatosok tisztították meg az iszaptól és a növényzettől.

Számos visszaemlékezés közül kiemelkedik Kossa István *Dunától a Donig* című könyve, amelyből leginkább a 401-es különleges munkásszázad sorsát ismerhetjük meg. A visszaemlékezésekből kitűnik, hogy a kiegészítő parancsnokság, Muray alezredessel az élen – aki járás közben botra támaszkodott és a botot néha tettelegességre is használta – főként arra törekedett, hogy a munkaszolgálatosok emberi tartását megtörje. Muray alezredes nem egyszer személyesen adta tudtukra, hogy a behívott muszósok nem egyenjogú állampolgárok, nem számítja őket embernek, a halál vár rájuk. Ilyen eligazítást adott a keretnek is.

A 401. különleges munkásszázad (tulajdonképpen 1,5 század) 196 emberéből Kossa István név szerint felsorol 158 főt. Ugyancsak közli a 41 fős keret neveit is. A névsorból tudjuk, hogy a keretben csupán egyetlen szentmártonkátai illetőségű személy volt (nagykátai egy sem), Kalla István, a munkásszázad szakácsa, akinek ember-séges magatartását többször meleg hangon említi a szerző. Kalla István honvéd szegényparaszt volt, aki a többszöri válogatás ellenére maradt a keretben véletlenül, mint emberséges honvéd.

A memoárirók hosszasan sorolják a keret és a parancsnokok kegyetlenségét, de egyik sem panaszkodik a lakosságra. Egyik sem említ olyan esetet, amely a lakosság antiszemita magatartását bizonyítaná – bár elvétve előfordulhatott ilyen is. Az egyik visszaemlékező írja le, hogy a környék tanyáin minden lakható szobát lefoglaltak

a muszosokat látogató rokonok. „*Valóságos szállodaipar keletkezett Nagykátán és környékén.*” Ugyanez a szerző említi, hogy amikor ki-kötetése után gyalog indult Egreskátáról Nagykátára, egy idősebb parasztember felvette a szekerére [152].

Bár Nagykátán is akadt antiszemita, nyilas érzelmű ember, de nem nagyobb arányban, mint más városban. A lakosság többsége itt is sajnálta a muszosokat és a lehetőségek szerint segítette is őket. A szobák kiadása csak az egyik segítségi mód volt, s nem is egészen önzetlen. Tömegesen akadtak olyan segítők, mint Molnár István (1927–1999, anyja neve Kaszás Mária, Dessewffy utca 87.), aki a rábízott pénzzel elszámolt a munkaszolgálatosoknak. Olyan családi nevelést kapott, hogy gyerek létére is legyen segítőkész ¹. A muszosok ugyanis nem mehettek be az üzletbe s egyéb mozgásukban is korlátozottak voltak.

Bóti Lászlóné, Czakó Mária (1889–1968, Kossuth utca 13.) gyümölcsöt és üdítőt adott titokban a muszosoknak. Az érkező látogatókat útmutatással, gyakorlati tanácsokkal látta el, hogyan találkoznak hozzátartozóikkal, s hogyan játszhatják ki az örök éberségét. Mindezt önzetlenül, római katolikus vallási meggyőződéséből fakadó felebaráti szeretetből tette [153].

A következő két bekezdésben a korra jellemző két történet olvasható, amelyek a polgári fiúiskolában fordultak elő 1942 tavaszán.

A IV. fiúosztályban két fiú beugratta az osztálytársát, Spitzer Endrét. A tízperces szünetben barátságot színelve megkínálták Endrét a tízórai falatokból. Endrének gyanús volt a szívélyesség, vonakodott, de hosszas unszolás után végül elfogadta, és egy darabot elfogyasztott az ételből. Csak erre vártak a beugratók. Közölték Endrével, hogy a tízórai tölteleke sertéshús, amelyet ő vallási törvényei szerint nem fogyaszthat. Endre zokogva hárította el magáról a felelősséget. Endre neve ott szerepel az áldozatok névsorában, 16 évesen halt meg Auschwitzban 1944. augusztus közepén a testvérével együtt.

¹Szemtanú: Kátai Szilveszter

Ugyancsak a polgári fiúiskolában történt 1942 tavaszán, hogy az izraelita vallású fiú tanulók valamilyen hír hatására nem mertek bemenni az osztályukba tanítási órára, hanem a tanterem bejárata előtt tanakodtak, biztatták, bátorították egymást. Erre figyelt fel Lewandovszky Tiborné, Schermann Aranka tanárnő (Léka, 1896. március 20. – Nagykáta, 1992. január 8.), aki a tanáriból éppen odatartott órára. Kérdőre vonta a fiúkat, miért nem osztályteremben várják őt. A fiúk védekezésül előadták, nem tudják, joguk van-e nekik bemenni, mert ők zsidók. *„Micsoda beszéd ez! Itt csak tanulók vannak! Velem gyűlik meg a baja, akinek ez nem tetszik! Mars be az osztályba!”* – nyugtatta meg a fiúkat Aranka néni.

Az üldözést túlélte volt tanítványok később nagy tisztelettel látogatták Aranka nénit, s felidéztek korábbi állásfoglalása bátorságát és nagy jelentőségét. Egy ismeretlen NSZK állampolgár azért látogatta meg Aranka nénit, mert Frankfurtban olyan sok jót hallott róla az énektanárától, ami felkeltette az érdeklődését. Az énektanár, Bernáth Jenő, Nagykátáról telepedett át az NSZK-ba. Az üldözéseket túlélte, s olyan maradandó jó emlékeket vitt magával egy nagykáta pedagógusról, amely évtizedek múltán is érdeklődést keltett [154].

Molnár István, Bóti Lászlóné és Aranka néni humánus ember-típusok. Ilyen ember több volt, mint a kárörvendő és hóhér típus. Csak nekik nem volt meg a szervezett, intézményes lehetőségük, míg a hóhéroknak szervezett hatalmuk volt. Ott állt mögöttük a hadsereg ereje, az Európát rettegésben tartó Hitler.

A munkásszázadok csak rövid időre, átmenetileg maradtak a 101-es kiegészítő Parancsnokság hatáskörében Nagykátán és környékén. Rövidesen vonatra rakták őket, és még rosszabb helyre, hadműveleti területre, Ukrajnába indították őket útba, mint kiderült, a halálba. A 401-es különleges munkásszázad (1,5 század), amely április 25-én vonult be, május 3-án már elindult a frontra, ahol 196 emberéből a keretlegénység 124 főt pusztított el. Valóban fegyvertelen álltak az aknamezőkön. A keret a hadműveleti területen is olyan utasítást kapott a 22. gyalogezred parancsnokától, Haynal Alajos ve-

zérőrnagytól, hogy a 401-es különleges munkásszázadból senki sem térhet haza élve, mert a rendszer ellenségei.

A 101. Honvéd Kiegészítő parancsnokság ellen olyan sok jogos panasz hangzott el, hogy Muray-Metzl Lipót alezredest – miután 10–12 századot útnak indított a hadművelleti területre – leváltották, s nyugállományba helyezték. Ma már tudjuk, hogy mind a különleges munkásszázadok felállítása, mind Muray alezredes leváltása a kormány politikájának ellentmondásai közé tartozott – Magyarországon a fasiszta Németország szövetségese volt, harcban állt a Szövetséges Hatalmakkal (Anglia, USA, Szovjetunió), hadserege harci és rendőri feladatokat látott el a Szovjetunió területén. Ellenforradalmi rendszer volt, amely három zsidótörvényt hozott. A zsidó férfiakat és a szakszervezeti vezetők egy részét munkásszázadokba vonultatták be, de ugyanakkor működött a parlament, a kormánynak volt ellenzéke, a SZDP rendelkezett parlamenti képvisellel, a szakszervezetek legálisan működhettek. Baloldali és demokratikus napilapok jelenhettek meg, a kormányzat nem tett eleget a „zsidókérdés” radikális megoldására irányuló német követeléseknek, s jelentős számú lengyel és a környező országokból származó zsidó menekült, s szökött francia hadifogoly találhatott menedéket Magyarországon. Kállay Miklós miniszterelnök ekkor már a jövőre gondolt, az indítandó titkos diplomáciai tapogatózó lépésekre az angolszászok irányába, a vereség túlélése érdekében [155].

Lényeges fordulatot jelentett hazánk német megszállása 1944. március 19-én. A bábkormány híven teljesítette a német követeléseket. 1944. április 5-én az egész országban sárga csillag (Dávid-csillag) viselésére kötelezték a zsidónak nyilvánított állampolgárokat [156]. Majd lakásuk elhagyására, a kijelölt gettókba kényszerítették őket [157].

Nagykátán az Ady Endre út (akkor gr. Tisza István utca), valamint a Damjanich utca déli oldalát jelölték ki gettónak, ahová a nagykatái zsidókon kívül más községekből, a gyömrői járás egyes

közsegeiből is gyűjtöttek össze nőket, férfiakat, fiatalokat és öregeket. A gettóba terelést a csendőrség végezte [158].

A gettóba zsúfolt üldözöttek ingóságait gyűjtőállomásokon tárolták, ezzel a Budapest Vidéki Pénzügyi Igazgatóság körrendelete alapján Nagyátán László Imre állampénztári főtanácsost, az adóhivatal főnökét bízták meg [159], aki egy időre Kiskunhalasra, szüleihez menekült az embertelen feladat elvégzése elől [160]. A legjelentősebb gyűjtőállomás a helyi zsinagóga épülete lett. Az ingatlanokat a helyi előljáróságokkal a járási gazdasági felügyelő, Tálos Imre vette leltárba [161].

Az üldözötteket igyekeztek megfosztani szellemi hatásoktól is. Április végén zúzdába küldésre ítélték a zsidó szerzők műveit. Így került azonos elbírálás alá a nagykatái Barát Endre a trieri Karl Marx-szal [162].

A lakosság állásfoglalása mindinkább polarizálódott. A nevető, kárörvendő és zsákmányra éhes kisebbségi nyilasokkal szemben megnőtt a passzív együttérzők tábora, de szaporodott az aktív segítségre vállalkozók száma is. Az együttérző passzívok felmérése lehetetlen. Közéjük sorolható többek között Kolozs Gizella (Ady Endre út) és Wohl Ilona (született 1920., lakása Erdőszőlő utca 30.). Az aktív segítségnyújtókat sem lehet már számba venni, mert meghaltak, környezetük pedig elfelejtette az eseményeket. Néhány adat azonban mégis maradt.

Gulyás Erzsébet (1912–1983), akit Mayer vegyeskereskedő nevelt fel, 1944 tavaszán–nyarán lehetőségei szerint viszonzta a Mayer család jóságát. A szigorú rendeletek ellenére elrejtette a család által rábízott értékeket, azokat megmentette. Rendszeresen élelmet juttatott be a gettóba. Meglátogatta az Almásfüzitő környékére munkaszolgálatra bevonultatott Kovács Lajos órás mestert, Mayerék vejét, s élelmet vitt a számára. Elhurcolásuk után mint családtagokat siratta meg őket, s mivel nem tértek vissza, a megőrzött javakat a megbízott Mayer-rokonságnak adta vissza [163].

Urbán György, mint sorkatona, szabadsága idején civilben többször meglátogatta Kovács Lajos munkaszolgálatos volt órásmestert. „[...] ezt diktálta az emberi szeretet és lelkiismeret [...] az akkor még apósjelölt Szekeres József végszomszéd voltak az egyik gettóhoz tartozó telekkel. A két telket alacsony léckerítés választotta el. A papírra felírt cikkeket a késő esti vagy az éjszakai órákban juttatták át a gettóba és átvették a másnapi megrendelést [...] a gettóba telepített rászorulóknak így nap mint nap kaptak friss tejet, gyümölcsöt, élelmiszert, közszükségleti cikkeket és bátorító, vigasztaló szót [...]” [164]

A bori (Jugoszlávia) rézbányák mellett létesített munkaszolgálatos táborból megmenekültek közül ketten is méltatták emberséges magatartását Barcza Károly (1910–1983) tartalékos zászlósnak, aki civilben a nagykatái községi elöljáróság tisztviselője volt, s mint tartalékost vonultatták be a bori tábor magyar őrségéhez [165].

A helyi labdarúgócsapat, amely névlegesen a leventegyeseület csapata volt, 1943-ban barátságos mérkőzést játszott a munkaszolgálatosok csapatával (akkor már nem Muray alezredes volt a kiegészítő parancsnoka). Az eredmény 3:3, döntetlen lett. A mérkőzés tényét a helyi nyilasok nemzetgyalázásnak tekintették és kígyót-békát kiabáltak a labdarúgókra [167].

Bátor, önzetlen és életmentő tett volt Szűcs Mátyás (1880–1944) Nagykatá, erdőszőlői földműves és családja állásfoglalása. Hónapokon keresztül bújtatta tanyáján a fővárosból menekülő dr. Müller Imrét, az István Kórház orvosát. Müller doktort itt érte a felszabadulás. Azonnal bekapcsolódott a gyógyító munkába. Részben községi orvosi feladatokat, részben az ideiglenes szovjet hadikórház vezetését látta el 1945. áprilisáig. Az ideiglenes hadikórház a Szabadság téren dr. Pilissy József házában működött, dr. Müller átmeneti lakása és rendelője pedig dr. László Pál orvos lakása és rendelője lett a tulajdonos visszatéréséig.

Szűcs Mátyást, az életmentőt egy aknarobbanás megölte néhány nappal a felszabadulás után. Ismereteim szerint Szűcs Mátyás önzetlenül, ellenszolgáltatás nélkül, emberbarátságból segített

dr. Müller Imrén [168]. Egyes közlések szerint ugyancsak Nagykátán mentették meg Pelinger Józsefet, dr. Varga András Damjanich utcai körzeti orvos apósát.

A helyi gettóból 1944. júniusában Auschwitzba szállították a szerencsétleneket, ahonnan legtöbbjük sohasem tért vissza. (Részletes adatok és neveik a Függelékben.) 1944. július 2-án 10 órakor amerikai légítámadás érte városunkat, amelynek öt halálos áldozata lett. A visszavonuló német csapatok felrobbantották november elején a Bundy-malmot.

Ugyancsak tervszerűen rombolták el a vasútvonalat, hónapokra megbénítva a vasúti közlekedést. Mindez a háborút meghosszabbította, de a vereséget nem hátráltatta el. November 13-án a szovjet és román hadsereg elérte városunkat. Háborús körülmények között élt a lakosság 1945 tavaszáig.

Még tartott a II. világháború, amikor a népbíróság megkezdte tevékenységét. Háborús bűnősként vádolta a nagykátai 101. kiegészítő parancsnokság 1942. tavaszi vezetőjét és beosztottait [169].

Kötél általi halálbüntetést kaptak:

- Muray-Metzl Lipót nyugállományú alezredes, II. rendű vádlott,
- Rotyits Péter t. főtörzsőrmester (1890) budapesti illetőségű III. rendű vádlott,
- Szívós Sándor t. szakaszvezető (1893) jászberényi illetőségű IV. rendű vádlott,
- Spóner Rudolf hadapródőrmester, századparancsnok, budapesti illetőségű,
- Bedő László őrmester – nem nagykátai illetőségű,
- Csíkvári Győző tizedes – nem nagykátai illetőségű,
- Reichard István tizedes – nem nagykátai illetőségű.

A népbíróság háborús bűnősként felelősségre vonta dr. Herczeg Tibor nagykátai orvost. Azzal vádolták, hogy anyagiasságból vissza-

élt az orvosi hivatással. Aki fizetett, az kapott, aki nem fizetett, az nem kapott a betegségéről orvosi igazolást. A tanúvallomásokból kiderült, hogy a vádnak volt alapja, de az is kiderült, hogy Muray alezredes és dr. Herczeg Tibor orvos között folyamatosan feszült viszony állt fenn, dr. Herczeg orvos többször tett feljelentést az orvosi hatáskörbe való jogtalan beavatkozás miatt. Dr. Beér János tanúvallomásából: *„Muray alezredes megakadályozta az orvost a vizsgálatban.”* Dr. Herczeg Tibor orvost, vádlottat a népbíróság háborús bűnösnek mondta ki és 10 évi börtönbüntetésre ítélte.

A 101. kiegészítő parancsnokság állományvezetője, Beszinger László András h. t., szakaszvezető a harci cselekmények során 1944 tavaszán elesett. Az ügy tárgyalása során I. rendű vádlott volt a szökésben lévő Haynal Alajos vezérőrnagy, a gyalogezred volt parancsnoka. A népbíróság távollétében háborús bűnösnek nyilvánította és halálra ítélte, de további sorsáról nincs adatunk [170]. Más munkás-század mellett volt beosztott a nagykáti illetőségű Benedek Lajos tartalékos honvéd, akit a népbíróság háborús bűnösnek nyilvánított és halálra ítélte [171].

Még több áldozatot követelt a Horthy-rendszer külpolitikája, amely a hitleri Németország oldalán 1941-ben a II. világháborúba sodorta országunkat. Katonai ellenfeleink lettek: Jugoszlávia, Anglia, a Szovjetunió és az USA.

Községünkben jelentéktelen számban mentek önkéntesek a szövetséges hatalmak ellen, a túlnyomó többség parancsra vonult be a hadseregbe, mert féltek a parancsmegtagadás rendkívül súlyos következményeitől. Nem találtam adatot, vajon a másik oldalon, a szövetségesek hadseregében harcolt-e nagykáti illetőségű. Végül is a több évig tartó harci cselekmények során több mint 100 helyi állampolgár vesztette életét. Jelentős azoknak a száma, akik a község területén vesztették el életüket. Nevüket és adataikat a Függelékben soroljuk fel. Jelentős számban hadifogságot szenvedtek. Az áldozatok és hozzátartozóik szenvedését semmiféle adattal vagy műszerrel nem lehet felmérni.

Az áldozatok emlékére először az izraelita hitközség állított oszlopot zárt helyen, az izraelita temetőben. A Nagykáta Barátainak Köre javasolta a városi képviselő-testületnek, hogy nyilvános helyen, minden áldozatnak állítsanak emlékművet. Végül a képviselő-testület 1993. október 31-én a lakosság akaratának megfelelően a Szent György parkban állította fel Seres János (Medgyesbodzás, 1952–) és Szórádi Zsigmond (Orosháza, 1962–) szobrászművészek alkotását, a poraiból életre kelő főnixmadarat. Talapzatán az áldozatok neve olvasható. Az ünnepi beszédet Dornbach Alajos, az országgyűlés alelnöke mondotta [172].

Az 1945 tavaszán lezajlott helyi tüntetést egyesek antiszemitának minősítették. Ez a minősítés jogosan megkérdőjelezhető, ugyanis antikapitalista jelleggel a helyi kommunista párt többsége szervezte. Háttérben a volt Bernáth-malom birtoklása állt, amelyet a tulajdonosok használatatlan állapotban hagytak hátra, amikor elhurcolták őket. A község új vezetése a helyi szovjet parancsnokság segítségével hozatott alkatrészeket és állította üzemképes állapotba a malmot. Ettől kezdve a malom a város birtokában állt és a köz érdekében végzett vámőrlést.

Amikor 1945 tavaszán Bernáth Jenő visszatért a munkaszolgálatból, a tulajdonjog alapján követelte a használati jogot, s a vámőrlés jogát. A község vezetőivel nem volt hajlandó tárgyalni, mindenféle megegyezést elvetett, a párt nevében lépett fel a kommunista párt többsége ellen, ő minősítette antiszemitának a vele szembenállókat.

A helyi rendőrség bevonásával letartóztatta Martin Gyulát (született 1896-ban), a helyi MKP és közigazgatás vezetőjét, akinek a kiszabadítására gyűlt össze több száz tüntető április 25-én a MKP irányításával.

Bernáth Jenő a kecskeméti rendőrpapancsnoktól kért gyors segítséget az ún. antiszemita felkelés ellen. A kecskeméti rendőrök valóban gyorsan ideérkeztek és gyorsan intézkedtek. Széles körű letartóztatást hajtottak végre, lista alapján szedték össze a vádlottakat és vitték Ceglédre, onnan Kecskemétre, majd az Andrássy útra, Buda-

pestre. Martin Gyula a kiszabadulása után sem érezte biztonságban magát itthon, május 24-én öngyilkosságba menekült az az újabb fenyegetések elől. Martin Gyulát jogosan tekinthetjük az átmeneti politikai helyzet első koncepciós áldozatának, mártírnak, ebben megelőzte Rajk Lászlót és társait. Két árva fiút hagyott itt [173]. Később Bernáth Jenő is elmenekült, végül Németország amerikai övezetében halt meg.

Az utána következő 44 évet sokféle módon értékelik vagy elítélik. Részletesebben nem foglalkozom vele, de tényként megemlítem, hogy két olyan nagyüzem épült, amelyekben együttesen mintegy ezer ember kapott munkát, továbbá szakorvosi rendelő, tüdőgondozó, mentőállomás, gimnázium, kertészeti szakközépiskola, kollégium, szakmunkásképző iskola, zeneiskola létesült, s új lakótelepek, új lakóépületek sora emelkedett. Valójában ezért ismerték el hivatalosan is városnak Nagykátát.

Irodalomjegyzék

- [1] Lakatos Gyula: *Nagykáta története a kezdetektől 1848-ig*
Nagykáta, 1999
- [2] A Nagykátai Császári és Királyi Szolgabíróság közigazgatási iratai, 361/850.
Pest Megyei Levéltár, IV. 209.
- [3] Pest–Pilis–Solt Vármegye Újoncozási Bizottmányának iratai
Pest Megyei Levéltár, IV. 108.
- [4] Pest–Pilis–Solt Vármegye Újoncozási Bizottmányának iratai,
Katona Lajos szolgabíró jelentése (1949. május 26.)
Pest Megyei Levéltár, IV. 108.
- [5] Az egreskátai Keglevich-család iratai
Országos Levéltár, P 422 B/31. 7.
- [6] Pest–Pilis–Solt Vármegye Forradalmi Bizottmányának iratai,
2674/841. szám
Pest Megyei Levéltár, IV. 103-b.
- [7] Haynau-féle megyei közigazgatási iratok 1849–1850
Pest Megyei Levéltár, IV. 106., V. 1.

- [8] Országos Honvédelmi Bizottmány, 1849/4220.
Közli: Hermann R.: i.m. 147. old. 181. cikk
Országos Levéltár
- [9] Nagykáta járási szolgabírószági iratok, 2337/1854.
Német nyelvű irat. Fordította: Kráncz Imre egyetemi tanár
Pest Megyei Levéltár, N. 209.
- [10] Országos Honvédelmi Bizottmány, 1849/4221.
Közli: Hermann R.: i.m. 147. old. 182. cikk
Országos Levéltár
- [11] Országos Honvédelmi Bizottmány, 1849/4226.
Közli: Hermann R. i.m. 148. old. 184. cikk
Országos Levéltár
- [12] Országos Honvédelmi Bizottmány, 1849/4226.
Közli: Hermann R. i.m. 148. old. 185. cikk
Országos Levéltár
- [13] Országos Honvédelmi Bizottmány, 1849/12650.
Közli: Hermann R. i.m. 149. old. 187. cikk
Országos Levéltár
- [14] Hermann R.: i.m. 150–151. old.
- [15] Hermann R.: i.m. 152–154. old.
- [16] Pest Megyei Levéltár, 1061/1850.
- [17] Pest Megyei Levéltár, 1077/1850.
- [18] Pest Megyei Levéltár, 1068/1850.
- [19] Pest Megyei Levéltár, 958/1851.
- [20] Pest Megyei Levéltár, 563/1854.

- [21] Pest Megyei Levéltár, 613/1854.
- [22] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 1076/1850.
- [23] Nagykáta Járásbíróság fenyítő iratai, 184/1852.
- [24] Pest Megyei Levéltár, IV. 711-b., 10/1859.
- [25] Nagykáta Szolgabíróság iratai, 5707/1860.
Pest Megyei Levéltár, IV. 211-b.
- [26] Pest Megyei Levéltár, 535/1853.
- [27] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 3861/1080.
- [28] Nagykáta Járásbíróság fenyítő iratai, 71/1853.
- [29] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1912. március 17., IX. évf. 11. sz.
Országos Széchényi Könyvtár
- [30] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 970/1852.
Fordította: Pető Sándor gimnáziumi tanár (1924. április 4.)
- [31] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 686/1853.
- [32] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 176/1853.
- [33] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 19/1854.
- [34] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 180/1853., 514/1853.
- [35] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 1065/1850.
- [36] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 965/1859.
- [37] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 699/1853.
- [38] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 546/1853.

- [39] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 82/1854.
- [40] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 2336/1854.
- [41] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 203/1854.
- [42] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 515/1853.
- [43] Pest Megyei Levéltár, IV. 211-b., 2763/1858.
- [44] Pest Megyei Levéltár, IV. 211-b., 2264/1858.
- [45] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 753/1852.
- [46] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 753/1850.
Németről magyarra fordította Pető Sándor gimnáziumi tanár.
- [47] *Nagykáta mezőváros római katolikus szentegyház és parochia története* (kézirat), III. kötet, 3. oldal
- [48] Nagykáta járási szolgabírósági iratok, 2337/1854.
Német nyelvű irat. Fordította Kráncz Imre egyetemi tanár.
Pest Megyei Levéltár, IV. 209.
- [49] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., C 23/1854.
Német nyelvű irat másolata. Fordította Kráncz Imre egyetemi tanár.
- [50] Nagykáta szolgabírói iratok, 329/1854.
Pest Megyei Levéltár, IV. 209.
- [51] Pest Megyei Levéltár, IV. 201., 225/1854., 190/1854., 191/1854.,
30-38/1854., 1313/1853.
- [52] Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 769/1852.
- [53] Járásbírósági fenyítő iratok, 28/1852.

- [54] Járásbírósági fenyítő iratok, 410/1852.
- [55] Járásbírósági fenyítő iratok, 128/1852.
- [56] Járásbírósági fenyítő iratok, 173/1852.
- [57] Pest Megyei Levéltár, IV. 210., 1472/1852.
- [58] Pest Megyei Levéltár, IV. 210., 1472/1852.
- [59] Nagykátai Járásbíróság polgári iratai
Pest Megyei Levéltár, IV. 210., 369/1851.
- [60] Az egreskátai Keglevich-család egyetemét érintő iratok
Országos Igazságszolgáltatási Tanács, P/472, 27. csomag 1/1
- [61] Pest Megyei Levéltár, IV. 211-b., 2404.
- [62] Pest Megyei Levéltár, IV. 210-a., 335/851.
- [63] Járásbíróság polgári iratai
Pest Megyei Levéltár, IV. 210., 87/1852.
- [64] Nagykátai Szolgabíróság közigazgatási iratai
Pest Megyei Levéltár, IV. 209., 646/1851.
- [65] Nagykátai Császári és Királyi Járási Bíróság polgári iratai,
2/852.
Pest Megyei Levéltár, IV. 210.
- [66] Nagykátai Járási Császári és Királyi Szolgabíróság közigazga-
tási iratai, 692/857.
Pest Megyei Levéltár, IV. 211-b.
- [67] *Magyar Statisztikai Közlemények*, I. kötet, 534. old.
Budapest, 1902

- [68] *Magyar Statisztikai Közlemények*, I. kötet, 394-395. old.
Budapest, 1902
- [69] *Magyar Statisztikai Közlemények*, I. kötet, 396-397. old.
Budapest, 1902
- [70] Kozma János (1886. február 26. – 1983. május 15.) közlése
1972-ből
- [71] *Magyar Vasúttörténet 1900-tól 1914-ig*, II. kötet, 147. old.
Budapest, 1996
- [72] *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája*
Budapest, 1897
- [73] Az egreskáti Keglevich-család irattára, A/27 csomag 1/7.
Országos Levéltár
- [74] *Nagykáti Hírlap*, 1900. szeptember 2.
- [75] Nagykáti római katolikus egyházi halotti anyakönyvek
- [76] Várallyai Béla: *Tápiószentmártoni földmunkás-mozgalmak
1898–1944* (kézirat)
- [77] *Magyar munkásmozgalom válogatott dokumentumai*, 2. kö-
tet, 458. old.
Szikra Kiadó, Budapest, 1954
- [78] *Népszava*, 1899. február 7.
- [79] *Népszava*, 1897. augusztus 13.
- [80] *Népszava*, 1898. március 28.
- [81] *Népszava*, 1897. június 11.
- [82] *Földművelő*, 1897. szeptember 17.

- [83] *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, 2. kötet, 474. old.
Szikra Kiadó, Budapest, 1954
- [84] *Népszava*, 1898. augusztus 19.
- [85] *Népszava*, 1898. november 18.
- [86] *Népszava*, 1899. május 30.
- [87] *Népszava*, 1899. október 19.
- [88] *Nagykátai Hírlap*, 1901. július 7.
- [89] Az egreskátai Keglevich-család iratai, P 422/B 31
Országos Levéltár
- [90] Kucza Péter: *A Tápió-vidék könyvészeti és sajtóbibliográfiája a kezdetektől 1945-ig*, 49. old.
Nagykátai, 2004
- [91] *Nagykátai és Vidéke Független Néplap*, 1893. december 16.
- [92] *Nagykátai Hírlap*, 1900. június 10.
- [93] *Nagykátai Hírlap*, 1901. június 23.
- [94] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1912. május 12.
- [95] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1911. november 5.
- [96] Kozma János szabómester visszaemlékezéséből
- [97] *Nagykátai Hírlap*, 1900. május 27.
- [98] Koncz (Csuka) István (1915. december 17. – 2004. június 07.)
visszaemlékezése 1985–1990 között

- [99] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1902. január 19., 1903. június 7., 1903. augusztus 2.
- [100] Nagykátai Járásbíróság polgári iratai
Pest Megyei Levéltár, IV. 210., 18/1852.
- [101] Nagykátai Járási Szolgabíróság közigazgatási iratai,
4091/1858.
- [102] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1911. március 19.
- [103] *Nagykátai Hírlap*, 1900. december 30.
- [104] *Nagykátai Hírlap*, 1902. június 15.
- [105] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1910. szeptember 18.
- [106] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1913. december 28.
- [107] *Nagykátai Hírlap*, 1900. július 29.
- [108] *Nagykátai Hírlap*, 1900. szeptember 30.
- [109] *Nagykátai Hírlap*, 1903. május 31.
- [110] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1912. június 30.
- [111] *Nagykátai Hírlap*, 1901. május 19.
- [112] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1911. április 9.
- [113] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1912. február 18.
- [114] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1914. március 8.
- [115] Kucza Péter: *A Tápió-vidék könyvészeti és sajtóbibliográfiája:
A kezdetektől 1945-ig*, 97. old.
Nagykátá, 2004

- [116] Basa László: *A száz éves emlékmű*
Nagykátai Újság, 1997. IX. évf. 2. sz.
- [117] Basa László: *90 éve áll a szobor a Tápió partján*
Nagykátai Újság, 2000. XII. évf. 7. sz.
- [118] *Nagykátai Hírlap*, 1903. június 7.
- [119] Nagykátai római katolikus egyházközség Historia Domusa
- [120] *Nagykátai Hírlap*, 1899. november 12.
- [121] *Nagykátai Hírlap*, 1900. október 21.
- [122] *Nagykátai Hírlap*, 1901. október 13.
- [123] *Nagykátai Hírlap*, 1902. március 30.
- [124] *Nagykátai Hírlap*, 1902. április 6.
- [125] *Nagykátai Hírlap*, 1903. október 18.
- [126] *Nagykátai Hírlap*, 1900. július 1.
- [127] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1912. szeptember 22.
- [128] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1910. május 8.
- [129] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1912. december 22.
- [130] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1913. január 5.
- [131] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1913. június 1.
- [132] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1913. március 16.
- [133] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1913. július 20.
- [134] *Nagykátai Járási Hírlap*, 1913. július 6.

- [135] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2297. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [136] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 1718. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [137] Párttörténeti Intézet Archívuma, 628 fond. 1920. 7732. sz.
- [138] Pest–Pilis–Solt–Kiskun Vármegye elnöki iratai, 12.4.513. lap
Pest Megyei Levéltár
- [139] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 1251. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [140] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 1919. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [141] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2625. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [142] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 1872. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [143] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2513. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [144] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2605. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [145] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2047. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [146] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2552. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [147] Nagykáti Járási Direktórium iratai, 1919, 2658. sz.
Pest Megyei Levéltár

- [148] Nagykátai Járási Direktórium iratai, 1919, 3012. sz.
Pest Megyei Levéltár
- [149] dr. Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*
1993
- [150] Közlemények, Központi Statisztikai Hivatal, 1936
- [151] Kossa István: *Dunától a Donig*
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984
- [152] Sallai Elemér: *Mozgó veszőhely*, 18–19. oldal
Magvető, Budapest, 1979
- [153] dr. Krevenka Antalné, Bóti Piroska (Nagykáta, Zárda u. 3.) köz-
lése
- [154] Lewandovszky Tiborné, Schermann Aranka szóbeli közlése
- [155] Juhász Gyula: *Az üszkös pillanat*, 66–91. oldal
Új Írás, 1977
- [156] Magyarország története. i. m. 1279. oldal
- [157] Magyarország története. i. m.
- [158] *Vádirat a náciizmus ellen*, III. kötet, 489. oldal
Magyar Izraeliták Országos képviselete, Budapest, 1958-1967
- [159] *Vádirat a náciizmus ellen*, III. kötet, 572. oldal
Magyar Izraeliták Országos képviselete, Budapest, 1958-1967
- [160] dr. Pilissy Józsefné, Szilárd Eva (Nagykáta, 1910. szeptember –
Nagykáta, 2007. augusztus) szóbeli közlése
- [161] *Vádirat a náciizmus ellen*, III. kötet, 533–534. oldal
Magyar Izraeliták Országos képviselete, Budapest, 1958-1967

- [162] Sztójay Döme miniszterelnök 1944. április 29-i kormányrendelete zsidó szerzők műveinek összegyűjtésére és bezúzására
- [163] Farkas Gáspár (Nagykáta, Temető u. 2.) közlése
- [164] Urbán György nyugdíjas vasmunkás visszaemlékezése Nagykáta füzetek 5., 1988
- [165] Dr. Benkő András: *Bori víziók*, 13. oldal
Temesvár, 1944
- [166] *Nagykáta Járási Hírlap*, 1913. június 29.
- [167] Koncz István (1915 – 2004. jún. 9., Vadász u. 4.) korabeli csatár közlése
- [168] Nagykáta Nemzeti Bizottság iratai, 1945. május 3-i jegyzőkönyv, valamint Tiszai Zsigmondné Wohl Ilona (1920, Nagykáta, Erdőszőlő 30.), Szabó Sándorné Bozsik Borbála (1909, Nagykáta, Damjanich u. 5.) és ifj. Szűcs Pál (1922. Bp. XII., Budafoki út 41/b) közlése
- [169] *Szabad Nép*, 1945. március 29., 1945. április 1., 1945. május 3.
- [170] Kossa István i.m.
- [171] Bakondi Endre (1908–1998) helyi kádármester közlése
- [172] *Nagykáta Újság*, 1993. december 5.
- [173] Somogyi Lajos (Pér, 1894. szeptember 9. – Nagykáta, 1978. június 3.) kőműves közlése
- [174] Nagykáta Császári és Királyi Járási Szolgabíróság vegyes polgári iratai, 1030/854.
Pest Megyei Levéltár, IV. 211-c.

Függelék

A. Népdalok, költemények

Édesanyám, kedves anyám...

Parlando

É - des - a - nyám, ked - ves a - nyám! Mi van a kö - tö - je - ben?

5 Há - rom al - ma meg egy szá - zas. Ad - jon e - gyet be - lö - le!

9 Ad - dig ad - jon é - des - a - nyám, míg Szol - nok - ra nem é - rek.

13 Már a - zu - tán é - des - a - nyám bá - nat - tal is meg - é - lek.

Énekelte: Kocsi László (Nagykáta, 1903–1993, a. n. Fejős Margit).

Lejegyezte: Kátai Szilveszter, 1975 decemberben, Nagykatán.

Nagykátai iparoscsúfoló dal 1900 tájáról

Egy szem kő - kény, két szem kő - kény,
 3 pál - lott szá - jú susz - ter - le - gény.
 5 Meg - et - ted a su - vic - kot,
 7 a po - fád - ra nem ju - tott,
 9 nem nő ki a ba - ju - szod.

Énekelte: Kocsi László (Nagykátai, 1903–1993, a. n. Fejős Margit).

Lejegyezte: Kátai Szilveszter, 1975 decemberben, Nagykátán.

dr. Könnyű László: Nagykáta

Nyáron poros, télen sáros,
Félig falu, félig város.
Nehéz, szürke itt az élet
És kísértget az ítélet,

Mert virágos temetője
Integet az érkezőre.
A házai félig romba'
Bomba, belvíz elsodorta.

A lakói is szegények!
Hol vannak itt a regények?
De a szívét szép szelíden
Baka-szobor őrzi híven.

Ezért bízom benned Káta,
Hogy nem leszel Isten háta
Mögött elmaradt bús fészek,
Hanem lázas, magyar élet!

1944

dr. Könnyű László
tanár, író, költő, térképész
Tamási, 1914. február 28. – St. Louis (USA), 1992. február 24.

B. Fényképek

B.1. kép. A gr. Keglevich-család belső kastélya. Északkeleti ablakai a templom felé, a főtérré néztek. Több mint 10 holdas kert övezte, melyet téglafal védett. Ebben az épületben működött a bicskei csata után az ideiglenes kórház, amelyben Kossuth Lajos volt az egyik látogató. Ma a polgármesteri hivatal működik benne.

B.2. kép. Az egreskátai kúria, a gr. Keglevich-család egyik kedvelt lakóhelye. A család harmadik kastélya Szilvásváradon állt, amely az utóbbi 50 évben szakszervezeti üdülőhelyként működött. Az egreskátai kúriát a család 1946-ban eladta, a vevők lebontották, az építési anyagot széthordták.

B.3. kép. Egreskáta, cselédlakás a gr. Keglevich-család birtokán. Egy épületben több, rendszerint sokgyermekes család zsúfolódott össze.

B.4. kép. Polgári épület (kovácsműhely) bejárata a 19. sz. végéről.

B.5. kép. A földmívesek, parasztok lakóháza többnyire sárból, vályogból épült, nád vagy zsúpszalma fedte.

B.6. kép. A nyitott tornácot faoszlopok tartották, amelyeket néha szalmakötéssel csavartak körbe, majd bevakoltak.

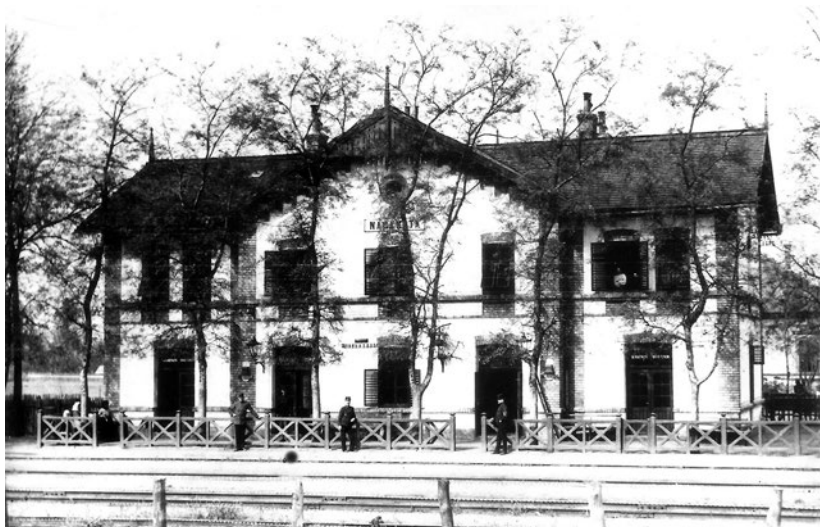
B.7. kép. Harangcsere a római katolikus templom tornyában.

B.8. kép. A templom nyugati oldalán álló paplakot néhány éve lebontották. Mellette az ún. „tornyos iskola”, amely először római katolikus elemi iskolának, majd a polgári iskola leányrészlegének adott helyet. Szintén lebontották. A képen az „Ez az én szobám ablakja.” kézírás olvasható.

B.9. kép. Az 1848–49-es szabadságharc emlékműve a főtéren.

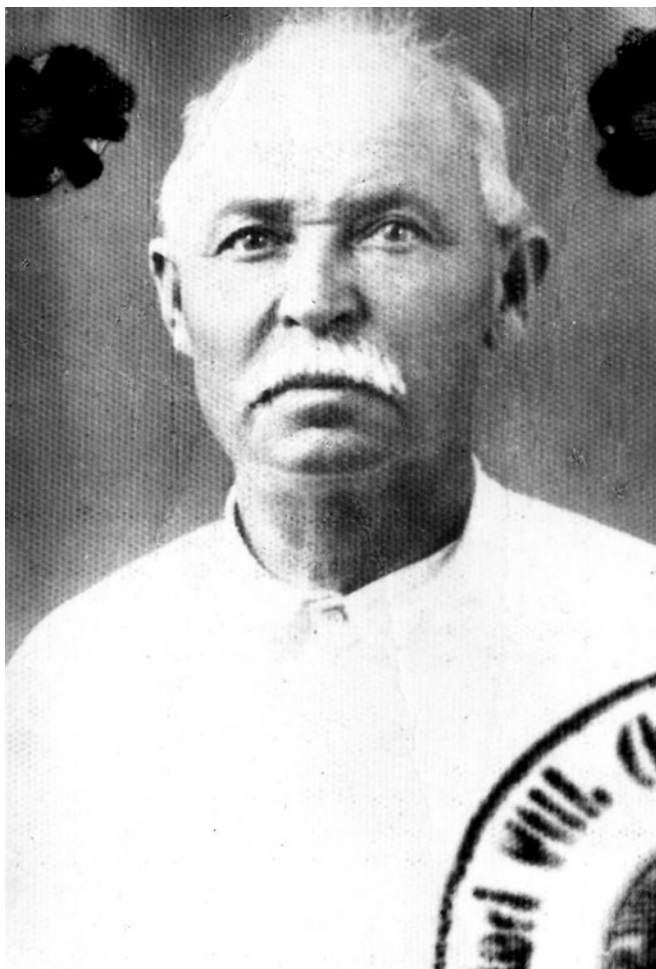
B.10. kép. A vasútállomás épülete.

B.11. kép. A volt kastélykert északkeleti oldalán épült bazársor.

B.12. kép. A volt kastélykert keleti oldalán épült járásbírószági épület.

B.13. kép. Az 1897-es aratósztrájk vezetője, Vonnák (Elek) Illés. Született Nagykátán 1869. július 19-én, meghalt Nagykátán 1934. szeptember 1-jén, 65 évesen. Anyja Lengyel Erzsébet.

B.14. kép. A vásártéri elemi iskola, jelenleg a Mátray Gábor Általános Iskola központja. 1910. december 10-én határozott a képviselőtestület a felépítésére. 43 000 korona kölcsönt vett fel a város erre a célra 50 évi törlesztésre, 5,35%-os kamattal. 10 pályázó közül a szolnoki Bede Antal és társa kapott megbízást az építésre 43 921 korona 95 fillér költségvetéssel. Az építést az epresi iskola mellett kezdték el, de a talaj süllyedése miatt jelen helyen épült fel 1911. augusztus 11-re. 1912 januárjában nyílt meg, de az állami építészeti hivatal csak 1912. augusztus 24-én vette át és 44 627 korona munkát ismert el.

B.15. kép. Molnár Béla és felesége díjnyertes bikájukkal az 1930-as években.

B.16. kép. Simon Gyula helyi kisiparos remekműve.

B.17. kép. Simon Gyula helyi kisiparos remekműve.

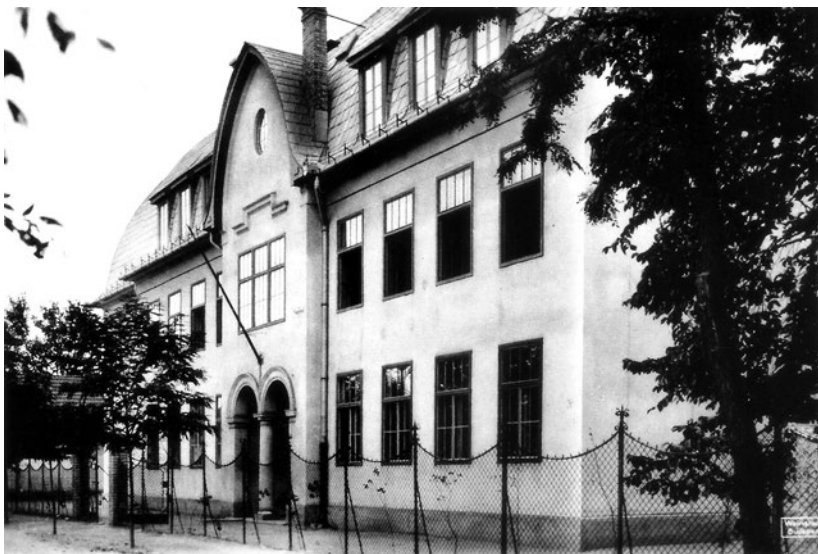
B.18. kép. Női divat a 19–20. század fordulóján. A képen Szabó Borbála és Szabó Éva.

B.19. kép. A póttartalékosként bevonultatott Rigó Mihályt Lembergben látogatta meg a felesége 1915-ben.

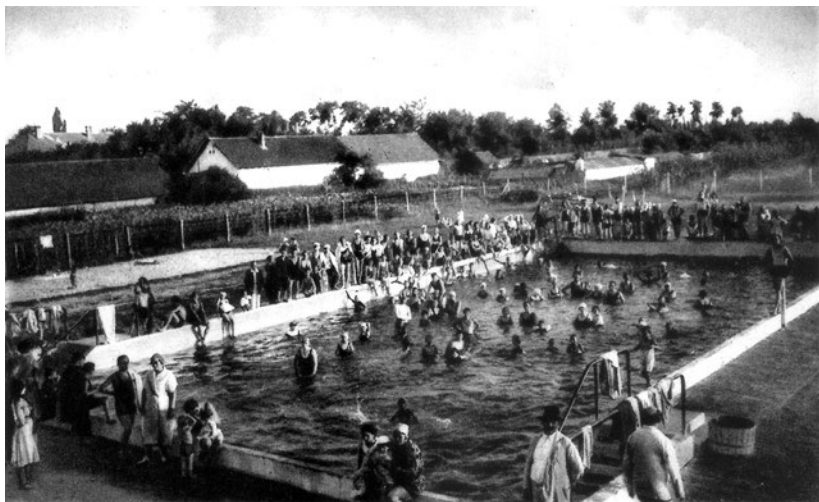
B.20. kép. A tanácsköztársaság vöröskatonája.

B.21. kép. A Salvator-nővérek zárdaiskolája, később elemi iskola.

B.22. kép. Exportra indul a szilva 1934-ben.

B.23. kép. A Nagykáti Artézi Strandfürdő nagymedencéje.

B.24. kép. Az I. világháború emlékműve.

B.25. kép. A temető hősi részlege, ahol sokáig névtelen fakesztek jelölték az ideiglenes kórházban elhunytak sírját, akik 1849. április 4-én sebesültek meg a tápióbicskei ütközetben. A bejáratnál látható Farkas Miklós főhadnagy síremléke, aki a Fejér megyei Sárkeresztúron született 19 évvel korábban. Szülei állíttatták az emlékművet.

B.26. kép. A többiek nevét a helyi római katolikus egyházi halotti anyakönyv őrizte meg, 21 kivétellel.

B.27. kép. A felszabadulás után 1945 nyarán az első nagykatái labdarúgócsapat. A kezdő tagjai: Brunner (kapus), Orbán I., Orbán II., Szécsényi, Lengyel, Kereszturi, Fehér, Agócs, Szikora, Baglyas, Koncz (Csuka). A kép jobb szélén ingben Csák Imre intéző.

B.28. kép. A II. világháború emlékműve. Nagykata Barátainak Köre javasolta a város képviselőtestületének, hogy nyilvános helyen állítsanak emlékművet 1941–1945 minden helyi áldozatának. A Szent György Park északkeleti részén 1993. október 31-én avatta fel Dornbach Alajos, az Országgyűlés alelnöke Seres János (Medgyesbodzás, 1952) és Szórádi Zsigmond (Orosháza, 1962) szobrászművészek alkotását, a poraiból életre kelő bronz főnixmadarat. Talapzatánál olvasható az áldozatok neve, amelyet Kátai Szilveszter gyűjtött össze.

B.29. kép. Pfeifer Sándor, a Népszava szerkesztője, az MSZDP szó-
noka. 1898. május 29-én Nagykáta főterén beszélt kb. 3 000 tüntető
előtt, akiket Vonnák (Elek) Illés mozgósított. A mezőgazdasági mun-
kások és munkaadók közötti jogviszony szabályozására 1897 decem-
berében hozott törvény bírálata volt a célja. A járási főszolgabíró fel-
oszlatta a népgyűlést. Pfeifert és Vonnákot letartóztatták, és „lázítás”
címén vádat emeltek ellenük. Pfeifer 6 hónapot ült le Vácott a bírósá-
g ítélete alapján.

B.30. kép. A Pesti Napló vasárnapi száma, 1932. július 17.

B.31. kép. Dezsőffy Emilné Wenckheim Paulina, a nagykáti járási főszolgabírójának felesége a 20. század elején. A fotó Juhász Istvántól (Budapest, XI. kerület, Duránci utca 31.) származik.

B.32. kép. Dezsőffy Emilné Wenckheim Paulina a hintójukon. A bak bal oldalán ülő hajdú a helyi Juhász Menyhért, született 1868-ban. A felvételt Strelisky Lipót udvari fényképész, a magyar fényképezet úttörője készítette.

C. Fénymásolatok iratokból

Des. Majjiccho 849 ki Jinnu Shin Deyu lathat Valat:
Majji saggyukken, aa ryanek ki illira orant
nawelilik, meken hajathak wege, korot hakawata
Raukharivela Valavotjuk.

[illegible]

2° Nagy Ráta Város részéről Bábra, Győr
Ruszkeménre kívántak 50 ujone

3° Ánkaurigson Kislét 20. eekhes a'vair
 batorba Kellatott mig 9. is eek minud a'zigg evbe.
 hek tövöl, a tövöl peng a 19, 20, is 21. eueekht!
 toshurax ulgair kllatott ki.

Apr. 1. Váci táborba Olvén Ivánka Örmagy

IV - 108 - D.P.S. and
Washington 1952. 4x.

C.33. kép. Ifj. Urbán József nagykáti főbíró és Juhász Balázs jegyző jelentése a nagykáti újoncok 1849-es bevonultatásáról, 1. oldal [3].

ei Nagy Lea barátai voltak - Effen Effen Lashovics ja;
nos Jolga birta ei Képvisei János tavari Kapitán csak jelen
létek - Ruskemelen által Lurra jenne jolga birtos ei
főbb jönnének nem Rukonafélt csak ott létek voltak
által.

55. A' Kikil' wehwa nyungyalwamuk asek kōröl cōk
kōtōl a' gungwag mūt, a' kōtōl' edig' mēg' nēn nyungyalwamuk
asek kōröl' kōm' wehwa mūt' tōl' kōtōl' kōm' tōl' kōtōl'
nyonokōröl' kōm' nyungyalwamuk nēn asek, de a' fōyale'
pēn wōyōn nyungyalwamuk.

C'est pourquoi habitant à l'al neu, de a Kabouai, nous
 nous en allons chercher le Jégro Kouy, et avec Jégro Kouy
 nous nous en allons chercher le Jégro Kouy, et avec Jégro Kouy
 nous nous en allons chercher le Jégro Kouy, et avec Jégro Kouy

7vo Nagy Rósa Város kiállítását látogatni, hála
van meg Kati, minthogy a Keskümbő kiállítását
megnyitja, jól leszorgosva nem voltunk cselekedni,
Aradban meg tudni fogjuk elvinni a bizonyos megnyitási
jel, holnap utazunk a meg Városunk vissza, hála mind
fel ejtőnk Keskümbőre.

Rel. Hagykalan Junius 1849.

Isaiah Balazs
Deputy

Urbán József m. k.
Nagykása város főbírája
T. N. N. egész Tiszára

C.34. kép. Ifj. Urbán József nagykátaai főbíró és Juhász Balázs jegyző jelentése a nagykátaai újoncok 1849-es bevonultatásáról, 2. oldal [3].

Tisztelt Sz. Szolgabíró Úr!

Eltérővett fiavel kérelmeztünk, jelenlét, hogy városunkba
több esetben való tüzes, 12 éves fiatal úrunk állapát
Világi Csabát valami rossz lelki ember áldozatát tette
A Magyarok, azonban most is mint a lelke nem
sokára gonosz szándékokkal segítsen megsegíteni,
mert a tiéd korábbi állapát és a jelenlegi
gyűlölet miatt is kerülhet át a múlt éjéle 12 éves
fiatalban langba bontó 6 éves korát tavasz palnára,
mellette bűnökkel és jogszárral tölti fel a közt, hogy
más bűnös kár nem kerülhet a tényleg
egy korát palnából a parassza való gyűlölet
Róma kivétel, valamint a köztetől való
is elnyomtatott.

Most évek óta mindig nagyon fűtője, lett volna
csak egy tüzes, tüzes, a tüzes langoló
korát palnából kiserel tüzes, ha
jogi egy tüzes, tüzes tüzes tüzes tüzes
a palnára, de tüzes tüzes tüzes tüzes tüzes
A tüzes tüzes tüzes tüzes tüzes tüzes

Tisztelettel magamra

Tisztelt Sz. Szolgabíró Úr

Nagy Káta Augusztus 27. 1851.

Aláírás: József
J. Urbán Sz. Szolgabíró
Városi jegyző
N. H. Állás

IV-203/6
91/821

C.35. kép. Ifj. Urbán József nagykáta főbíró levele a járási főszolgabíró-
rónak egy 1851-es tüzesről. A levélben szó esik a városi tűzoltóság
szükségességéről.

Nagyságos Császári Királyi Főnök úr!!

Kidov Kozalebrod az 1859. évi hivatali adó megméri vég
velém hivatalított, a szőlő ültetvénye nagy kiterjedésű, kárai
puffasztó birtokos. Nagy-kárai szőlő ültetvénye és szőlő-
més-kárai ültetvénye. Szőlő-kárai kárai helyi szőlő
hivatalított végén.

„Mittam pedig jennérintett listán juss
 tá birtokaim azaz közösekhez való közcsatára, men-
 csak akkor: kiváncsi hitélés bejegyzésom itt mind
 den ez érinti való: felvilágosom nélkül, s így a kara-
 tom ellen törtéte.”

[illegible]

He is exceedingly good & useful man.
 Boston June 17th 1854.

Nagy-sághidvaskő

his Koteles udzija
his Koglewich Kibel

C.36. kép. Gr. Keglevich Gábor tiltakozó levele a császári és királyi megyei főnökhöz 1851-ből, Egreskátá-puszta Nagykátához, mint mezővároshoz, és Tamáskátá-puszta Szentmártonkátá községhez tartozása ellen. A beadvány egy mellékmondatából arra lehet következtetni, hogy a tiltakozás oka az 1850-es és 1851-es adókimutatás volt. Felrótta a megyei főnök úrnak, hogy megkérdése és beleegyezése nélkül intézkedtek. Végül azt kéri a megyétől, hogy a két pusztát válasszák el a két településtől és azokból egy önálló, független harmadik községet alakítsanak. Tudjuk, hogy erre nem került sor [64].

D. Jegyzékek, táblázatok

Gr. Keglevich Gábor birtokai Nagykátán 1854-ben (Egreskátán kívül)

Szántók:

- Felső homoki dűlőben 29 hold 1 018 négyszögöl, III. oszt.
- Felső homoki dűlőben 18 hold 178 négyszögöl, III. oszt.
- Felső homoki dűlőben 6 hold 400 négyszögöl, III. oszt.
- Szentmártonkátai dűlőben 106 hold 800 négyszögöl, II. oszt.
- Szentmártonkátai dűlőben 141 hold, II. oszt.
- Szőlőhegyi dűlőben 66 hold 1 200 négyszögöl, II. oszt.
- Szőlőhegyi dűlőben 43 hold 800 négyszögöl, II. oszt.
- Malom dűlőben 11 hold 1 500 négyszögöl, III. oszt.
- Mészárosföld 46 hold 200 négyszögöl, III. oszt.
- Hosszútó melléki dűlőben 81 hold 720 négyszögöl, III. oszt.
- Alsófüzes 77 hold 77 négyszögöl, I. oszt.

Rétek:

- Feketeerdő 174 hold (1 200 négyszögölével), I. oszt.
- Felsőfeketeerdő 75 hold (1 200 négyszögölével), II. oszt.
- Alsófeketeerdő 150 hold (1 200 négyszögölével), II. oszt.
- Felső homoki dűlőben 2 hold 400 négyszögöl, II. oszt.
- Szilva dűlőben 2 hold 1 000 négyszögöl, II. oszt.
- Szilva dűlőben 12 hold, I. oszt.
- Szilva dűlőben 19 hold 1 400 négyszögöl, I. oszt.
- Szőlőhegyi dűlőben 1 200 négyszögöl, II. oszt.
- Malom melletti dűlőben 25 hold 910 négyszögöl, II. oszt.

Legelők:

- Malom melletti dűlőben 9 hold 730 négyszögöl, II. oszt.
- Bogárzó és pajta melléki 742 hold 620 négyszögöl, II. oszt.
- Hosszútó melléki 112 hold 980 négyszögöl, II. oszt.
- Vásártéri 31 hold 200 négyszögöl, II. oszt. [174]

Birtokviszonyok 1895-ben a Nagykátai járás területén

A gazdacímtár 1895-ös adatai alapján:

Település	Gazdaságok száma	Összes terület	1 000 kat. holdon felüli terület	Haszonbérletben lévő terület
Farmos	672	6 979	3 706	1 089
Kóka	647	7 947	2 488	69
Nagykáta	1 156	14 227	4 930	2 281
Pánd	277	3 872	2 540	1 070
Szentlőrinc-káta	214	3 501	827	208
Szentmárton-káta	449	8 390	6 694	700
Tápióbicske	963	8 372	3 675	1 609
Tápióság	305	4 243	1 615	1 543
Tápiószecső	500	6 659	4 321	0
Tápiószentmárton	456	18 161	15 912	7 097
Tóalmás	482	7 524	2 665	304
Tápiógyörgye	780	12 138	9 831	1 594
Tápiószele	896	15 538	10 902	4 153
Összesen	7 797	117 551	70 676	21 717

Fogatellátottság 1895-ben a Nagykáta járás területén

A gazdacím tár 1895-ös adatai alapján:

Település	Gazdaságok száma	Fogatok száma	100 kat. h. feletti gazd.	100 kat. h. feletti gazd. fogat	Fogat nélküli gazd. száma
Farmos	672	131	5	39	579
Kóka	647	226	1	24	444
Nagykáta	1 156	400	5	53	809
Pánd	277	112	6	46	199
Szentlőrinc-káta	214	92	2	15	135
Szentmárton-káta	449	206	8	90	325
Tápióbicske	963	197	10	14	203
Tápióság	305	115	1	14	263
Tápiószecső	500	127	3	46	416
Tápiószentmárton	456	348	6	184	286
Tóalmás	482	168	4	36	346
Tápiógyörgye	780	339	4	133	570
Tápiószele	896	348	17	159	690
Összesen	7 797	2 809	72	881	5 797

Nagykáta hősei 1914–1918 között

Felirat a Szabadság téren Szódy Szilárd szobrának talapzatán.

A nyugati oldalon:

Agonács István közvitéz	Fejős Gábor közvitéz
Agócs László közvitéz	Fodor László közvitéz
Árpás Sándor közvitéz	Fejős János közvitéz
Ács József közvitéz	Fehér Káplár István közvitéz
Ács Pál közvitéz	Gallai Gábor közvitéz

Barad András közvitéz	Gábor József közvitéz
Bálint Sándor közvitéz	Gödöllei Károly őrzetű
Barad János közvitéz	Gulyás Sándor közvitéz
Barad László közvitéz	Gulyás József közvitéz
Bunkóczi János közvitéz	Horváth Sándor szakaszvezetű
Bersik Menyhért közvitéz	Hirt Pásztor Pál őrzetű
Botka László közvitéz	Horváth János közvitéz
Bálint András közvitéz	Huszár György őrzetű
Bodócs András közvitéz	Horváth László őrzetű
Bodócs János közvitéz	Horváth László közvitéz
Botka Mihály közvitéz	Horváth Boldizsár közvitéz
Bodócs Gábor közvitéz	Horváth Mihály közvitéz
Barad János közvitéz	Herczegh András közvitéz
Bálint László közvitéz	Hajdu Ferenc szakaszvezetű
Balogh Sándor tizedes	Horváth Balázs közvitéz
Bíber Ferenc közvitéz	Huszár András közvitéz
Bugyi János közvitéz	Hangya Pál közvitéz
Botka István közvitéz	Juhos János közvitéz
Czakó János közvitéz	Juhos László közvitéz
Czakó László közvitéz	Járadi Pál közvitéz
Czakó József közvitéz	Juhász István közvitéz
Czakó Károly közvitéz	Juhász Menyhért tizedes
Czakó István közvitéz	Kocsi János közvitéz
Deák Ferenc közvitéz	Kármán Menyhért közvitéz
Dacsur Pál közvitéz	Kasza Ferenc közvitéz
Fejős Menyhért közvitéz	Kocsi József közvitéz
Fehér Pál közvitéz	Kármán Boldizsár közvitéz
Fejős Sándor közvitéz	Kármán István közvitéz
Fejős István közvitéz	Koncz József közvitéz
Fábián István közvitéz	B. Kármán László közvitéz
Farsang László közvitéz	Kucza József közvitéz
Farsang László közvitéz	Kuli István őrzetű
Farsang Pál közvitéz	Kármán István közvitéz

Farkas Sándor közvitéz	Kovács László közvitéz
Farsang András közvitéz	Kármán János őrvezető
Farkas Sándor közvitéz	Kelemen Menyhért közvitéz
Fábián Fábián közvitéz	Kármán Gábor közvitéz
Fábián László közvitéz	Kármán András közvitéz
Fábián István közvitéz	Kenyő Balázs közvitéz
Farsang Gyula közvitéz	B. Kármán András közvitéz
Fodor István közvitéz	Kármán Pál közvitéz
Fejős Károly közvitéz	Kármán Pál közvitéz
Fodor Boldizsár közvitéz	Kármán Gábor közvitéz
Gulyás Károly közvitéz	Kocsi András közvitéz
Bundy István tűzmester	

A keleti oldalon:

Kocsi János közvitéz	Németh István közvitéz
Kármán János közvitéz	Pocskai László közvitéz
Kerekes János közvitéz	Peczek Dezső közvitéz
Kasza Menyhért közvitéz	Palkó László közvitéz
Kelemen László közvitéz	Pintácsi Menyhért közvitéz
Kocsis János közvitéz	Pataki Balázs közvitéz
Kocsis Kálmán közvitéz	Rostás József közvitéz
Kanyó Balázs közvitéz	Sóspataki János közvitéz
Kiss György közvitéz	Sándor Gábor közvitéz
Kelemen Sándor közvitéz	Sipos György közvitéz
Kosik József közvitéz	Sík István közvitéz
Kelemen István közvitéz	Szabó István közvitéz
Kocsi András közvitéz	Szilva Menyhért közvitéz
Lengyel István közvitéz	Szécsényi László közvitéz
Lengyel Boldizsár közvitéz	Szilva Károly közvitéz
Lengyel Péter közvitéz	Szabó Károly közvitéz
Lótos András közvitéz	Szabó Gábor közvitéz
Lengyel János közvitéz	Szekeres András közvitéz

T. Lengyel László közvitéz	Szigedi János közvitéz
Lengyel András közvitéz	Szécsényi Pál közvitéz
Lőrincz István közvitéz	Szücs István közvitéz
Lengyel László közvitéz	Tóth Sándor közvitéz
Lengyel László közvitéz	Tóth István közvitéz
Laboda István közvitéz	Tóth László közvitéz
Molnár László közvitéz	Turák Károly közvitéz
Mészáros László közvitéz	Tóth Pál közvitéz
Mrekva Dezső közvitéz	Tóth Károly közvitéz
B. Molnár Pál közvitéz	Tóth István közvitéz
Marton Gábor közvitéz	Tóth László közvitéz
Marton László közvitéz	Tényi István közvitéz
Marton Péter közvitéz	Tóth János közvitéz
Molnár Gábor őrzetű	Tóth Péter közvitéz
Marton Pál közvitéz	Tóth Sándor tizedes
Maró Pál közvitéz	Tykál Alajos őrzetű
Marton Pál közvitéz	Varga László közvitéz
Mandl Aladár tizedes	Varga János közvitéz
Molnár Gábor közvitéz	Vonnák Vendel közvitéz
Magó György tizedes	Varga László közvitéz
Nagy András közvitéz	Vonnák István közvitéz
Németh István tizedes	Varga György közvitéz
Nagy János közvitéz	Velkei János közvitéz
Nagy Gábor közvitéz	Velkei Pál közvitéz
Nagy László közvitéz	Velkei András közvitéz
Németh Károly közvitéz	Vonnák József közvitéz
Németh László közvitéz	Vonnák Pál közvitéz
H. Nagy János közvitéz	K. Urbán László közvitéz
Németh Lajos közvitéz	K. Urbán István közvitéz
Németh János közvitéz	Urbán László közvitéz
Martin Sándor tizedes	Gödöllei Andor tizedes
Erny Lajos huszárfőhadnagy	

Az északi oldalon:

Gróf Keglevich Miklós főhadnagy	Kiss István közvitéz
Dubányi Lajos hadnagy	Kármán József közvitéz
Bohács Béla őrmester	Kármán László közvitéz
Macsek István hadapród őrmester	K. Kelemen István közvitéz
Bitskey Jenő tizedes	Lengyel Gábor közvitéz
Lengyel Lajos tizedes	Lótos István közvitéz
Szabó Kálmán tizedes	Lengyel József közvitéz
Czakó Antal őrzetű	Mayer Mayer közvitéz
Barad Gábor közvitéz	Murár János közvitéz
Batu László közvitéz	Molnár János közvitéz
Czakó Balázs közvitéz	Prepok Mihály közvitéz
Csikós József közvitéz	Pikó István közvitéz
Dognai János közvitéz	Pataki János közvitéz
Fejős László közvitéz	Rigó Sándor közvitéz
Farsang István közvitéz	Stadler József közvitéz
Fodor György közvitéz	id. Szécsényi Sándor közvitéz
Gulyás Albert közvitéz	Szécsényi Sándor közvitéz
Gödöllei József közvitéz	Szászi Mihály közvitéz
Gödöllei László közvitéz	Szécsi Mihály közvitéz
Gerecze Ambrus közvitéz	Szécsényi István közvitéz
Hangya László közvitéz	Szabó József közvitéz
Halápi Pál közvitéz	Szabó Lajos közvitéz
Házkötő Dezső közvitéz	Tóth Ráfael közvitéz
Járadi József közvitéz	Turi István közvitéz
Kelemen Pál közvitéz	Zakar István közvitéz

A zsidónak minősített, elhurcolt és elpusztított nagykátaiak

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
1.	Aczél Mihály	76	Auschwitz 1944. augusztus 15.
2.	özv. Almási Ferencné	?	Auschwitz 1944. augusztus 15.
3.	dr. Arató Sándor	?	Auschwitz 1944. augusztus 15.
4.	dr. Arató Sándorné	?	Auschwitz 1944. augusztus 15.
5.	Ármuth Imre	42	Sopron 1945. április 15.
6.	Ármuth István	29	Auschwitz 1944. augusztus 15.
7.	Ármuth Márkusz	76	Auschwitz 1944. augusztus 15.
8.	Ármuth Márkusné (Geiringer Borbála)	71	Auschwitz 1944. augusztus 15.
9.	Balogh Árminné	?	Auschwitz 1944. augusztus 15.
10.	Barna Sándorné (Schwartz Szerén)	56	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
11.	Bernáth Ármin	73	Budapest 1945. január 8.
12.	Bernáth Árminné	72	Budapest 1945. január 8.
13.	Bernáth Márton	30	Szovjetunió 1942. december
14.	Bernáth Mór	40	Szovjetunió 1943. január
15.	Bernáth Sámuel	48	Kaufering 1945. április 14.
16.	Bernáth Simon	36	Günstkirchen 1945. május 3.
17.	Bigler (Földes) Pál	48	Mühldorf 1945. január 11.
18.	Blau Imre	56	Auschwitz 1944. augusztus 15.
19.	Blau Malvin	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
20.	özv. Bleyer Jenőné (Schwartz Mária)	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.
21.	Bodánszky Adolf	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
22.	Bodánszky Adolfné	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
23.	Braun György	11	Auschwitz 1944. augusztus 15.
24.	Braun Gyula	51	Auschwitz 1944. augusztus 15.
25.	Braun Gyuláné (Tusák Erzsébet)	40	Auschwitz 1944. augusztus 15.
26.	Braun Ilona (Horváth Béláné)	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
27.	Braun Imre	8	Auschwitz 1944. augusztus 15.
28.	Braun István	52	Auschwitz 1944. augusztus 15.
29.	Braun István	16	Auschwitz 1944. augusztus 15.
30.	Braun Istvánné (Ferenczi Györgyi)	41	Auschwitz 1944. augusztus 15.
31.	Braun Jenő	54	Auschwitz 1944. augusztus 15.
32.	Braun Jenő	16	Auschwitz 1944. augusztus 15.
33.	Braun Jenőné (Weisz Ilona)	46	Auschwitz 1944. augusztus 15.
34.	Braun Magda Edit	24	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
35.	Braun Miksáné (Steiner Aranka)	79	Auschwitz 1944. augusztus 15.
36.	Braun Zoltán	48	Auschwitz 1944. augusztus 15.
37.	Braun Zoltánné (Braun Julianna)	44	Auschwitz 1944. augusztus 15.
38.	Breier Soma	65	Auschwitz 1944. augusztus 15.
39.	Breier Sománé (Landerberg Zseni)	65	Auschwitz 1944. augusztus 15.
40.	dr. Ehrlich Alajos	68	Auschwitz 1944. augusztus 15.
41.	dr. Ehrlich Alajosné (Halász Ilona)	59	Auschwitz 1944. augusztus 15.
42.	Einhorn Károly	42	Auschwitz 1944. augusztus 15.
43.	Einhorn Károlyné (Spitzer Elvira)	45	Auschwitz 1944. augusztus 15.
44.	Erdélyi Ödönné (Schreiber Ilona)	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
45.	Erdős Károly	55	Mühldorf 1946. január 8.
46.	Erdős Károlyné	57	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
47.	Erdős István	26	Auschwitz 1944. augusztus 15.
48.	özv. Freuermann Mórné (Blau Erzsébet)	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
49.	Fischer József	63	Auschwitz 1944. augusztus 15.
50.	Fischer Józsefné (Kohn Jozefa)	56	Auschwitz 1944. augusztus 15.
51.	Fischer Márta	31	Auschwitz 1944. augusztus 15.
52.	Flamm Emilné (Deutsch Lenke)	47	Auschwitz 1944. augusztus 15.
53.	Frank László	40	Mauthausen 1945. április 2.
54.	özv. Fürth Miksáné	70	Auschwitz 1944. augusztus 15.
55.	Goldberger Rezső	48	Auschwitz 1944. augusztus 15.
56.	Goldberger Rezsőné (Ármuth Berta)	46	Auschwitz 1944. augusztus 15.
57.	Gróf József	30	Auschwitz 1944. augusztus 15.
58.	Grünfeld Simonné (Korn Terézia)	52	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
59.	özv. dr. Hajdu Béláné (Gunst Ida)	72	Auschwitz 1944. augusztus 15.
60.	dr. Hajdu László	44	Mauthausen 1945. március 15.
61.	Hajdu Marcell	46	Mühldorf 1944. november 13.
62.	Halász Béláné (Schlessinger Paula)	79	Auschwitz 1944. augusztus 15.
63.	Halmos Jánosné	60	Auschwitz 1944. augusztus 15.
64.	dr. Halmos Pál	48	Auschwitz 1944. augusztus 15.
65.	Heisler Tiborné (Tusák Klára)	29	Auschwitz 1944. augusztus 15.
66.	Heisler Zsuzsika	5	Auschwitz 1944. augusztus 15.
67.	Hirschl Andorné (Tusák Margit)	37	Auschwitz 1944. augusztus 15.
68.	Hirschl Imre	10	Auschwitz 1944. augusztus 15.
69.	Hirschl Rózsa	6	Auschwitz 1944. augusztus 15.
70.	Hirschl Sándor	8	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
71.	Horner Ernő	59	Auschwitz 1944. augusztus 15.
72.	Horovitz Józsefné (Löbl Mária)	31	Auschwitz 1944. augusztus 15.
73.	Horovitz Judit	6	Auschwitz 1944. augusztus 15.
74.	Horváth (Haatz) Imre	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
75.	Horváth Imréné (Preis Margit)	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.
76.	Horváth Irén	26	Budapest 1944. december 31.
77.	Horváth Lajos	52	Budapest 1944. december 31.
78.	özv. dr. Imre Mórné (Hofmann Elvira)	48	Auschwitz 1944. augusztus 15.
79.	Kandel Katalin	24	Auschwitz 1944. augusztus 15.
80.	Kandel László	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
81.	Kandel Lászlóné (Bigler Berta)	51	Auschwitz 1944. augusztus 15.
82.	Kohn Andor	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
83.	Kohn Andorné	48	Auschwitz 1944. augusztus 15.
84.	Korn Jenő	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
85.	Korn Miksa	78	Untersiebenbrunn 1944. július 31.
86.	dr. Kovács (Hirsch) Andor	64	Auschwitz 1944. augusztus 15.
87.	dr. Kovács Andorné (Spitzer Borbála)	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
88.	özv. Kovács Arnoldné (Preiszl Sarolta)	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
89.	Kovács Lajos	40	Mauthausen 1945. március 30.
90.	Kovács Lajosné (Mayer Margit)	37	Auschwitz 1944. augusztus 15.
91.	Kovács Sándor	8	Auschwitz 1944. augusztus 15.
92.	Lóbl Jenő	57	Auschwitz 1944. augusztus 15.
93.	Lóbl Jenőné (Spitzer Erzsébet)	59	Auschwitz 1944. augusztus 15.
94.	Lóbl Magdolna	32	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
95.	Lőwinger Rezső	36	Auschwitz 1944. augusztus 15.
96.	Luczáti József	52	Auschwitz 1944. augusztus 15.
97.	Luczáti Józsefné	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
98.	Martin Endre	38	Szovjetunió n. a.
99.	Martin Endréné (Mayer Ella)	35	Auschwitz 1944. augusztus 15.
100.	Martin Imre	9	Auschwitz 1944. augusztus 15.
101.	Martin Marika	7	Auschwitz 1944. augusztus 15.
102.	Nagy Ágnes	25	Auschwitz 1944. augusztus 15.
103.	Nagy Gyula	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
104.	Nagy Gyuláné	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
105.	Neumann Bernát	93	Auschwitz 1944. augusztus 15.
106.	dr. Oberlander Sándorné	58	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
107.	Pottok Ernő	57	Auschwitz 1944. augusztus 15.
108.	Pottok Ernőné (Bodánszky Irma)	58	Auschwitz 1944. augusztus 15.
109.	Pottok Ilona	24	Bergen-Belsen 1945. április 25.
110.	Preis Antal	79	Auschwitz 1944. augusztus 15.
111.	Preis Antalné	75	Auschwitz 1944. augusztus 15.
112.	Preis Edit	8	Auschwitz 1944. augusztus 15.
113.	Preis Edit	3	Auschwitz 1944. augusztus 15.
114.	Preis Istvánné	33	Auschwitz 1944. augusztus 15.
115.	Preis Katalin	21	Auschwitz 1944. augusztus 15.
116.	Preis László	17	Auschwitz 1944. augusztus 15.
117.	Preis Miklós	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
118.	Preis Miklósné (Deutsch Margit)	41	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
119.	Preis Pál	41	Auschwitz 1944. augusztus 15.
120.	Preis Sámuel	83	Auschwitz 1944. augusztus 15.
121.	Preis Sámuelné (Deutsch Berta)	78	Auschwitz 1944. augusztus 15.
122.	Preis Sándor	72	Auschwitz 1944. augusztus 15.
123.	Rauschnitz Antal	73	Auschwitz 1944. augusztus 15.
124.	Rauschnitz Antalné (Leitersdorfer Rozália)	74	Auschwitz 1944. augusztus 15.
125.	Reisinger Mária	63	Auschwitz 1944. augusztus 15.
126.	Rosenblüth Béla	36	Auschwitz 1944. augusztus 15.
127.	Rosenblüth Henrik	70	Auschwitz 1944. augusztus 15.
128.	Rosenblüth József	40	Auschwitz 1944. augusztus 15.
129.	Rosenblüth Józsefné	38	Auschwitz 1944. augusztus 15.
130.	Rosenthal Imre	52	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
131.	Sági Ferenc	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
132.	Sági Ferencné	48	Auschwitz 1944. augusztus 15.
133.	dr. Sajó Sándorné (Ehrlich Katalin)	33	Auschwitz 1944. augusztus 15.
134.	Sajó Veronika Klára	8	Auschwitz 1944. augusztus 15.
135.	Schenk György	23	Mauthausen 1945. május 15.
136.	Schenk László	59	Auschwitz 1944. augusztus 15.
137.	Schenk Lászlóné (Neumann Peppi Józsa)	63	Auschwitz 1944. augusztus 15.
138.	dr. Schreiber Izsák	51	Mühldorf 1945. február 3.
139.	dr. Schreiber Izsákné (Bitskey Rózsa)	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
140.	Schwartz Dezső	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
141.	Schwartz Gyula	51	Auschwitz 1944. augusztus 15.
142.	Schwartz Ilona	52	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
143.	Schwartz Szerén	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
144.	Sebestyén Éva	26	Budapest 1944. augusztus 15.
145.	Sebestyén Ferenc	53	Auschwitz 1944. augusztus 15.
146.	Sebestyén Ferencné	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
147.	Simonyi István	28	Auschwitz 1944. augusztus 15.
148.	Simonyi Istvánné (Schweitzer Lili)	26	Auschwitz 1944. augusztus 15.
149.	Simonyi Simon	65	Auschwitz 1944. augusztus 15.
150.	Simonyi Simonné (Adler Szerén)	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.
151.	Spitzer Endre	16	Auschwitz 1944. augusztus 15.
152.	Spitzer Éva	17	Auschwitz 1944. augusztus 15.
153.	Spitzer Fülöp	81	Auschwitz 1944. augusztus 15.
154.	Spitzer Gyula	47	Hidegség 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
155.	Spitzer Gyuláné (Feuer Mária)	41	Auschwitz 1944. augusztus 15.
156.	Spitzer Kálmán	76	Auschwitz 1944. augusztus 15.
157.	Spitzer Kálmánné (Markusz Janka)	76	Auschwitz 1944. augusztus 15.
158.	Spitzer Lajosné (Gold Bella)	32	Auschwitz 1944. augusztus 15.
159.	özv. Stern Izidorné	65	Auschwitz 1944. augusztus 15.
160.	Sterzfinger Henrik	67	Auschwitz 1944. augusztus 15.
161.	Sterzfinger Henrikné	64	Auschwitz 1944. augusztus 15.
162.	Strasser Adolf	68	Auschwitz 1944. augusztus 15.
163.	Strasser Adolfné (Gottfried Barta)	66	Auschwitz 1944. augusztus 15.
164.	Strasser Andrásné (Strausz Ida)	28	Auschwitz 1944. augusztus 15.
165.	Strasser Imre Péter	7	Auschwitz 1944. augusztus 15.
166.	Strasszer Zsuzsanna	28	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
167.	Székely Ernő	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.
168.	Székely Ernőné (Spitzer Anna)	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.
169.	Székely Illés	28	Szovjetunió 1943. január 20.
170.	Székely Imre	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
171.	Székely Imréné (Lévai Ilona)	52	Auschwitz 1944. augusztus 15.
172.	dr. Székely István	28	Auschwitz 1944. augusztus 15.
173.	dr. Székely Istvánné (Bartos Ágnes)	23	Auschwitz 1944. augusztus 15.
174.	Szemere István	25	Balf 1944. március 20.
175.	Szemes Editke	7	Auschwitz 1944. augusztus 15.
176.	Szemes László	35	Auschwitz 1944. augusztus 15.
177.	Szemes Lászlóné (Strasser Erzsébet)	33	Auschwitz 1944. augusztus 15.
178.	Szóke Erzsébet	40	Auschwitz 1944. augusztus 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
179.	Szőke István	46	Auschwitz 1944. augusztus 15.
180.	Szőke József	42	Auschwitz 1944. augusztus 15.
181.	Szőke Józsefné (Gergely Mária)	40	Auschwitz 1944. augusztus 15.
182.	Szőke Miklós	44	Auschwitz 1944. augusztus 15.
183.	Szőke Sándor	49	Fertőrákos 1945. február 11.
184.	Szőke Sándorné (Kende [Kohn] Valéria)	50	Auschwitz 1944. augusztus 15.
185.	dr. Török Ignác	62	Auschwitz 1944. augusztus 15.
186.	Tusák István	67	Auschwitz 1944. augusztus 15.
187.	Tusák Istvánné (Strausz Jolán)	57	Auschwitz 1944. augusztus 15.
188.	Tusák László	28	Mauthausen 1945. április 3.
189.	Tusák Pál	22	Szovjetunió 1943. január 20.
190.	Vajda József	31	Szovjetunió 1942. december 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
191.	Vajda Józsefné	27	Auschwitz 1944. augusztus 15.
192.	özv. Weisz Istvánné	55	Auschwitz 1944. augusztus 15.
193.	Weisz Júlia	22	Auschwitz 1944. augusztus 15.
194.	Weisz Mária	24	Auschwitz 1944. augusztus 15.

Nem szerepel a fenti névsorban dr. Garzó Gábor ügyvéd és hetilap-tulajdonos, aki korábban római katolikus vallást vett fel. 1939. október 27-én Nagykátán halt meg koszorúútőérelmeszesedésben. Más vélemény szerint halála összefügg a kötelező származás-igazolással.

A második világháború során életüket vesztett nem zsidó nagykátai lakosok

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
1.	Acsai András	33	n. a. 1944. október 15.
2.	Agócs László	31	n. a. 1943. április 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
3.	Agonács János	37	n. a. 1944. október 15.
4.	Agonács József őrzvezető	n. a.	n. a. 1942.
5.	Agonács László	18	n. a. 1944.
6.	Bagi Károly	20	Budapest 1944.
7.	Bálint László (a. n. Horváth Matild)	25	n. a. 1944.
8.	Balogh Gáspár	24	n. a. 1944. szeptember 15.
9.	Barna Pál (a. n. Molnár Teréz)	25	Mezőcsát 1944. november 1.
10.	Bene Pál	35	Andilla 1945. december 21.
11.	Benedek Antal	18	Zimánköz 1944. október 15.
12.	Bodor József	n. a.	Markovka 1944. május 22.
13.	Borsik Boldizsár	24	Nagykátá ¹ 1944. július 2.

¹Vásártér bombázása, délelőtt 10 óra

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
14.	Borsik Boldizsár	54	Nagykátá 1944. november 15.
15.	Borsik István	20	Nagykátá 1944. november 13.
16.	Borsik Sándor	27	n. a. 1944. december 15.
17.	Botka István	32	n. a. 1945. január 15.
18.	Botka Károly	n. a.	n. a. n. a.
19.	Bozóki István	37	n. a. 1945. január 15.
20.	Bozsik Sándor	n. a.	n. a. 1943.
21.	Bülgözdý Béla	30	Nagykátá 1944. november 15.
22.	Czakó Gábor (a. n. Bodócs Erzsébet)	n. a.	Szovjetunió 1943.
23.	Czakó János	29	n. a. 1943. január 15.
24.	Czakó Károly (a. n. Bálint Mária)	30	Szovjetunió 1944.
25.	Czakó Pál	60	Nagykátá 1944. november 13.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
26.	D. Lengyel József	51	Nagykátá 1944. november 27.
27.	Déri Ferenc	50	n. a. 1945. június 15.
28.	Dombovári István	58	Nagykátá 1944. november 13.
29.	Fábián Sándor	38	n. a. 1945. január 15.
30.	dr. Fabinyi György	31	Miskolc ¹ 1944. augusztus 22.
31.	Farkas István	27	Garamkövesd 1945. január 15.
32.	Farkas József	36	n. a. 1944. november 15.
33.	Farkas Károly	31	n. a. 1944. november 13.
34.	Fehér András	35	Nagykátá 1944. november 13.
35.	Fehér János	44	Nagykátá–Erekköz 1944. november vége
36.	Fehér Sándor	15	Nagykátá 1944. november 13.

¹bombatámadás

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
37.	Fejős Gábor	28	n. a. 1943. február 15.
38.	Fejős József	25	n. a. 1944. december 15.
39.	Fejős László	n. a.	n. a. 1942.
40.	Fejős Sándor	23	n. a. 1942. december 15.
41.	Fülöp Tibor	31	n. a. 1945. szeptember 15.
42.	Gallai Menyhért	n. a.	n. a. 1944.
43.	Gergely László	46	n. a. 1945. január 15.
44.	Gödöllei Károly	30	n. a. 1944. december 15.
45.	Gödöllei Sándor (a. n. Pintácsi Ágnes)	39	Nyíregyháza–Érpatak 1944. október
46.	Gulyás Károly	64	Nagykátá 1944. november 14.
47.	Gulyás László	40	n. a. 1945. február 15.
48.	Haris János	19	n. a. 1944. december 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
49.	Heczenforfer István	45	n. a. 1945. január 13.
50.	Horváth Ferenc	38	Nagykátá–Felsőfeketeerdő 1944. november 14.
51.	Horváth István	39	n. a. 1944. október 15.
52.	Horváth László	23	n. a. 1945. január 15.
53.	Horváth László	36	n. a. 1944. október 15.
54.	Illés Margit	34	Nagykátá 1944. november 12.
55.	Jankó Károly	34	n. a. 1943. március 15.
56.	Juhász Pál	72	Nagykátá 1944. november 13.
57.	Juhos János	34	n. a. 1945. január 15.
58.	Juhos László	n. a.	n. a. 1941.
59.	Kanyó István	38	Nagykátá 1944. november 17.
60.	Kasza Menyhért	29	n. a. 1943. február 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
61.	Kasza Menyhért	56	Nagykátá 1944. november 13.
62.	Kasza Pál	30	n. a. 1944. december 15.
63.	Káplár Géza	17	n. a. 1944. július 2.
64.	Káplár István	48	Nagykátá ¹ 1944. július 2.
65.	Kármán István	21	n. a. n. a.
66.	Kelemen János	25	Tekerespuszta 1945. január 15.
67.	Kelemen Károly	30	Tekerespuszta 1945. január 15.
68.	Kelemen László	26	n. a. 1945. február 15.
69.	Kenyó Dezső	38	Erekköz 1944. november 12.
70.	Kerekes Sándor	n. a.	n. a. 1942.
71.	Kéri János	34	n. a. 1943. február 15.

¹Vásártér bombázása, délelőtt 10 óra

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
72.	Kiss László	33	n. a. 1944. december 15.
73.	Kocsi József	33	n. a. 1945. január 15.
74.	Kodó Sándor	33	n. a. eltűnt 1945-ben
75.	Koncz Erzsébet	19	Nagykátá 1945. március 6.
76.	Koncz Pál	31	Roholz (Németország) 1945. április 20.
77.	Kosik Pál	45	n. a. 1945. január 15.
78.	Kottler József	21	n. a. 1944. szeptember 15.
79.	Kovács László	27	n. a. 1943. február 15.
80.	Kovács Miklós	43	n. a. 1945. június 6.
81.	Kuli János	34	n. a. 1943. február 15.
82.	Ledács Kis Istvánné	54	Nagykátá ¹ 1944. július 2.

¹Vásártér bombázása, délelőtt 10 óra

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
83.	Lengyel Boldizsár	30	n. a. 1944. október 15.
84.	Lengyel Mária	34	Nagykátá 1945. február 15.
85.	Lengyel Pál	35	n. a. 1945. április 15.
86.	Lótos András	n. a.	n. a. 1942.
87.	Lótos Boldizsár	31	n. a. 1944. november 15.
88.	Lukács József	22	Kassa 1942.
89.	Lukács Mihály	35	Temesvár 1945.
90.	Lukács Sándor ¹	21	Szovjetunió 1944.
91.	Matkics László	30	n. a. 1944. szeptember 15.
92.	Molnár Gáspár	31	Szentlőrinc 1944. december 2.
93.	Molnár György	18	Erdőszőlő 1944. december 23.

¹A három Lukács-testvér szülei grófi cselédek voltak Egreskátán.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
94.	Molnár István	32	Dnyepropetrovorsz 1944. március 15.
95.	Molnár József	23	Nagykátá 1944. november 14.
96.	Monori Ferenc	35	n. a. 1942. december 18.
97.	Nagy András	22	n. a. 1944. november 15.
98.	Nagy István	38	Nagykátá 1944. november 13.
99.	Nagy Károly	32	n. a. 1945. február 15.
100.	Nagy Károly	46	Felsőfeketeerdő 1945. január 17.
101.	Oláh József	44	Erekköz 1944. december 4.
102.	Palkó János	50	Nagykátá 1944. december 4.
103.	Pákosi Paxi György	9	Nagykátá 1945. március 30.
104.	Pelesz Magdolna	12	Nagykátá 1944. november 12.
105.	Pető László (Núti)	n. a.	Újvidék 1941. április 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
106.	Pintácsi Gergely	22	Nagykátá 1944. november 12.
107.	Rugli Béla	36	Don-kanyar 1943. január 18.
108.	Rutkovszky Ede őrvezető	23	Pervojanszk 1941. augusztus 3.
109.	Sándor Mátyás	n. a.	n. a. 1942.
110.	Schifferer Mihály	33	n. a. 1944. július 15.
111.	Simon Pál	33	Nagykátá 1944. november 13.
112.	Szabó József	24	n. a. 1944. április 15.
113.	Szabó Károly	n. a.	Markovka 1944. május 12.
114.	Szabó László	21	n. a. 1944. december 15.
115.	Szekeres Gáspár	32	Csajág 1944. március 12.
116.	Szécsényi László	18	Nagykátá 1944. november 15.

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
117.	Szilády István	9	Nagykátá ¹ 1944. július 2.
118.	Szilágyi László	42	Budapest 1945. február 2.
119.	Szojka Julianna	32	Erekköz 1944. november 12.
120.	Szücs Mátyás	64	Cegléd 1944. november 28.
121.	Tari István	66	Nagykátá 1944. november 26.
122.	Tillmann János	37	Nagykátá 1944. november 13.
123.	Topp János	35	n. a. 1944. október 15.
124.	Tóth János	29	n. a. 1944. szeptember 15.
125.	Tóth Lászlóné	n. a.	n. a. n. a.
126.	Tóth Sándor	30	Erdőszőlő 1945. december 23.
127.	Urbán László	n. a.	Markovka 1944. május 14.

¹Vásártér bombázása, délelőtt 10 óra

	Név	Életkor	A halál helye, véltető időpontja
128.	Varga János	39	n. a. 1945. január 15.
129.	Varga Sándor	43	n. a. 1944. december 15.
130.	Velkei Pál	31	n. a. 1944

Deportálásból hazatértek:

1. Bernáth Lea
2. Braun Ilona
3. Koltai Rezsőné (Mindel Ilona)
4. Sauer Lászlóné (Schenk Mária)
5. Simonyi Miklósné (Pottok Klára)
6. Spitzer Lajos

Munkaszolgálatból hazatértek:

1. Ármuth Béla	9. Horváth László
2. Ármuth József	10. Pottok Elemér
3. Baráth Endre	11. Preisz István
4. Baráth Mihály	12. Dr. Sajó Sándor
5. Bernáth Arnold	13. Schenk Pál
6. Bernáth Jenő	14. Simonyi Miklós
7. Bernáth László	15. Schtrasser András
8. Horovitz József	

Tehát a nagykatái 215 izraelitának mindössze 10%-a élte túl a világegést, a többi mártírhalt szenvedett.

A II. világháború során hadifogságba került nagykáti férfiak

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
1.	Agócs László	1912 Nagykátá	Nk. Deák F. u. 1525. Szigedi Matild
2.	Agonács János	1907 Nagykátá	Nk. Öregszőlő n. a.
3.	Ajtai János	1901 Jászkisér	Nk. Bethlen u. 798. n. a.
4.	Apró Demeter	1909 Nagykátá	Nk. 250. Bertók Erzsébet
5.	Árva Áron	1915 Farmos	Nk. 1132. n. a.
6.	Asztalos János	1914 Jászberény	Nk. Erekköz n. a.
7.	Bajdik János	1922 Nagykátá	n. a. Szücs Mária
8.	Bakondi Endre	1908 Kisújszállás	Nk. Keglevich u. 149. J. Angéla
9.	Bálint István	n. a.	n. a.
10.	Bálint Menyhért	1910 Tápió- szentmárton	Nk. Gazdag u. 105. n. a.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
11.	Balogh Gáspár	1920 Nagykátá	Nk. Bercsényi u. 527. n. a.
12.	Bánfalvi István	n. a. Nagykátá	n. a. Pázsit Julianna
13.	Barad László	1912 Nagykátá	Nk. 244. n. a.
14.	Barad Menyhért	1916 Nagykátá	Nk. 1904. Bodócs Mária
15.	Barcza Károly	1910 Nagykátá	Nk. Eötvös u. 1486. Horváth Anna
16.	Barna István	1915 Nagykátá	Nk. Túlsópaskom Engl Teréz
17.	Bene Pál	1920 Nagykátá	Nk. Tisza I. u. 1085. Tellér Teréz
18.	Bezzeg István	n. a. Nagykátá	n. a. Ács Matild
19.	Bodócs István	1919 Nagykátá	Nk. Tisza I. u. 1571. n. a.
20.	Bodócs József	1915 Nagykátá	Nk. Kispaskom Biber Ilona
21.	Borbély Mihály	1921 Tápió- szentmárton	Nk. Erdőszőlő Fábián Mária
22.	Borsik Sándor	1920 Nagykátá	Nk. Kenderföld n. a.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
23.	Bödő Sándor	1920 Szent- mártonkáta	Nk. Deák F. u. 1511. B. Julianna
24.	Bóti Sándor	1911 Nagykáta	Nk. Feszty Á. u. 103. n. a.
25.	Burger Béla	1917 Nagykáta	Nk. Csonka-köz 11. Czakó Mária
26.	Czakó János	1914 Nagykáta	Nk. Bocskai u. 1433. Szekeres Erzsébet
27.	Czakó János ¹	1900 Nagykáta	Nk. Bajcsy-Zs. u. 795. Bodócs Mária
28.	Czakó János	1922 Nagykáta	Nk. Dessewffy u. 1229. n. a.
29.	Czakó János	1911 Nagykáta	Nk. Levente u. 1526. n. a.
30.	Czakó Károly ²	1914 Nagykáta	Nk. Jeles u. 1327. Szabó Mária
31.	Cserhádi János	n. a.	Nk. Erdőszőlő n. a.
32.	Csonka József	1909 Nagykáta	Nk. Koncz I. u. 1194. n. a.

¹Felesége: Gyüre Erzsébet.

²Rendőr volt.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
33.	Csonka István ¹	n. a.	n. a. Marton Vera
34.	Darázs János	1917 Tápiógyörgye	Nk. 189. n. a.
35.	Darula Gábor ²	1909 n. a.	Nk. Szőlőtelep Fehér Mária
36.	Domonkos András	1923 Nagykátá	Nk. Kerektó Czakó Matild
37.	Egressy Jenő	1904 Budapest	Nk. Eötvös u. 1486. Komposzt Paula
38.	Eke János	n. a.	n. a.
39.	Dr. Erny Miklós	1897 n. a.	Nagykátá n. a.
40.	Ézsiás Sándor	1915 Jászfelső- szentgyörgy	Nk. 1027. n. a.
41.	Fábián Sándor	n. a.	n. a.
42.	Farkas István	1922 Nagykátá	Nk. Mátyás u. 442. Urbán Matild

¹Asztalos volt.

²A Királyhágónál sebesült meg 1944. szeptemberében, szilánktól. Felesége: Szilva Erzsébet.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
43.	Farsang István	1903 Nagykáta	Nk. Alsóegreszkáta n. a.
44.	Farsang István	1917 Nagykáta	Nk. Mátyás u. 435. n. a.
45.	Farsang Pál	1921 Nagykáta	Nk. Füvelő 1118. n. a.
46.	Farsang Sándor	1924 Budapest	Nk. Apponyi u. 963. n. a.
47.	Fehér András	1909 Nagykáta	Nk. Gazdag u. 103. Varga Mária
48.	Fehér István ¹	1911 Nagykáta	Nk. Gazdag u. 113. Varga Mária
49.	Fejős László	1913 Nagykáta	Nk. Horgasér Palkó Rozália
50.	Fejős László	1915 Nagykáta	Nk. 306. Kelemen Apollónia
51.	Fejős Sándor	1917 Nagykáta	Nk. Kispaskom Lengyel Ilona
52.	Fodor István	n. a.	Nk. Andrássy u. 471. n. a.
53.	Fodor János	1919 Nagykáta	Nk. Tűlsópaskom n. a.

¹ Hazatért 1947. augusztus 20-án.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
54.	Fodor László	1913 Nagykátá	Nk. Alsófeketeerdő n. a.
55.	Fodor László	1904 Nagykátá	Nk. Apponyi u. 912. n. a.
56.	Fröhlick Péter ¹	1905 Karcag	Nk. Újszőlő n. a.
57.	Fülöp József	1914 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő Lengyel Mária
58.	Fülöp Tibor	1913 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő Lengyel Mária
59.	Gabnai András ²	1913 Orosháza	Nk. Dessewffy u. 1223. n. a.
60.	Gallai István	1923 Nagykátá	Nk. 588. Tóth Mária
61.	Gallai László	n. a.	Nk. 1489. n. a.
62.	Gábor György	1919 Nagykátá	Nk. Bercsényi u. 529. Kiss Anna
63.	Gábor József ³	1915 Nagykátá	Nk. 987. Nyíri Zsuzsanna

¹Felesége: Agonács Mária.

²Felesége: Izsák Anna.

³Sebesült katona, 1944. november 12-én szerelt le.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
64.	Gazsi Boldizsár	1922 Nagykátá	Nk. Bajcsy-Zs. u. 814. Széchenyi Teréz
65.	Gödöllei Károly ¹	1914 Nagykátá	Nk. Perczel M. u. 614. Fábián Ilona
66.	Gödöllei László	1921 Nagykátá	Nk. Lónyai u. 1620. Udvari Teréz
67.	Gödöllei Pál	1923 Nagykátá	Nk. Lónyai u. 1620. Udvari Teréz
68.	Gödöllei Sándor	1908 Nagykátá	Nk. Kis u. 1643. Pintácsi Ágnes
69.	Greksza Pál	1923 Nagykátá	Nagykátá Kasza Mária
70.	Gulyás Gábor ²	n. a. Nagykátá	n. a.
71.	Gulyás László	n. a. Nagykátá	Nagykátá Urbán Erzsébet
72.	Gulyás Menyhért	1921 n. a.	Nk. Rövid u. 1651. n. a.
73.	Gyetvai Árpád	1913 Szentlőrinc-kátá	Nk. Dessewffy u. 1274. n. a.
74.	Hack György	1916 Tápióság	Nk. Botond u. 544. n. a.

¹Tűzoltóruhában vitték el.²Később a Néphadseregben alezredes lett.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
75.	Halasi József	1908 Jászberény	Nk. Felsőegreskáta n. a.
76.	Hangya András	n. a.	Nk. Dessewffy u. 1223. n. a.
77.	Haszmann Ferenc	1888 Budapest	Nk. Erdőszőlő n. a.
78.	Házkötő Lajos	1918 n. a.	Nk. Dessewffy u. 1239. n. a.
79.	Hegedüs Imre ¹	1905 Nagykáta	Nk. Bocskai u. 1441. Molnár Borbála
80.	Herczeg Lajos	1914 Nagykáta	Nk. Ady E. u. 1631. Emel Julianna
81.	Horváth István ²	1906 Nagykáta	Nk. Ráadás n. a.
82.	Horváth István	1918 Nagykáta	Nk. Jókai u. 29. Bálint Julianna
83.	Horváth László ³	1908 Nagykáta	Nk. Öregszőlő n. a.
84.	Horváth László	1922 Nagykáta	Nk. Szt. Anna u. 1242. Lengyel Mária

¹ Halálának vélt időpontja és helye: 1945. május–1946. augusztus, Lipcse.

² Felesége: Rékasi Julianna.

³ Felesége: Lukács Rozália.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
85.	Hollós György	n. a.	n. a.
86.	Hovancsik Ferenc	1915 Igló	Nk. Fuvaros u. 1200. n. a.
87.	Illés László	n. a.	n. a.
88.	Józás Ráfai ¹	1913 Szent- lőrincskáta	Nk. Banusz V. u. 1545. n. a.
89.	Juhász Pál	1913 Nagykáta	Nk. Kisfaludy u. 286. Botka Erzsébet
90.	Juhász Sándor	1910 Jászberény	Nk. Erekköz n. a.
91.	Kalonai János	1899 n. a.	Nk. Füvelő 1090. n. a.
92.	Kántor Imre	1919 Debrecen	Nk. Tompa u. 97. n. a.
93.	Kármán András	1911 Nagykáta	Nk. Kispaskom Fejős Julianna
94.	Kármán István	1911 Nagykáta	Nk. Bajcsy-Zs. u. 818. Szécsényi Teréz
95.	Kármán Sándor	1905 Nagykáta	Nk. Jászberényi u. 154. n. a.

¹ Felesége: Varga Erzsébet.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
96.	Kelemen József	1918 Nagykátá	Nk. Bocskai u. 1423. n. a.
97.	Kelemen Károly ¹	1918 Nagykátá	Nk. Csokonai u. 1304. Lengyel Mária
98.	Kelemen Mihály	1909 Nagykátá	Nk. Jászberényi u. 1042. Fejős Julianna
99.	Kiss György	1915 Tóalmás	Nk. Gólya u. 331. Bognár Apollónia
100.	Kiss János	1920 Tóalmás	Nk. Gólya u. 331. Bognár Apollónia
101.	Kiss János	1922 Farmos	Nk. Erdőszőlő Juhász Teréz
102.	Kiscsatári János	1920 Nagykátá	Nk. Felsőegreskátá Farkas Anna
103.	Kliha István	1913 Nagykátá	Nk. Fuvaros u. 1567. n. a.
104.	Kliha László	1921 Nagykátá	Nk. Fuvaros u. 1567. n. a.
105.	Kocsi Kálmán	n. a. Nagykátá	Nagykátá n. a.
106.	Kodó János	1922 Nagykátá	Nk. Túlsópaskom Farkas Franciska

¹Eltűnt 1943. január 17-én a Don-kanyarban.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
107.	ifj. Kodó Sándor	1912 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő n. a.
108.	Kohajda István	1922 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő n. a.
109.	Koncz Pál ¹	1913 Nagykátá	Nk. Erekköz Mester Erzsébet
110.	Koncz Sándor	1914 Nagykátá	Nk. Újszőlő n. a.
111.	Kovács János	1917 Nagykátá	Nk. Erekköz n. a.
112.	Kovács Lajos ²	1914 Nagykátá	Nk. Szondi u. 956. n. a.
113.	Kraüt Károly	1906 Budapest	Nk. Öregszőlő n. a.
114.	Lendvai András	1920 Nagykátá	Nk. Jeles u. 1330. Vonnák Teréz
115.	Lendvai István	1923 Nagykátá	Nk. Jeles u. 1330. Vonnák Teréz
116.	Lengyel István	1907 Újpest	Nk. Vásártér 654. n. a.
117.	Lengyel István	1920 Nagykátá	Nk. Jósika u. 1615. Farkas Mária

¹1944. június 25-én vonult be katonának.

²Pénzügyőr volt.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
118.	Lengyel József	1912 Nagykátá	Nk. Mátyás u. 397. Gyüre Teréz
119.	Lengyel László	1913 Kispest	Nk. Mátyás u. 396. Gulyás Teréz
120.	Lengyel László	1915 Nagykátá	Nk. Mátyás u. 406. Szécsényi Julianna
121.	Lengyel László	1919 Nagykátá	Nk. Bocskai u. 1440. n. a.
122.	Lengyel Sándor	1922 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő n. a.
123.	Lengyel Pál	1926 Nagykátá	Nk. Jászberényi u. 1600. Bálint Teréz
124.	dr. Lengyel Pál	1913 Nagykátá	Nagykátá n. a.
125.	Lótos András	1921 Nagykátá	Nk. Andrássy u. 483. Kiss Mária
126.	Lótos Boldizsár	1911 Nagykátá	Nk. Andrássy u. 483. Kiss Mária
127.	Lukács János	1919 Szent- mártonkátá	Nk. Kispaskom Gólya Mária
128.	Lukács József	1910 Tápiószecső	Nk. Káposztaföld Farsang Júlia
129.	id. Marton Károly	1896 Nagykátá	Nk. Botond u. 10. Fehér Viktória

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
130.	Marton Károly	1921 Nagykátá	Nk. Botond u. 10. Pintácsi Julianna
131.	Mézes Mihály	1920 Nagykátá	Nk. Felsőegreskátá Cseh Teréz
132.	Molnár Ferenc ¹	1909 Nagykátá	Nk. Botond u. 540. n. a.
133.	Molnár Gáspár ²	1913 Nagykátá	Nk. Alsófeketeerdő Maró Anna
134.	Molnár István	1913 Jászberény	Nk. Rövid u. 1653. Gergi Erzsébet
135.	Molnár János	1913 Tóalmás	Nk. Erzsébet k. u. 1131. Háfra Rozália
136.	Molnár János	1922 Nagykátá	Nk. Felsőegreskátá n. a.
137.	Molnár Károly	1922 Nagykátá	Nk. Koncz I. u. Fejős Teréz
138.	Molnár Károly	1923 Nagykátá	Nk. Újtelep 6. n. a.
139.	Molnár Sándor ³	n. a.	n. a.

¹Felesége: Csonka Erzsébet.

²Meghalt: 1944. december 2-án Szentlőrincen, Baranya megyében.

³1945. októberében jött haza.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
140.	Nagy József ¹	1909 Nagykátá	Nk. Arany J. u. 88. n. a.
141.	Nagy Károly	1913 Nagykátá	Nk. 33. Fodor Rozália
142.	Nagy László	1913 Nagykátá	Nk. Mátyás u. 424. n. a.
143.	Nagy Sándor	1907 Karácsond	Nk. 241. Bálint Erzsébet
144.	Nádai Endre	1906 Budapest	Nk. Gazdag. u. 4. n. a.
145.	Németh István	n. a.	Nk. Lukács Tibor u. 1680. n. a.
146.	Oldal Menyhért ²	1921 Nagykátá	Nk. Jászberényi u. 748. n. a.
147.	Palásti István	1922 Nagykátá	Nk. Bocskai u. 1434. n. a.
148.	Palkó István	1914 Nagykátá	Nk. Dessewffy u. 1303. n. a.
149.	Palkó János	1912 Nagykátá	Nk. Bocskai u. 1409. Patócs Veronika
150.	Palkó László	1923 Nagykátá	Nk. Dessewffy u. 1360. Kármán Erzsébet

¹Felesége: Kocsi Matild. 1945-ben szovjet fogságból tért haza.

²Felesége: Kasza Erzsébet.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
151.	Palkó Menyhért	1921 Nagykátá	Nk. Dessewffy u. 1360. Kármán Erzsébet
152.	Palkó Menyhért	1915 Nagykátá	Nk. 1317. Kocsi Mária
153.	Patócs László	1922 Nagykátá	Nk. Jászberényi u. 160. Gyüre Mária
154.	Pál Gáspár	1910 Nagykátá	Nk. Kenderföld Fodor Mária
155.	Pásztor László	1911 Nagykátá	Nk. 384. Nagy Erzsébet
156.	Pintácsi Gyula	1923 n. a.	Nk. Kenderföld Koncz Mária
157.	Pintácsi László	1923 n. a.	Nk. Erzsébet k. u. 1081. Balajti Erzsébet
158.	Pomázi Dávid	1917 Besenyszög	Nk. Lenkei u. 573. n. a.
159.	Reith Károly	1910 Németbóly	Nk. Csalogány u. 1158. n. a.
160.	Rigó Győző	1925 Újpest	Nk. Rákóczi krt. 594. Mészáros Franciska
161.	Schiffer Mihály	1909 n. a.	Nk. Kerektó n. a.
162.	Simon Lajos	1918 Pusztá- Mogyoród	Nk. Túlópaskom n. a.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
163.	Simon László	1908 Nagykátá	Nk. Deák F. u. 1524. Lendvai Mária
164.	Sipos István	1909 Ladánybene	Nk. Arany J. u. 85. Hájas Mária
165.	Skringár Károly	1915 Zádor	Nk. Gólya u. 282. Illés Rozália
166.	Szabó János	1921 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő Bognár Erzsébet
167.	Szabó József	1919 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő Kodó
168.	Szabó József	1920 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő Bezzeg Rozália
169.	Szabó Kálmán	1906 Jászberény	Nk. Alsóegreskátá n. a.
170.	Szabó László	1921 Nagykátá	Nk. Batthyány u. 969. n. a.
171.	Szabó László	1923 Nagykátá	Nk. Vásártér 650. Kármán Matild
172.	Szekeres Gáspár ¹	1912 Nagykátá	Nk. Alsóegreskátá n. a.
173.	Szekeres Imre	n. a. Nagykátá	n. a.

¹Csajágon halt meg 1945. március 12-én.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
174.	Szekeres Károly	1911 Nagykátá	Nk. Eötvös u. 1418. Tóth Erzsébet
175.	Szekeres Károly	1919 Nagykátá	Nk. Deák F. u. 1506. Farkas Brigitta
176.	Szekeres Pál	1913 Tápiógyörgye	Nk. Felsőegreskátá n. a.
177.	Székely András	1921 Nagykátá	Nk. Füvelő Csizmadia Erzsébet
178.	Szilva András	1916 Nagykátá	Nk. Botond u. 539. n. a.
179.	Szücs János	1914 Nagykátá	Nk. Felsőegreskátá Zsardon Judit
180.	Szücs János	1921 Nagykátá	Nk. Alsóegreskátá Palkó Apollónia
181.	Takács Ferenc ¹	1912 Pázmánd	Nk. Rákóczi krt. 692. n. a.
182.	Takács János	1919 Nagykátá	Nk. Czuczor u. 1599. Szekeres Anna
183.	Takács Sándor	1927 Nagykátá	Nk. Alsóegreskátá Gáspár Etelka
184.	Tóth Alajos	1915 Kiskunmajsa	Nk. Bocskai u. 1412. n. a.

¹ Felesége: Marton Anna.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
185.	Tóth András	1922 Szent- mártonkáta	Nk. Kerektó Mészáros Vera
186.	Tóth János	1913 Nagykátá	Nk. Felsőegreskátá Szécsényi Mária
187.	Tóth László	1917 Nagykátá	n. a.
188.	Tóth Pál	1911 Nagykátá	Nk. Jeles u. 1326. n. a.
189.	Tóth Péter	1920 Jászberény	Nk. Erzsébet K. u. 606. Nagy Borbála
190.	Turák Menyhért	1922 Nagykátá	Nk. 1692. Czakó Teréz
191.	Újházy Miklós	1917 Jászsó- szentgyörgy	Nk. Koncz I. u. 1180. Lengvári Margit
192.	Urbán Pál	1921 Szakács Jolán	Nk. Káposztaföld n. a.
193.	Varga Béla	1916 Jánoshida	Nk. Alsóegreskátá n. a.
194.	Varga István	1914 Jánoshida	Nk. Alsóegreskátá Halmai Etelka
195.	Varga János	1912 Jánoshida	Nk. Alsóegreskátá Halmai Etelka
196.	Varga János	1914 Nagykátá	Nk. Erdőszőlő n. a.

	Név	Születési év és hely	Lakhely, anyja neve
197.	Varga László	1921 Nagykáta	Nk. Erdőszőlő n. a.
198.	Varga László	1921 Nagykáta	Nk. Csokonai u. 1309. n. a.
199.	Varga Mihály	1920 Tápiógyörgye	Nk. Felsőfeketeerdő n. a.
200.	Várhelyi László	1913 Paks	Nk. Fuvaros u. 1170. Neszt Anna
201.	Velkei András	1918 Nagykáta	Nk. Kispaskom Kelemen Margit
202.	Velkei István	1920 Nagykáta	Nk. Mátyás u. 406. n. a.
203.	Velkei László	1907 Nagykáta	Nk. Damjanich u. Vetor Teréz
204.	Velkei Pál	1913 Nagykáta	Nk. Dessewffy u. 1150. n. a.
205.	Vizi Károly	1922 Nagykáta	Nagykáta Pető Bernadett
206.	Vonnák László	1913 Nagykáta	Nk. Batthyány u. 1002. Gábor Mária

Jelentős részük nem harci cselekmények során, katonaként került hadifogságba, hanem polgári ruházatban, az otthonából hurcolták el. Elképzelésük sem volt a további sorsukról. Azt vélték, hogy valamilyen gyors, alkalmi munkát (málenkij robotot) végeztetnek velük, s máris, még aznap mehetnek haza.

Nagykátai családi és személyi ragadványnevek a 18. század végétől a 20. század végéig

Összegyűjtve a sajtó, a szájhagyomány és Koncz István (Csuka) férfi fodrázsmester segítségével. A ragadványnév után a hivatalos családi illetve személynév következik, néhány kivételtől eltekintve.

• Agár = Kármány	• Bruksi = Czakó
• Andriska = Molnár	• Bucsi = Papp
• Bajúsz = Kocsi	• Búgó = Farsang
• Banda = Kármán	• Búggy = Fejős
• Basa = Gulyás	• Bugyi = Lendvai
• Bebes = Czakó	• Busa = Kármán
• Bede = Molnár	• Bús = Kármán
• Benke = Nagy	• Cirkó = Nagy
• Bera = Agonács	• Cubula = Lendvai
• Bébi = Löwinger	• Cuki = Koncz
• Béres = Lengyel	• Cupa = Szabó
• Biri = Marton	• Cupák = ?
• Bikás = Szekeres	• Csajtos = Kaszás
• Birgés = Mikus	• Csecse = Kelemen
• Biric = Czakó	• Cseles = Gál
• Bíbic = Czakó, Kármán,
Fejős	• Cseszkó = Gödöllei
• Bíró = Kármán	• Cseto = Koncz
• Bizsu = Bálint	• Csicsó = ?
• Bogrács = Koncz	• Csikós = Fejős
• Boda = Kovács	• Csimbó = Szabó
• Boka = Horváth	• Csimel = Fejős
• Borka = Kármány	• Csingó = Fejős
• Borsos = Kármán	• Csira = Szigedi
• Bosnyák = Dacsur	• Csiri = ?
• Bógyi = Kármány	• Csiszi = Bálint
	• Csonka = Koncz

- Csorba = ?
- Csóré = Fábián
- Csőri = Szekeres
- Csujesz = Nagy
- Csuka = Koncz
- Csuszi = Kármán
- Csutesz = Horváth
- Csutka = Vargha
- Csutorás = Horváth
- Dacsúr = Nagy
- Dagadt = Gallai
- Danyi = Kármán
- Deder = Kelemen
- Deme = Kocsi, Lengyel
- Döntyi = Balogh
- Drungó = Koncz
- Elek = Vonnák
- Énekes = Koncz
- Fardi = László
- Fasszantyú = Szekeres
- Fájdalom = Vargha
- Fekete = Farsang
- Fickó = Kocsi
- Fidrik = Marton
- Filkó = ?
- Finom = Fejős
- Füstyi = Fejős
- Galyba = Czille
- Gari = Kocsi, Lengyel
- Gatyás = Lengyel
- Gazsi = Kocsi
- Gergő = Czakó
- Gersli = Nagy
- Gigilli = Szabó
- Girnyó = Kármán
- Gombos = Gazdag
- Gólya = Horváth
- Godó = ?
- Göndör = Fejősné
- Gugyi = Nagy
- Gunár = Fejős
- Gyagya = Koncz
- Gyékény = Kármán
- Gyikiny = Kármán
- Hegye = Kármán
- Hopica = Szekeres
- Izsó = Kármán
- Illés = Palkó
- Istyi = Lengyel
- Jankó = Kármán
- Jasó = Szekeres
- Judik = Lengyel
- Kabát = Kármán
- Kakas = Nagy
- Kapca = Kármán, Nagy
- Káplár = Fehér
- Karcsi = Urbán
- Kása = Gábor
- Kaszás = Molnár
- Kenyő = Fejős
- Kertyi = Fejős
- Kese = Fejős, Lengyel
- Kili = Kármán
- Kiskatona = Horváth
- Kisnadrág = Palkó

- Kispipás = Gallai
- Kocogós = Bozsik
- Kocsis = Lengyel
- Koma = Fejős
- Komót = Vonnák
- Konka = Kalocsai
- Kopasz = Horváth
- Kosút = Kármán
- Kotlák = Bodócs
- Kotyó = Kotler
- Kóci = Czakó
- Köpködi = Kármán
- Kubi = Schwarz
- Kuca = Sospataki, Horváth
- Kukac = Czakó
- Kukucs = Kocsi
- Kulcsár = Kocsi
- Kunkula = Bóti
- Kurcsi = Urbán
- Kutú = Kármán
- Labanc = ?
- Lángi = Szabó
- Legyes = Braun
- Lekélyi = Szűcs
- Lepe = Juhász
- Lepotya = Kocsi
- Lidi = Kármán
- Linda = Lengyel
- Lisztes = Molnár
- Liter = Gábor
- Lyukas = Tóth
- Macider = Vonnák
- Macska = Nagy
- Magócs = Molnár
- Maka = ?
- Mátyás = Kármán
- Misa = Vonnák
- Mitvisz = Szabó
- Mócsing = Nagy
- Morcsos = Nagy
- Mózes = Marton
- Nápász = Szécsényi
- Nono = Fejős
- Núti = Pető, Kovács
- Nyelves = Kármán
- Nyeső = Gallai
- Nyiszprot = Szekeres
- Nyicki = Michlidesz
- Nyőször = Fejős
- Nyunyi = Nagy
- Nyúka = Czakó
- Ördög = Szigedi
- Pafir = Witmann
- Palóc = Marton
- Pampó = Szabó
- Paprika = Molnár, Urbán
- Patyikus = Fejős
- Patying = Fejős, Kármán
- Patyó = Molnár
- Pecek = Urbán
- Pekári = Koncz
- Pekó = Bóti
- Pepi = Urbán
- Pelo = Fejős
- Póló = ?
- Pesti = Kovács

- Pesztung = Kármán
- Pikét = ?
- Pikó = Mészáros
- Pila = Gyüre, Pintácsi
- Piske = Marton
- Pityi = Molnár
- Piros = Szűcs
- Precso = Molnár, Czakó, Tóth
- Pörke = Szabó
- Pulyka = Kármán
- Puna = Bálint
- Punurka = Szigedi
- Purdu = Fábián, Kármán
- Radó = ?
- Ragyas = Szabó
- Renyhe = Bodócs
- Ropaj = Fejős
- Rózsa = Gallai
- Ruszki = Gulyás
- Sana = Velkei
- Sarnyú = Fodor
- Satu = Szabó
- Sáfár = Czakó, Fejős
- Sági = ?
- Seregélyes = Barad
- Sirány = Fejős
- Soltész = ?
- Sugár = Czakó
- Suki = Szekeres
- Surján = Molnár
- Süsü = Kelemen
- Sűrű = Fejős, Marton
- Szarka = Koncz
- Szaszko = Pintácsi
- Szárcsa = Gallai
- Szeka = Fejős
- Szidulka = Horváth
- Szikra = Pintácsi
- Szilaj = Palkó
- Szilva = Kiss
- Szomorú = Czakó
- Szórád = Kovács
- Szőke = Farsang
- Szuda = Nagy
- Szurok = Kármán, Fejős
- Szűkmarkú = Gallai
- Tajtom = Botka
- Talpas = Czakó
- Talpigás = Fejős
- Tarka = Vonnák
- Tasli = Czakó
- Tilalmas = Pintácsi
- Tojás = Kocsi
- Tokjó = Fejős
- Totó = Kármán
- Tóber = Fejős
- Tógyi = Horváth, Tóth
- Tötyöli = Fodor, Kármán
- Trafancs = Czakó, Kármán
- Treszko = Lengyel
- Trotyom = Kelemen
- Tuskó = Czakó
- Ucu = Kelemen
- Űrge = Velkei
- Űsző = Kármán

- Vajcer = ?
- Vajó = Kasza
- Vankó = Fejős
- Varga = Kelemen
- Varnyú = Gábor
- Vasas = Németh
- Vaskos = Urbán
- Veres = Vonnák
- Vezér = Kármán
- Vékony = Molnár
- Vidéki = Berényiné
- Zila = Molnár
- Zsiros = Fehér

MAGÁNKIADÁS

Felelős kiadó Kátai Szilveszter

Honlap: www.kataiszilveszter.hu

E-mail: nagykata@kataiszilveszter.hu

Szerkesztette Számadó Eszter és Lucz Soma

Műszaki szerkesztő Lucz Soma

Utopia betűtípusból szedve

ISBN 978-615-00-4953-3